Taha Parla

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜRÜN RESMÎ KAYNAKLARI

CİLT 2

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

İLETİŞİM YAYINLARI

TAHA PARLA • **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları**
CİLT 2 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

YAZARIN ÖTEKİ ESERLERİ

The Social and Political Thought of Ziya Gökalp, Brill, Leiden 1985.
Türkiye'nin Siyasal Rejimi, Onur Yayınlan, Ankara-İstanbul 1986.
Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim Yayınlan, İstanbul 1989.
Türkiye'de Anayasalar, İletişim Yayınlan Cep Üniversitesi, İstanbul 1991.
Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynaklan - CİLT 1 Atatürk'ün Nutuk*'u*, İletişim Yayınlan, İstanbul 1991.

İletişim Yayıncılık A.Ş. • *Araştırma-İnceleme Dizisi 30* •
ISBN 975-470-145-8 (TK. NO.) ISBN 975-470-194-6 (2. CİLT)

1. BASKI © *İletişim Yayınları, İst. 1991*

KAPAK *Ümit Kıvanç*
DİZGİ *Maraton Dizgievi*
DÜZELTİ *Ahmet Abbas*
KAPAK BASKISI *Ayhan Matbaası*
İÇ BASKI ve CİLT *Şefik Matbaası*

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: 516 22 60-61-62

TAHA PARLA

Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları

CİLT 2 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ 7

II. *SÖYLEV VE DEMEÇLER:* METİN İNCELEMELERİ 15
Milletin Şefi 17
Şefin Milleti 25
Şefe Suikast = Millete Suikast 34
Seçim ve Şef (1923) 38
Seçim ve Şef (1927) 51
Seçim ve Şef (1931) 56
Seçim ve Şef (1935) 63
Millet Meclisi ve Şef (I) 67
Millet Meclisi ve Şef (II) 73
Millî Egemenlik ve Şef 83
Tek-Parti ve Şef (I) 99
Tek-Parti ve Şef (II) 111
Muhalefet 124
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 136
Serbest Cumhuriyet Fırkası 140
Basın 152
Ordu 164
Millet-Devlet-Parti 179
Rejim ve Şef 188
Atatürk'ün Siyasal İdeolojisi:
"9 Umde" ve "3 Ok" (1923 ve 1927) 195
Atatürk'ün Siyasal İdeolojisi: "6 Ok" (1931 ve 1935) 212
Atatürk'ün Gözüyle Bazı Dünya Liderleri 220
Milletin Kahramanı - Kahramanın Milleti 233
Kahramana Tapınma ve Şef Sistemi 243
Kahraman ve İnkılâp 252

III. SONUÇ 265

GİRİŞ

"Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları" adlı dört bölümlük incelemenin 1. cildini Atatürk'ün *Nutuk*'una ayırmış, *Nutuk*'un "kritik metinler"inden çıkan dünya görüşünü, tarih felsefesini, genel siyaset anlayışını ve yöntemini belli bir metin incelemesi yöntemiyle saptamaya çalışmıştım.

Eldeki 2. ciltte ise Atatürk'ün çok büyük hacim tutan söylev ve demeçlerinde ifadesini bulan daha dar anlamdaki siyasal ideolojinin ne olduğunu belirlemeye/göstermeye çalışıyorum. Bazı tekrar ve örtüşmelerden kaçınılamadığı, ancak bunların birtakım bağlantıların daha iyi kurulması açısından yararlı da olduğu görülecektir sanırım. Tabii, bu cildin asıl malzemesini yeni, ek malzemenin ve *Nutuk*'taki bazı ipuçlarını ve konuları açan, geliştiren, bazen de biraz farklı yönlerde değiştiren temaların oluşturduğunu hemen söylemeliyiz.

Bu cildin kapsamı, yapısı ve yöntemine ilişkin birkaç küçük açıklamaya geçmeden önce, "söylev ve demeçler"le *Nutuk* arasındaki bazı farklara işaret etmek istiyorum. İçerik bakımından yapageldiğimiz "dünya görüşü" ve "siyasal ideoloji" ayrımının çok katı algılanmaması ve fazla zorlanmaması gereğini hatırlatmakla başlayarak şunları söyleyebiliriz.

Nutuk, Atatürk'ün öteki söylev, demeç ve yazılarına göre çok daha kontrollu ve bütünsel bir metindir. Kısmen önceden kaleme alınmış, bir noktadan sonra notlara dayanılarak irti-

calen söylenmiş, ama her halükârda bir bütünlük içinde planlanmış, tek bir yapıttır. Benim kullandığım basımında 900 sayfa (orta boy) tutan, kronolojik sıra izleyen, 8 yıllık bir dönemi (1919-1927) konu edinen bir belgedir. Bir bakıma, Atatürk külliyatının belki en önemli belgesidir; bir bakıma da sınırlı bir belgedir, çünkü Atatürk'ün siyasi kariyerinin ikinci yarısını (1927-1938) içermez.

Buna karşılık Atatürk'ün "Söylev ve Demeçleri", doğaları gereği daha az planlı, çeşitli vesilelerle ortaya konmuş, çok sayıda ve konu hakkında, bir metinler grubu oluşturur - kendi içlerinde ve birbirlerine göre oldukça yüksek bir tutarlılık ve uyuma sahip olsalar da. Benim kullandığım basımlarında (aşağıya bkz.) yaklaşık 2100 sayfa (büyük boya yakın) hacme ulaşan, geniş bir tarih dönemine yayılmış (1900'ler-1938), tek tek metinler, yapıtlardır.

Bu durum karşısında "Söylev ve Demeçler"in incelenmesinde kullanılacak metodoloji, *Nutuk*'un incelenmesinde kullandığımın aynısı olamazdı; üstelik seçilen yöntemin uygulanması da daha zahmetli olmuştur. *Nutuk*'ta yapılan iş, metnin kronolojisi içinde ortaya çıkan, kendi başlığını neredeyse kendi koyan "kritik metinler"in açımlanması ve bir miktar yorumlanmasıydı. Hedef kritik, önemli siyasi metinlerin (Bkz. 1. cilt) hepsinin -atlanmış olabileceklerin dışında- incelenmesi, bu bakımdan tüketici olmaya yaklaşmaktı.

Eldeki 2. ciltte ise, yukarıda belirtilen farklar nedeniyle, şu yapılmıştır: 2000 sayfayı aşkın metinlerin hepsi taranmış, ama seçilen temaların yalnızca en önemli görülen "temsilci örnekler"i sunulmuş ve incelenmiştir. Bu bakımdan, "tüketici" olmaya zaten kalkışılamayacağı bir yana, "yeterlilik" ya da "yeterliye yakınlık" sağlama konusunda biraz zorlanılmıştır. "Seçilen temalar" ise, baştan sona okuma(lar) sürecinde, *Nutuk*'takinden farklı olarak, çok daha büyük ölçüde benim

tarafımdan saptanmış; bu cildin önce tematik organizasyonu yapılmış, sonra en önemli görülen "temsilci örnek metinler" ayıklanıp incelenmiştir. Kendi aralarında kronolojik sıraya konularak.

Tabii, temaların seçimindeki isabet derecesine okuyucular ve daha sonraki araştırmacılar karar verecektir. Ama hemen ekleyeyim ki, bu ciltte de, belki *Nutuk*'ta olduğundan da fazla, (hiç değilse şimdilik) kovalamadığım, izini sürmediğim, ikincil-üçüncül önemde (belki de başkalarına birincil önemde gelebilecek) bir sürü konu ve malzeme elbette vardır. Bunları ileride ben de kullanabilirim, başkaları da. (Bu sözlerime, planlı olarak III, IV ve V. ciltlere bıraktığım bir kısım malzeme dahil değildir.)

Söylev ve demeçlerde önemli saydığım temalar/konular "İçindekiler"den topluca görülebilecektir. Ayrıca, II. Bölüm'deki başlıkların bir bölümünün içinden önemli alt-başlıkların türeyebileceği, hatta ayrı ana-başlıklar doğabileceği de görülecektir sanıyorum. Ama, "Söylev ve Demeçler"in bu defaki tematik organizasyonu eldeki gibi olmuştur - hatasıyla, sevabıyla.

Bilerek daha sonraki ciltlere bıraktığım konular dışında, bu cilde almadığım ya da başlık haline getirmediğim malzemenin türü ve miktarı çok değildir. Hemen akla gelenlerin başında, Atatürk'ün hitabet tekniğinin, ustalığının, diplomatik ve politik incelik ve kurnazlığının incelenmesi bulunmaktadır. Türk siyasal kültürünün ve söyleminin en seçkin ve çok tortu bırakmış, bu öncü örnekleri başlı başına bir inceleme konusu yapılmalıdır. Türkçe'sinin gücüyle, doğrudan ya da dolaylı vuruculuğuyla, yer yer tutarsızlık gibi görünebilecek ama son kertede bağdaşmazları uzlaştıran, çelişkileri eritip kapsayan Bonapartist yüksek demagojisiyle, içeride köylüsünden büyük toprak sahibine, dışarıda demokratik si-

yasal liderinden faşist devlet başkanına kadar herkese "en değerli" muamelesi yapan sözleriyle, vb., vb.

Tamamen törensel ve diplomatik söylev ve demeçleri üzerinde de durulmamıştır. Oysa bunlar da çeşitli işlev ya da işlevsellikleriyle (açık ve örtük) ciddi inceleme konusu yapılmaya değer malzeme oluşturmaktadır. Kaldı ki Atatürk çok konuşan, ve bunu yalnızca konuşmayı sevdiği için değil, çok konuşmanın ideolojik ve psikolojik telkin gücünü çok iyi bilen ve değerlendirmiş olan bir siyasal liderdir.

Burada olabilecekken III. cilde (Tek-Parti İdeolojisi) bırakılan belirli bir metin grubunda ise şunlar vardır: "Atatürk'ün Halkçılık Programı", "Atatürk'ün İzmit Konuşmaları", "Atatürk'ün Eskişehir Konuşmaları", bir bölüm "İzmir Konuşmaları", "Atatürk'ün Yazdığı/Yazdırdığı Yurttaşlık Bilgileri" ve muhtemelen birkaç metin daha. Bunlar, (1) görece uzun ve bütünsel metinlerdir; bu ciltte uyguladığım tematik organizasyona göre parçalayıp dağıtmakta isabet görmediğim metinlerdir, (2) bir kısmı daha önce ayrıca derlenmiş ve bir miktar şerhlenmiş (İ. Arar, A. İnan gibi) metinlerdir (*Nutuk*'tan ve "Söylev ve Demeçler"den farklı olarak) - ki bu şerhlere şerh konması gerektiğini düşünmekteyim, (3) Atatürk'ün karizmatik ebedi şef ve cumhurbaşkanı sıfatlarından çok (ama bunları dışlamadan) tam bir parti kurucusu ve başideolog sıfat ve tavrıyla ortaya koyduğu metinlerdir, ki III. ciltte bulunurlarsa bize Kemalizm ile tek-parti ideolojisi arasındaki özdeşliği (bağlantıyı) daha iyi verebilecek metinlerdir.

Resmî kabul edilen ve burada metinlerini kullandığım, sayfa göndermeleri yaptığım "Söylev ve Demeçler" şöyledir:

Cilt I: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1919-1938.* 2. baskı, 1961. (418 s.) Haz.: Nimet Arsan.

Cilt II: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1906-1938.* 2. baskı, 1959. (290 s.) Haz.: Nimet Arsan.

Cilt III: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1918-1937.* 2. baskı, 1961. (104 s.) Haz.: Nimet Arsan.

Cilt IV: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri: 1917-1938.* 1. baskı, 1964. (649 s.) Haz.: Nimet Arsan.

Cilt V: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları.* 1. baskı, 1972. (223 s.) Haz.: Sadi Borak ve Utkan Kocatürk.

Cilt VI: *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri.* 1. baskı, 1980. (416 s.) Haz.: Sadi Borak.

I, II, III. ciltler Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınıdır (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi). IV., V. ciltler yine Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınıdır (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi). VI. cilt Ankara Halkevi yayınıdır (Ankara: Halkevleri Basımevi). Eksiklerimi tamamlayan ve VI. cildi de dahil etmemi öneren Mete Tunçay'a teşekkür ederim.

Nutuk'tan sonra "Söylev ve Demeçleri" de gözden geçirmiş olmakla, hem resmî "Atatürk külliyatı"nın temel metinlerini birincil kaynaklarından, Atatürk'ün kendi ağzından/kaleminden, sistematik biçimde incelemiş, hem de III. (Tek-Parti İdeolojisi) ve özellikle IV. (Kemalist Rejim ve Reformlar) ciltlerindeki daha etraflı yorum ve değerlendirmelerimiz için gerekli sağlam verilerin en önemlilerinden birçoğunu masanın üstüne koymuş olacağız sanıyorum. Oralarda yapılacak kimi çözümlemelerin kanıtları, dayanakları, ikincil-üçüncül kaynaklar ya da resmî tarihin *ve* ideolojik dozu yüksek akademik-jurnalistik çalışmaların yanıltıcı klişeleri değil; bir tarih döneminin aktörlerinin kendi beyanları ve öz-tanımları olacaktır.

SÖYLEV VE DEMEÇLER:
METİN İNCELEMELERİ

Milletin Şefi

•

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin inikadına tekaddüm eden faaliyet-i millîye devrinde milletimizin nail-i teveccüh ve itimadı olmuştum. İlk Meclisin riyasetini ve kahraman ordularımızın başkumandanlığını ifa etmiştim. Bu suret ve sıfatla en büyük millî şereflere mazhar oldum (hakkınız sesleri). Heyeti celileniz tarafından da makam-ı riyasete intihap edilmekliğim kalbimdeki minnet ve şükran hislerini ikaz eylemiştir. Bu asîl teveccühü millînin yüksek kıymeti ile münasip bir surette çalışmağa devam edeceğimi ve sulhun küşadedeceği mesai sahasında da -müzaharetinize ve umum milletin itimadına müsteniden- temin-i muvaffakiyet için bütün kuva-yı maddiye ve iradiyemi sarfedeceğimi huzurunuzda, muvacehe-i millette taahhüt eylerim.

(2. Meclis, "2. Dönemi Açarken", I, 312, 1923)

...bu güne kadar doğrudan doğruya Meclisinizin riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reisicumhur unvaniyle yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz.

Bu münasebetle şimdiye kadar mükerreren hakkımda izhar buyurmuş olduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı heyeti celilenize bütün samimiyet-i ruhiyemle arzı teşekkürat ederim.

(2. Meclis, "Cumhurbaşkanı Seçilmeleri Üzerine", I, 326, 1923)

Türkiye Reisicumhurluğuna ikinci defa intihap olunmakla mübahiyim. Büyük bir milletin fazilet, istikamet ve isabet evsafını tecessüm ettiren cumhuriyet riyasetinin benden ne kadar ağır ve ciddî vezaif talep ettiğini kalb ve vicdanımda tamamen ihata ve idrak ediyorum.

Geçen senelerdeki mütevaziane fakat sadıkane gayretimizin büyük milletimiz tarafından civanmerdane ve âlicenabane takdir ve teşciini ifade eden bu yeni itimadı, devlet ve milletimize çok hizmetler ifa ederek ödemeğe çalışacağım (alkışlar).

Her şeyden evvel, büyük Türk milletine borçlu olduğum nihayetsiz şükranlarımı onun büyük Meclisine hitap ettiğim minnet ve şükran ile ifade ve hulâsa etmeği mukaddes bir vazife addederim.

....

İstikbale, nazarlarımız bu itimatla müteveccih olduğu halde Büyük Millet Meclisi'nin muhterem âzasını selâmlar ve naçiz bir ferdi olmakla mağrur bulunduğum büyük Türk milletine saadetler ve ona hepimiz için güzide ve meşkûr hizmetler temenni ederim (şiddetli alkışlar).

(3. Meclis, "2. Defa Cumhurbaşkanı Seçildikten Sonra 3. Dönem 1. Toplanma Yılını Açarken", I, 353-354, 1927)

Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü intihap devresinin ikinci içtimaını açıyorum. Bu anda yeni bir şevkle mücehhez milletimizin gayret ve kudretine taze bir itimatla güvenir bulunuyoruz. Aziz arkadaşlarımı bu canlı duygularla selâmlamaktan şeref ve huzur içindeyim (şiddetli alkışlar).

(3. Meclis, "3. Dönem 2. Toplanma Yılını Açarken", I, 355, 1928)

Beni tekrar Türkiye Reisicumhuru intihap etmek suretiyle bizzat ve büyük milletimiz namına hakkımda gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim. Bu itimadın bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrikim, bunun icaplarını ifada muvaffakiyetin aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve celil heyetinizin ciddî yardımına vabeste olduğunu samimiyetle arzederim. Bu muhabbet ve yardımın ben-

den esirgenmiyeceğineeminim.

Büyük milletimiz için yüksek saadetler ve âli Meclis'e mesaisinde muvaffakiyetler dilerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası; Reisicumhur sıfatiyle, Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyet-i millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve îlâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrınefs etmekten ayrılmıyacağıma -huzurunuzda- namusum üzerine söz vererekand içerim.

(4. Meclis, "3. Defa Cumhurbaşkanlığına Seçilmeleri Üzerine", I, 367, 1931)

Bu sene cumhuriyetin onuncu yılını kutlamakla bahtiyar olduk (alkışlar). Milletimizin gösterdiği taşkın sevinçler, gönüllerimizi iftiharla doldurdu. Cumhuriyetin feyizleri, ülkenin her bucağında canlandırıldı. Millet, geçen on senelik cumhuriyet eserlerini, topluca gözden geçirdi ve gerçekten sevinmeğe ve öğünmeğe hakkı olduğunu gördü (alkışlar).

Arkadaşlar;

Geçen on sene gelecek devirler için, bir başlangıçtan başka bir şey değildir. Bununla beraber, eski devirlerin tarihi karşısında, cumhuriyetin, bu on senesi, eşi görülmiyen bir diri-

liş ve göz kamaştırıcı, bir ileri atılış âbidesidir (alkışlar).

(4. Meclis, "4. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 373, 1933)

"Milli faaliyet" (Kurtuluş Savaşı) döneminde milletin "yakınlığına ve güvenine erişen", 1. Meclis'in başkanlığını ve kahraman orduların başkomutanlığını yaparak "en büyük milli şereflere ulaşan" karizmatik lider, 2. Meclis'in de kendisini başkanlığa seçmesi üzerine minnet ve şükran duygularını ifade ediyor; meclisin yardımına ve bütün milletin güvenine dayanarak, olanca maddi ve iradi gücüyle başarılı sonuçlar için çalışmaya devam edeceğine söz veriyor. 2. Meclis'in kendisini Cumhurbaşkanlığı'na seçmesi üzerine de, bir yandan ona "bütün ruhi samimiyeti" ile ve alçakgönüllüce ("bu âciz arkadaşınız") teşekkür ederken, bir yandan da onu kendi hizmetlerinin değerini bildiği için, hatta kendisini hakkı olan makama getirmekte kusur etmediği ve iyiliklerini unutmadığı için takdir ediyor. "Kadirşinaslığın" ya da değerbilirliğin/iyilikbilirliğin Türkçe'deki anlamı, genelgeçer kullanımı ve kullanma yönü düşünülürse, bu anlamlandırmanın yerinde olduğu görülecektir. (Ayrıca, *Nutuk*'taki "sizi ben seçtirdim/seçtim" sözleri de hatırlanmalıdır.)

3. Dönem'den itibaren Büyük Millet Meclisi'ni mutlak denetimi altına alan Atatürk, Cumhurbaşkanlığı'na ikinci kez seçilişi üzerine yaptığı konuşmada daha da rahattır. Hem alçakgönüllülüğünün hem kendini büyüksemesinin dozu artmıştır. "Nâçiz bir ferdi olmakla gurur duyduğum büyük Türk milleti"ne mutluluklar diler ve "hepimiz için teşekküre değer hizmetler" temenni ederken (millet kendisine ve meclise te-

şekkür edecektir, çünkü onlar "temsilci" değil "yönlendirici"-lerdir); "milletin şefliği" ya da "millet-ben" özdeşliği anlayışının çok çeşitli ifadelerinden bir başkası olmak üzere: "Büyük bir milletin erdem, doğruluk ve isabet vasıflarını cisimlendiren cumhuriyet reisliği"nden de söz ediyor. Açıktır ki, Atatürk'e göre cumhurbaşkanlığı devleti temsil eden bir siyasi makam olmaktan çok öte bir biçimde, "milletin şahıslaşması" gibi bir şeydir.

"Geçen yıllardaki mütevaziane fakat sadıkane gayretimiz"e gelince; bu da, bir yüzü aşırı alçakgönüllülük, öbür yüzü açık/örtük ego-enflasyonu olan karizmatik lider psikolojisinin/psikozunun bir başka örneğidir. Çünkü buradaki son alıntıdan hemen okuyabileceğimiz üzere Atatürk için "(g)eçen on yıl" aslında "eşi görülmeyen bir diriliş ve göz kamaştırıcı bir ileri atılış anıtıdır..." (tabii, kendi önderliğinde). Ancak bu ikili tutumu basit bir demagojik tutarsızlık saymamak, hitabet tekniği olarak kullanılan hiperboller olarak görmek gerekir.

Dördüncü alıntıda, milletin görevlendirdiği ve onurlandırdığı bir şef tutumundan, "milletimizin gayret ve kudretine... güven(en)" bir şef tutumuna doğru kayışın izlerini görüyoruz. "Civanmert ve âlicenap millet" aynı zamanda karizmatik liderin talep ve takdir edeceği çaba ve gücü de göstermelidir, şefine lâyık olmalıdır.

Şeften millete övgü ve milletten şefe sevgi temaları da sık sık yineleniyor. Şef, milletin kendisine tekrar tekrar ("mükerreren") sevgi ve güven gösterdiğini her fırsatta hatırlatmakta, bizzat söyleye söyleye kendi meşruiyetini pekiştirmektedir. Buna bağlı bir başka motif de, 3. defa cumhurbaşkanlığına seçilmesi üzerine (1931), meclisin "bizzat ve büyük *milletimiz namına*" (abç) kendi hakkında gösterdiği güvene teşekkür etmesidir. Oysa biliyoruz ki (bkz. *Nutuk* ve ileriki

bölümler), Atatürk özellikle 1927'den beri milletvekillerini tek tek kendi seçmekte, belirlemektedir. Burada yaratılan meşruiyet fiksiyonu açıktır: Kendisini cumhurbaşkanı seçen milletvekillerini kendi değil, millet seçmiş gibi göstermektedir.

"Milletin şefi"nden "şefin milleti"ne geçişin ipuçları zaten 1927'den beri vardır. Aşağıdaki alıntının ikinci paragrafındaki "(m)illetin eğilimlerini ve gereksinimlerini bularak ve öğrenerek onun refahını ve gelişme nedenlerini gerçekleştirmekte Cumhuriyetin az zamanda elde ettiği sonuçlar" (tabii, kendi önderliğinde) ifadesi, *Nutuk*'taki milli irade bulucusu olan, milletteki gelişme yeteneğini en iyi bilen ve onu yetiştirecek olan rehber-şef temasının tekrarından ibarettir:

İKİNCİ DEFA CUMHURBAŞKANLIĞINA SEÇİLMESİ ÜZERİNE MİLLETE BEYANNAME

(1. XI. 1927)

Aziz vatandaşlarım,

Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün beni ikinci defa olarak Reisicumhurluğa intihap eyledi. Türkiye Reisicumhurunun yüksek mesuliyetini müdrik olduğum halde Riyaseticumhurun yeni devrei vezaifini ifaya başladım. Büyük ve necip Türk milletinin, Büyük Millet Meclisinin intihabile tecelli eden emniyet ve itimadını hakiki bir minnet ve iftihar ile telâkki ediyorum. Ve naçiz ferdi olmakla mübahi bulunduğum Türk milletinin saadet ve hiz-

meti uğrunda bütün kabiliyet ve mevcudiyetimi vakfetmek azim ve kararile mütehassis ve meşbu bulunuyorum.

Aziz vatandaşlarım,

Cumhuriyet, Türk milletinin refah ve itilâsı yolunda asırların görmediği muvaffakiyetlere mazhar oldu. Milletin temayülât ve ihtiyacatını bularak ve öğrenerek onun refah ve inkişafı esbabını tahakkuk ettirmekte Cumhuriyetin az zamanda elde ettiği neticeler, Cumhuriyet idaresinin milletimize hazırladığı istikbalin daha ne kadar parlak olduğunu tahmin ettirmeğe kâfidir. Asla şüphe yoktur ki Cumhuriyetin müstakbel evlatları bizden daha çok müreffeh ve bahtiyar olacaklardır.

(S ve D, IV, 535, 1927)

Tabii, buradaki "refah" ve "mutluluk" ikilisinin, Kemalizm'in çok büyük ölçüde bir (iktisadi) "kalkınmacı" ideoloji olduğunun göstergeleri arasında bulunduğunu kaydetmeden geçmemek gerekir. (İleriye de bakınız.)

Şefin Milleti

İZMİT HALKINA
(19.VI.1922)

İzmit'den Claude Farrère'le beraber Adapazarı'na hareket ederlerken istasyonda Kılıçzade Hakkı Bey'in söylediği sözler üzerine.

Muhterem Arkadaşlar;

Bütün kalb ve vicdanlarınızla benimle beraber olduğunuza imanım vardır. Bu böyle oldukça, gittiğimiz yolun hakikî olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz. Bu yürüyüşümüzle memleketi neticei hakikiyeye îsal edeceğimize şüpheniz olmasın. Hakkımda gösterdiğiniz asarı muhabbet ve teveccühe sureti mahsusada takdimi teşekkürat ederim. Güzel memleketinizde geçirdiğim iki günün kıymetli hâtırasını kalbimde saklıyacağım. Gördüğüm tezahürat tâziyanei teşvik oldu. Neticei hakikiyeye vusul için her türlü tedabiri düşünmekten hâli kalmadım. Buna emin olunuz. Cümlenize teşekkürler ederim.

(*S ve D*, II, 39, 1922)

BURSA'DA BİR KONUŞMA
(28.IX.1925)

Köşkün önünde Türk Ocağı temsilcisinin nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

MuhteremArkadaşlar!

Sizi yekpare bir vicdan halinde, bir kalb halinde karşımda görüyorum. Bu kalbe bir hazzı vicdanla temas ediyorum. Bu temas bana çok yüksek saadetler bahşediyor. Arkadaşlar, ben öteden beri muhterem Bursalıların bu yüksek kabiliyette olduğuna çok kaniydim. Fakat maatteessüf üç beş ahmak bu kitlenin önüne çıkmak, bu zekâ ve kabiliyeti örtmek istediler. Halbuki hakikatin örtülmek imkânı olmadığı bugünkü tezahüratınızla mütecellidir. ...

Arkadaşlar! Bir zamanlar bu milletin başına fes giydirebilmek için şeyhulislâmlar tebdil olundu. Fetvalar çıkarıldı. Şayanı mahmedettir ki, bugün milletimiz böyle hissiz, bîmâna, bîmantık vasıtaların hiç birine arzı iftikar etmiyor. Bu gibi delâletlere ihtiyaç göstermiyor. Bizim delâletimiz ise milletimizden aldığımız ilhamdan başka bir şey değildir ve olamaz. Muhterem Bursalılar, samimiyetle, katiyetle ifade etmek isterim ki, hep beraber takip ettiğimiz yol doğrudur. Bu yol bizi saadete isal edecektir. Tereddüte mahal yoktur. Takip ettiğimiz yolun cidden musip olduğu yine sizin hal ve şanınızdan ve âli harekâtınızdan bellidir. Müteessirsiniz. Arkadaşlar, takip ettiği-

miz yol demek içimizden hangi birimizin çizdiği herhangi hat değildir. Bütün efkârın muhassalasının çizdiği şehrah demektir. Onun için doğrudur, musiptir. Arkadaşlar, memleketimizin her yerinde aynı hissiyat mütecellidir. Fakat bu hissiyatın fiilen izharı bugün ilk defa Bursa'da oluyor. Bunu yapan sizlere ve heyeti tertibiyeye kemali samimiyetle takdimi tebrikât ve teşekkürat eylerim.

(S ve D, II, 218-219, 1925)

ESKİŞEHİR HALKI İLE BİR KONUŞMA
(5.VIII.1929)

Eskişehir'de kendilerini karşılamaya gelenlere istasyonda söylenmiştir.

Türk milletinin içtimai nizamını ihlâle müteveccih didinmeler boğulmağa mahkûmdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak istiyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağzların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlıyamıyacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir.

O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeğe, kahredilmeğe mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Bunda kimsenin şüphesi olmasın.

İstikbale gelmiş bulunan Temyiz Mahkemesi Heyetine hitabederek:

Hâkim Efendiler, siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin, vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğimiz noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır.

(*S ve D,* II, 253-254, 1929)

SIHHATİ HAKKINDA BİR KONUŞMA
(9.VIII.1929)

Paris Büyük Elçisi Ali Fethi Bey'in Büyükdere'deki yalısında kendisini görmeğe gelen halka söylemiştir.

Benim için zahmet ediyorsunuz. Bundan mahcup oluyorum. Beni görmek demek behemehal yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir. Ankara'dan buraya gelmeden evvel işittim ki, hakkımda "hastadır, eli ayağı tutmıyor, ölüme mahkûmdur" demişler.

İşte karşınızdayım, sıhhatteyim, elim ayağım tutuyor. Kendi gözlerinizle görüyorsunuz ki, sapasağlamım. Kuvvetimyerindedir. Siz bu akşam benim karşımda milletin bir kitlesi, bir timsalisiniz. Size hitap ederken bütün millete sesimi işittireceğime kaniim. İşitiniz ve işittiriniz. Sizin menfaatiniz için sıhhatini, ömrü-

nü vakf ve hasreden adam sıhhattedir ve sizin için çalışacaktır. O sizin için yaşıyor. Benim kuvvetim, benim size olan muhabbetim ve sizin bana olan muhabbetinizdir. Bu millet, bu memleket yeni rejim üzerinde dünyanın en makul bir mevcudiyeti olacaktır. Ben bunu kendi gözlerimle görmeden ölmiyeceğim.

(*S ve D,* II, 254, 1929)

Neredeyse her konuşmasında millet-şef özdeşleşmesi ve sevişmesi temasını işleyen karizmatik lider Atatürk'ün bu konudan söz ederken, muhataplarının kimler olduğuna göre belli belirsiz bir vurgu farkı yaptığı (bilinçli/yarı-bilinçli) dikkati çekmektedir. Özdeşlik anlayışının özünü değiştirmemekle birlikte, bu vurgu farkının önemlice bir nüansı temsil ettiğini düşünüyorum. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, Atatürk Meclis'e karşı konuşurken -tersine ifade ve imalar da mevcut olmakla birlikte- daha çok "milletin şefi" ve meclisin/milletin seçtiği şef tutumuna ağırlık vermekte ya da daha çok bu görüntüyü yeğler gibi konuşmakta, iltifatkâr ve yüceltici ifadeler kullanmakta; buna karşılık, millete demeç verirken ve ziyaret ettiği yerlerde halka karşı konuşurken daha çok "şefin milleti" ve şefin önderliğinde yücelme yeteneğini kanıtlamış olan millet tablosu çizmektedir. *Nutuk*'un unutulmaz temaları olan kurtarıcılık, koruyuculuk, yol göstericilik, eğitmenlik ve en doğru yolu bilen tek adamlık temaları, Atatürk'ün halka hitabeden söylev ve demeçlerinde daha belirgin görünmektedir. Bunu da herhalde biraz Atatürk'ün seçkinciliğiyle, biraz da meclisin yanısıra/meclise karşı milletle olan (arasına hiç kimsenin giremeyeceği) bire-

bir ve plebisiter ilişkisini çağrıştırma psikolojisi/taktiğiyle açıklamak mümkün olsa gerektir.

Ayrıca, Atatürk sevgi gösterme, sevgi isteme ve sevilmesi gerektiğini her an hatırlatma tutumunda da -tabii, kendi usta hatip üslûbuyla- halkla, meclisle olduğundan daha rahat ve saydamdır.

Öncelikle, Atatürk 1. alıntıda "ben sizinle beraberim" demiyor, "siz benimle berabersiniz" diyor: "Bütün kalb ve vicdanlarınızla bizimle beraber olduğunuza imanım vardır." Ve: "Bu böyle oldukça, gittiğimiz yolun hakiki olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz." *Nutuk*'tan biliyoruz ki, tek doğru ve gerçek yolu bilen Atatürk'tür; halkı da Ata'sını izleyecektir, izlemelidir; kitle karizmatik lidere inanırsa başarı kesindir; başarı elde edilince ve/veya karizmatik lider "başarılı olduk" deyince kitlenin önderine inanmasının isabeti anlaşılacaktır. Bu sirküler mantık (başarılarla da desteklenen), karizmatik lider-izleyici kitlesi ilişkisinin özünü anlatmak bakımından tipiktir.

2. alıntıdaki "yekpare bir vicdan" ibaresi ve karizmatik liderin "bu kalbe bir vicdan hazzıyla temas" etmesi, iki açıdan çok önemli. Birincisi, milletin vicdanıyla şefin vicdanı arasındaki dolaysız ve zevkli bağlantıyı bir kez daha hatırlatıyor. İkincisi, o vicdanın "tek parça" olması, yani milletin yekvücut, monolitik bir varlık olması/olması gerektiği, çağdaş Türk siyasal kültürünün en ağır basan ögelerinden olan "milli birlik ve beraberlik" ve "bölünmez bütünlük" anlayış, inanç ve resmi ideolojisinin erken formülasyonları. İçlerinde hem çokuluslu, "millet" sistemine dayanan imparatorluktan ulus-devlete geçişin tesellisini *ve* kıvancını barındırıyor, hem de toplumu/milleti mutlak uyum içinde bir bütün olarak gören organizmacı, korporatist "halkçılık" ideolojisini. Tabii, bu, dönemine göre, tek-şefinin, tek-partisinin, her hâlükârda

da devletinin denetiminde bulunacak bir monolitik millet. (İleriye, özellikle "Halkçılık" bölümüne bakınız.)

Atatürk'ün "ötedenberi muhterem Bursalıların bu yüksek kaabiliyette olduğuna çok inanıyordum" sözü ise çok iyi bildiğimiz "millete övgü" ve "milletin yüksek vasıflarını en iyi bilme" temalarının yinelenmesi. (Atatürk'ün her yerel konuşmasında bulunan.) Tabii, bunun eş-teoremi de her zamanki gibi karşımızda: Bursalılar'ın bu yüksek yeteneğinin başlıca kriteri de, karizmatik liderin bildiği ve "uygulattığı" (*Nutuk* hatırlanmalıdır) yolun, en doğru yol olduğunu anlamış bulunmaları. Ama Atatürk, burada da hitabet sanatını kullanarak, kendi yolunu, "bütün fikirlerin toplamının çizdiği yol" olarak sunmayı ihmal etmiyor.

3. alıntıdaki, "O (Türk milleti) şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür", "Onu yolundan (Atatürk'ün yolundan) saptırmak isteyenler ezilmeğe, kahredilmeğe mahkumdur" cümlelerini, 1. ciltteki *Nutuk* incelememizden sonra burada yeniden açmamıza gerek yok. "Bunda köylü, amele ve *bilhassa kahraman ordumuz* (abç) candan beraberdir" (yani "benimle beraber") cümlesi yine organik ve monolitik millet anlayışını yansıtıyor. ("Özellikle ordu" vurgusu için bakınız "Ordu" bölümü.)

"İşaret ettiğimiz (işaret ettiğ*im*) noktaları işittiniz.... bu noktalar önemle hatırda tutulmalıdır" sözlerinin, büyük mürşitin direktiflerine "kanun adamlarınca" uyulması gerektiği anlamını taşıdığı açıktır.

Son alıntıdaki "işitiniz ve işittiriniz" ise, hemen yukarıdaki motifin genellenmesidir. Karizmatik şefin düşünce ve duygularını, bütün millet öğrenmeli *ve* benimsemelidir. Millet, yine "kitle"sel bir millettir. Karşılıklı sevgi, seven-sevilen yakınlığı, sevilenin bu sevgiden aldığı güç (iki taraflı), yüz görülmese de düşünce ve duyguların anlaşılması ve "hisse-

dilmesi" (benimsenerek duyumsanması), bütün bunlar belki de bir karizmatik liderin, bir ego-ideal olarak adeta özneleşip, kitlesel bir egoda ya da bir "atacıklar" kitlesinin bireysel egolarında kendini nesnelleştirme çabasının, bu konudaki dünya literatürüne geçmesi gereken çarpıcılıkta örnekleridir.

Buradaki temalarla ilgili olarak bakılabilecek başka konuşma ve demeçler az değildir. Özellikle bakılabilecek olanlar arasında şunlar sayılabilir: "Ankaralılara Gönderilen Yazı" (1922), Cilt IV, ss. 466-467; "İnebolu'da Bir Konuşma" (1925), Cilt V, s. 36; "Afyonkarahisar'da Bir Konuşma" (1925), Cilt II, ss. 235-236; "Ankaralılarla Bir Konuşma" (1932), Cilt II, s. 274.

Bu bölümü, "Adana'da Halkla Konuşma" (1923), Cilt II, s. 115 ile bitirmek istiyorum:

> **Aziz vatanımızın diğer kısımlarında bazı seyahatler yapmış ve oralardaki dindaş ve kardeşlerimiz ile temaslarda ve uzun hasbihallerde bulunmuştum. Burada o kadar müsait fırsat bulamıyacağımızı zannediyorum. Yalnız bugünkü meşhudatım ve dinlediğim nutuklar ve Adanalıların üzerimde bıraktığı intibaat bende şu itminanı hasıl etti ki, Adanalılarla fazla görüşmeğe ihtiyaç yoktur. Çünkü söyliyeceklerimi onlar yazılı surette anlamış bulunmaktadırlar.**
>
> **Efendiler, Belediye Reisi Beyefendi Hazretlerinin Adana halkı namına şahsıma ait taltifatını çok kıymetli buluyorum. Arkadaşları-**

mız ve milletin bütün efradı gibi, millî dâvamızda benim de mesaim sebketmiş ise de, bu mesaide kuvveti icraat ve muvaffakiyet varsa bunu şahsıma atfetmeyiniz. Ancak ve ancak bütün milletin şahsiyeti mâneviyesine atfediniz. Ben milletin bu âli, mânevi şahsiyeti içinde bir ferdi nâçiz olmakla bahtiyarım. Efendiler, millet heyeti umumiyesiyle mânevi bir şahıs halinde ve bir kitlei vahdet şeklinde tecelli eyledi ve bu vahdeti ulviyeyi muhafaza ederek ona düşman olanları bertaraf eyledi.

Şefe Suikast = Millete Suikast

Bu teşebbüsatın son tezahürü olarak meydana çıkan, suikast hâdisesi, naçiz şahsımıza taallûku itibariyle değil, fakat Türk milletinin merdane evsafına yaraşmıyan ve millet vekâleti gibi yüksek bir mertebe-i itibarı vasıta-i tecavüz kılmayı düşünecek kadar tereddi eden irticai bir zihniyet göstermek itibariyle mucibi teessür olmuştur.

Refik Bey (Konya) - O sefiller, Türk milletinden değildir, büyük dâhi!

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) - Onları Türklük değil, cehennembile kabul etmez!

(2. Meclis, "2. Dönem 4. Toplanma Yılını Açarken", I, 345, 1926)

Akim bıraktırılan suikast teşebbüsümünasebetiyle cemiyetlerden, müessesattan, memurlardan, kumandanlardan, zabitlerden, mebuslardan, bilumum arkadaş ve vatandaşlarımdan samimî teessürlerini muhtevi aldığım mektup ve telgrafnâmelerden dolayı pek mütehassis ve minnettarım.

Teşebbüs-i leîmin benim şahsımdan ziyade mukaddes Cumhuriyetimize ve onun istinat et-

tiği âli prensiplerimize müteveccih bulunduğuna şüphe yoktur. Bu sebeple, umumen izhar olunan hissiyatla Cumhuriyet ve prensiplerimize olan fart-ı merbutiyetinne derece lâyezal olduğuna bir kere daha kaani oldum. Temeli büyük Türk milletinin ve onun kahraman evlâtlarından mürekkep büyük ordumuzun vicdanında akıl ve şuurunda teessüs etmiş olan Cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun izalesi ile haleldar olabileceği zehabında bulunanlar, çok zayif dimağlı betbahtlardır. Bu gibi bedbahtların, Cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde müstahak oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasibeleri olamaz. Benim naçiz vücudum birgün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar kalacaktır. Ve Türk milleti emniyetve saadetini zâmin prensiplerle medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeğe devam edecektir.

("İzmir Suikast Teşebbüsü
Hakkında", III, 80, 1926)

Şahsımdan ziyade milletin mevcudiyeti aleyhine müteveccih olduğu tayyün eden gizli siyasi tertibat karşısında umum milletin duyduğu pek vakur ve asil bir surette izhar ettiği pek necip hissiyat beni müteselli etmektedir.

("Atatürk'e Teşebbüs Edilen Suikast Dolayısile
Millete Beyanname", IV, 528, 1926)

Heyet-i âliyenizi kemal-i hürmetle selâmlarım. Muhterem İzmirlilerin ve havalisi halkının, asil hemşehrilerimin aleyhime tertip olunan suikastten dolayı izhar eyledikleri derin teessürata, yüksek heyecana minnettarane muttali oluyorum. Çok mütehassisim. Necip Milletimin beni ne kadar sevdiğini biliyorum. Bu tezahürat bana olan muhabbetin, şefkatin bilhassa müşterek mefkûremize olan merbutiyetin âli derecesini teyit eden yeni bir delildir; müteşekkirim, mesudum. Beni öldürürlerse vatandaşlarımın intikamımı alacaklarından eminim. Ben ölürsem necip milletimizin beraber yürüdüğümüz yoldan asla ayrılmayacağına mutmainim; bununla müsterihim.

Hasımlarımız düşünebildikleri menfur çarelere istedikleri kadar tevessül etsinler. Onların mezbuhane hareketleri bizim inkılâp ateşimizi söndüremez. Onların kendilerini husrana, zaman zaman milleti ıstıraba duçar eden akılsızlıklarına acıyorum. Hükümet-i Cumhuriyemizin demir pençesi ve İstiklâl Mahkeme-i âliyesinin yedd-i adaleti vaziyete tamamen hakim bulunuyor.

Muhterem halka, onların âdilâne icraatı neticelerine sükûnetle intizar buyurmalarını tavsiye ederim. Yaşasın millet, yaşasın inkılâbımız.

("Suikasti Tel'in Heyetine Söylev",
V, 44-45, 1926)

Atatürk'ün zihnindeki ve söylemindeki şef-millet özdeşliğini, asgarî bir yoruma dahi gerek duyurmayacak netlikte yansıtan ifadeler okumuş bulunuyoruz. "Gerici zihniyet", aslında "naçiz şahsımız"ı değil, "milletin vekil"ini hedef almıştır. "Alçak girişimin benim şahsımdan ziyade kutsal Cumhuriyetimize ve onun dayandığı yüksek ilkelerimize yönelmiş bulunduğunda kuşku yoktur." Bu girişimde bulunan bahtsızlar ise karşılarında Cumhuriyet ordusunu, Cumhuriyetin "adalet ve kudret pençesi"ni bulacaklardır.

"Şahsımdan ziyade milletin varlığı aleyhine yönelmiş olduğu kesinleşen gizli siyasi tertipler karşısında" milletin gösterdiği soylu duygularda teselli bulan karizmatik şef ekliyor: "Soylu Milletimin beni ne kadar sevdiğini biliyorum.... Ben ölürsem soylu milletimizin beraber yürüdüğümüz (baştan beri kendi çizdiği) yoldan asla ayrılmayacağına eminim; bu konuda rahatım." O yol da, inkılâp yoludur, medeniyet yoludur.

Tabii, burada dikkati çeken bir başka nokta da, "bana olan sevginin, şefkatin, özellikle ortak ülkümüze olan bağlılığın yüksek derecesini doğrulayan yeni bir kanıt" ifadesinden hemen sonra gelen öc alma (intikamını alma) temasıdır. Karizmatik lider, kişi-ötesi, milli, ortak plandan, kişisel plana geçivermektedir. Cumhuriyet hükümetinin "demir pençesi"nden ve İstiklal Mahkemesi'nin adaletinden öteye gidebilecek, gitmesi gereken bir öc alma olasılığını da hatırlatmaktadır.

Seçim ve Şef (1923)

Milletimiz idarei müstakbelesini deruhde edecek olanları intihabat ile tefrik etmek kararını vermiştir. Müdafaai Hukuk teşkilâtımız milletin bu kararı karşısında mazide isbat ettiği liyakat ve evsafı ile âti için de şayanı itimat ve istinat olduğunu ve milletin ârasına istihkakı bulunduğunu iddia edecektir.

Eğer ümidimiz vechile Müdafaai Hukuk teşkilâtımızın müntehap ve mutemetleri milletin ârasına nail olurlarsa atiyen Büyük Millet Meclisinde Halk Fırkası namı altında memleketin idaresi mesuliyetini deruhte edeceklerdir.

Müdafaai Hukuk Cemiyetinin ve atiyen Halk Fırkasının takip edeceği gayeler tecrübeden ve memleketin ihtiyacatından mülhem olarak ahiren ifade ve ilân edilen umdelerdir. Namzetlerimiz mezkûr umdelerin takip ve ikmalini deruhde edeceklerdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve azaları ben reisiniz dahil olduğum halde hepimiz umdelerimizi milletimize neşr ve izah edelim. Bin müşkilât karşısında kemali cesaretle deruhte ettiğimiz mesuliyet vatanımızın hayır ve nefine medar oldu. Önümüzde

bulunan yorucu ve müşkilâtlı devrei mesaide dahi vatanımızın hayır ve nefi için deruhdei mesuliyet edecek cesaretimiz tam ve lâyetezelzeldir. İtimadınıza mütemadiyen isbatı liyakata çalışmış reisiniz sıfatile cümlenizi yekvücut olarak intihap mesaisine davet ediyorum. Sizinle daima irtibattayım. Cümlenize selâm ve muvaffakiyet temenni ederim. 8 Nisan 339

Gazi Mustafa Kemal

("Seçim Çalışmalarına Çağrı",
IV, 491-492, 1923)

İstanbul'lular: Ağyarın gözü üzerinizdedir. Reyleriniz parçalanacak mı? Bütün dünyanın telkinatına açık olan İstanbulumuzun muhiti henüz halâsın tamam olmadığını unutarak vechei istikamette tereddüt edecek mi? Dünyanın dikkat ettiği noktalar bunlardır. Bin mevani ortasından daima bize teveccühünü lâyık görmüş olan İstanbulumuzun ağyara ümit verecek inkisamı âra yapmıyacağına kaniim. İnkisamı âradan kimlerin müstefit olacağını her an nazarı dikkatte bulundurmak tahsisen sizin vazifenizdir. Vatanın hukuku hayatiyesini tamamlamak yolunda olan Cemiyetimizin kuvvet gaip etmesinden sevinecek olanlar eyyamı felâketimizde sevinmiş olanlardır ki bunları yakından en ziyade siz gördünüz. Yekvücut olarak Cemiyetimize teveccüh ve itimat ediniz ki buna lâyıktır ve lâyık olduğunu daima fiiliyatla isbat edecektir. Güzel Istanbul'a

ve anın sabur, hamiyetli halkına binehaye tahassür ve muhabbet.

Gazi Mustafa Kemal

("Yeni Seçim Dolayısile İstanbul Ahalisine Beyanname", IV, 493, 1923)

İntihabat başlıyor, birkaç güne kadar her tarafta defterlerin tanzimi ikmal edilecek ve vatandaşlar reylerini vermeğe dâvet edileceklerdir. İntihabatta İstanbul da vazifesini yapmak için hazırlanmalıdır. İstanbul'un hususî mahiyeti vardır. Binaenaleyh ona göre vazifesini hakkiyle ifa etmelidir. Halk, son iki gün zarfında neşrettiğim umdeler etrafında toplanarak, vatana merbutiyetini göstermelidir. Umdelerimize sadık olmağa azmetmiş kimseleri seçerekkendini tahlise hizmet etmelidir.

İstanbul'un intihabatında entrikalar çevrildiğini biliyorum. Fakat İstanbullular, İstanbul'un henüz işgal altında bulunduğunu hatırlarından çıkarmamalıdırlar. İstanbul henüz kurtarılmış değildir; kurtarılmak için tesanüde ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar ihraz ettiğimiz zaferleri ancak vahdet ve tesanüt sayesinde temin ettik. Zaferin semeresini toplamak için de bu yolda devam etmek lâzımdır. Düşman elinde iken düşmana yardım etmemeliyiz.

Matbuatın umdelerimizi tahlil ederek halka anlatması lâzımdır. Ben peyderpey beyannâmeler neşrederek halkı tenvire gayret edeceğim.

İntihabatta namzetliklerinin vazedilmesi için müracaat edenler çoğalmaktadır. Bunların aralarından seçilerek isimler tesbit edilmektedir. Namzetlerin kâffesi henüz kararlaştırılmamıştır. Tetkikata devam edilmektedir.

("Yeni Seçim ve İstanbul", III, 61-62, 1923)

Trabzonlu fedakâr kardeşlerim, sizi kemali vuzuhla görmekte olduğunuza zerre kadar şüphem olmayan büyük bir hakikatla karşı karşıya bırakıyorum. Ve tamamen eminimki hakkın, insafın, vefanın ve vatanperverliğin en âli evsafile mücehhez olan siz Trabzonlular faziletle, delâletin bariz farkını derhal idrak edecek ve zamanında nezih vicdanlarınızın kati hükümlerini ifade eden reylerinizi doğru yola vereceksiniz.

Gazi Mustafa Kemal

("Yeni Seçim Dolayısile Trabzon Ahalisine Beyanname", IV, 497, 1923)

ÇANAKKALE MİLLETVEKİLİ SEÇİMİNE DAİR TAMİM

(2. VI. 1923)

Çanakkale Livasının Mebus intihabı zamanı tekarrüp etmiş ve namzetlerimiz iki gün evvel Livaya bildirilmiştir. Bugün mezkûr Livaya mensup bir nahiyeden vuku bulan iş'ardan Halk Fırkası ve Müdafaai Hukuk Gurubu

namzedi olarak imzam altında bildirilen kimselerin tahrif olunduğu ve namzetlerimiz meyanına listeye dahil olmayan başka bir ismin konulduğu anlaşılmış ve keyfiyetin tashihine tevessül olunmuştur. Kariben bütün devairi intihabiye namzetleri ilân edileceğine nazaran ayni tahrifatın dairei intihabiyeniz mıntıkasında vuku bulmamasını teminen şimdiden umumun nazarı dikkatini celbederim. Namzet listelerimiz Merkezden Müdafaai Hukuk ve Belediye Riyasetlerine arzedileceğinden bu gibi tahrifata meydan verilmemesinin teminini ve şüphe hasıl olduğu dakikada makine başında Merkezden istilâmı keyfiyetbuyurulmasını ve namzetlerin vurudunda gazetelerle ilân etmek vesair suretle hataya ve tahrifata meydan verilmemesini rica ederim. İşbu ikazımın bütün Müdafaai Hukuk ve Belediye Teşkilâtiyle sunufu ahaliye tamimi ile nazarı dikkatlerinin celbi ayrıca mercudur efendim.

(*S ve D,* IV, 503, 1923)

MÜD. HUK. CEM. VE HALK PARTİSİNİN SEÇİM ÇALIŞMALARINA DAİR TAMİM

(2. VI. 1923)

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin ve Halk Fırkasının intihabat faaliyetine nakise iras etmek maksadile hasis ve menfi emeller takip eden bazı eşhas tarafından bethahane şayiat çıkarılmaktadır. Ezcümle he-

nüz hiç bir yerde mebus intihabatına başlanmamış olduğu halde şu veya bu livada Müdafaai Hukuk namzetlerinin gaip ettiği hakkında memleketin muhtelif menatıkında propagandalar başlamıştır. Henüz merkezden namzetleri gösterilmiyen bazı yerlerde Cemiyet ve Fırka namına bazı isimler neşr ve işae olunduğu gibi merkezce namzetleri tesbit ve mahalline tebliğ kılınan bir livada da listemize hariçten bir isim sokulmuştur. Yeni vücuda gelecek Türkiye Büyük Millet Meclisi istikbali memleket üzerinde kati ve hayati bir tesir ve ehemmiyeti haiz bulunduğuna bilumum vatandaşların bu ve bugibi tesirat ve telkinat muvacehesinde müteyâkkız bulunmalarını teminen bu izahatı arzediyorum. Artık memleketin bütün aksamında intihabatın kati devrei faaliyeti hulûl etmekte olduğundan selâhiyeti intihabı müntehibi evvellerden uhdei mesuliyetlerine alan müntehibi sani arkadaşlarımın da vatanın halâsı mutlakını ve tealii müstakbelini temin eden yol üzerinde hareket edeceklerine tamamen mutmain olduğumu bilmünasebe ilâve eyliyorum.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai
Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D,* IV, 503-504, 1923)

KARESİ İKİNCİ SEÇMENLERİNE GÖNDERİLEN BEYANNAME

(18.VI.1923)

Liva dahilinde intihap edilmiş olan müntehibi saniler, mukadderatı millet ve memleketi tedvir edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci devresi için gönderilecek mebusları intihap etmek selâhiyetini müntehibi evvellerden uhdei şeref ve mesuliyetlerinealmış bulunuyorlar. Vatanın menfaatı aliyesini müdrik bulunduklarında asla şüphe olmayan müntehibi sani arkadaşlarımın bu en büyük ve en mühim vazifeyi ifa ederken geçmiş nekbet günlerinin ıztırabatını hatırdan çıkarmıyarak yüksek vicdanlarının sadayı teşvikine tabi bulunacaklarını ve reylerini mazide olduğu gibi istikbal için de temini feyiz ve hayat edecek olan cemiyet ve fırkamızın namzetlerine vereceklerinikuvvetleümit ediyorum.

Cümleye muvaffakiyat temenni eylerim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk CemiyetiReisi
Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D*, IV, 504, 1923)

İSTANBUL İKİNCİ SEÇMENLERİ HAKKINDA TELGRAF
(23.VI.1923)

İstanbul ve mülhakatı müntehib-i sanilerine

Mukadderat-ı millet ve memleketi tedvir edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci devresi için gönderecek mebusları intihap etmek salâhiyetini müntehib-i evvellerden uhde-i şeref ve mesuliyetinize almış bulunuyorsunuz.

Vatanın menfaat-i âliyesini müdrik bulunduklarından asla şüphe olmayan müntehib-i sani arkadaşlarımın bu en büyük ve en mühim vazifeyi ifa ederken geçmiş nekbet günlerinin ıstırabatını hatırdan çıkarmıyarak yüksek vicdanlarının saday-ı teşvikine tabi bulunacaklarını ve reylerini mazide olduğu gibi istikbal için de temin-i feyz ü hayat edecekolan Cemiyet ve Fırkamızın namzetlerine vereceklerini kuvvetleümit ediyorum.

Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Reisi
Gazi Mustafa Kemal
(*S ve D*, V, 145, 1923)

BEYOĞLU SEÇMENLERİNE TEŞEKKÜR TELGRAFI
(23.VI.1923)

Beyoğlu Şube-i intihabiye reisi Ercüment Ekrem Beyin telgrafına cevap olarak:

Beyoğlu müntehib-i sani intihabatından kâffe-i ahalinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namzetlerine müttefikan itayi rey ettiklerini ve bu münasebetle tezahürat-ı fevkalâde-i vatanperveranede bulunduklarını ve kendilerinin hakkımdaki hissiyat, teveccüh ve muhabbetlerini müşir telgrafname-i âlilerini memnuniyetlealdım.

Tezahürat-ı vakıanın milletin dahil olduğu yeni devrede hayat-ı hürriyet ve istiklâlin takdir-i kıymet ve kutsiyetine delil-i bahir olmakla pek ziyade mucib-i memnuniyettir.

Bilmukabele teşekkürlerimin ve selâmlarımın ahali-i muhteremeyetebliğini rica ederim efendim.

Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D*, V, 146, 1923)

SEÇİM DOLAYISİLE EDİRNE MÜD. HUK. REİSLİĞİNE GÖNDERİLEN TELGRAF

(23. VI. 1923)

Edirne Müdafaai Hukuk Riyasetine

Bimennihilkerim ibtidar edecek olan Edirne livası mebus intihabatı için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin ve Halk Fırkasının namzetleri âtide isimleri muharrer zevattır.

Guruba teveccühkâr olan muhterem liva ahalisinin bu yüksek vazifei siyasiyelerini ifada muvaffakiyeti kâmileye mazhariyetlerini

temenni eylerim. Keyfiyetin bilumum Cemiyet teşkilâtına ve liva halkına iblâğile namzetlerin temini muvaffakiyetine bezli mesai ve neticeden malûmat ita buyurulmasını rica ederim efendim.

1- Mebus Faik Bey, 2- Mebus Cafer Tayyar Bey, 3- Nafıa Vekâleti tarik ve maabir Müdürü Umumisi Hüseyin Rıfkı Bey. 23.6.339

Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D*, IV, 508, 1923)

SEÇİMDEN SONRA BELEDİYE VE MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETLERİ REİSLERİNE GÖNDERİLEN TELGRAF

(18.VII.1923)

Livanızın yüksek rüştü siyasisi ve kabiliyeti vatanperveranesini irae eden neticei intihaptan dolayı felâketi vatanı saadete tahvil gayesile senelerce evvel faaliyete başlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına bütün liva halkını tebrik ederim. Memleketin bundan böyle de naili füyuzat olması için livanızın ayni derecede yüksek hassasiyeti vatanperverane ile cemiyet ve fırkamıza zahir olacağında şüphem yoktur. Cenabı Hak cümlenizi muvaffakı bilhayır eylesin.

İşbu maruzatımın bilumum liva Müdafaai Hukuk teşkilâtı ve Belediye Heyetleriile ahalii

muhteremeye iblâğını hasseten rica eylerim efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi

Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D,* IV, 511, 1923)

Atatürk, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin başkanı olarak, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış olmanın sağladığı meşruiyet temeline dayanarak, Halk Partisi'nin iktidarı için milleten oy istiyor. "Geçmişte kanıtlanan liyakat ve vasıfları ile gelecek için de güvenilir ve dayanılır" olduğunu belirttiği siyasi örgütün iktidar talebinin meşru olduğunu ısrarla vurguluyor: "Bin zorluk karşısında kemali cesaretle üstlendiğimiz sorumluluk vatanımızın iyiliğine ve çıkarına yaradı."

Milleti "yekvücut" olarak seçim çalışmalarına davet eden Atatürk, birinci alıntıda "umut ettiğimiz üzere" seçim kazanmaktan sözederken; ikinci alıntıda İstanbullular'ı "oylarını parçalamamaya" çağırıyor. Çünkü "yabancıların gözü üzerlerindedir" ve Halk Partisi'nin mutlak zafer kazanamamasından sevinecek olanlar, "felâket günlerimizde sevinmiş olanlardır". Dış ve iç düşmanlara karşı milletin bölünmez bütünlüğünü ancak tek-partinin sağlayabileceği yaklaşımının ipuçlarını görmeye başlıyoruz.

Üçüncü alıntıda "9 İlke" etrafında toplanmanın "vatana bağlılığın" göstergesi olduğu; zaferlerin ancak "birlik ve dayanışma" (vahdet ve tesanüt) ile sağlanabileceği; basının 9 İlke'yi halka anlatması gerektiği; Atatürk'ün ("Ben"in) "peyderpey demeçler vererek halkı aydınlatmaya gayret edeceği;

adayların tek tek saptanıp kararlaştırılmakta olduğu anlatılmaktadır.

Dördüncü alıntıda, "haksever, insaflı, vefalı ve yurtsever" Trabzonlular'ın oylarını "doğru yol"a vereceklerinden emin olduğunu belirten Atatürk, *Nutuk*'tan tanıdığımız sirküler hitabet tekniğiyle, aynı anda buradaki nedenselliğin ters yönünü de çağrıştırıyor: Trabzonlular öyle oldukları için böyle davranacakları gibi, böyle davranmakla öyle olduklarını da kanıtlamış, öyle olmaya hak kazanmış olacaklardır.

Beşinci alıntı, milletvekili adaylarının mutlak şekilde Merkez'den belirlendiğini; altıncı alıntı ise Kemalist liderliğin "(y)eni vücuda gelecek" Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni (2. Meclis) tam denetim altında bulundurma kararlılığını göstermektedir. Yedinci ve sekizinci alıntılarda ise yine cemiyet ve fırkanın "geçmişte olduğu gibi gelecek için de ışık ve hayat sağlayacak" tek örgüt olduğu hatırlatılmakta ve ikinci seçmenlerin oylarını Halk Partisi'nin adaylarına verecekleri "kuvvetle ümit" edilmektedir.

Dokuzuncu alıntıda "ahalinin tümünün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adaylarına ittifakla oy verdiklerini ve bu münasebetle fevkalâde yurtseverce davrandıklarını" okuyoruz. Onuncu alıntıda adayların nasıl ismen belirlendiğini görüyoruz.

Son alıntıda ise seçim sonuçlarının istenen/planlanan biçimde alınmasının, Atatürk tarafından, seçmenlerin "yüksek siyasi rüştünün ve yurtseverlik yeteneğinin" göstergesi olarak nitelendiğini okuyoruz. Yukarıda işaret ettiğimiz sirküler mantık burada da var: Halkın siyasi rüştünü kanıtlaması ancak vesayetçi tek-partinin ilkelerini ve adaylarını, ya da karizmatik şefin gösterdiği tek "doğru yol"u kabul etmesiyle mümkündür. Tek-partinin mutlak şefi aday gösterecek, halk bunları ittifakla onaylayacak; halkın temsilcilerinin kimler

olması gerektiği ona şef ve parti tarafından bildirilecek. Başka bir deyişle, milletvekili seçimi esas olarak bir seçim formalitesidir; daha doğrusu, gerçek anlamda bir "seçim" değil, merkez tarafından yapılan bir "seçme"dir.

(Eskişehir için gösterilen/belirlenen dokuz adaydan - ikinci seçmenlerce üçü seçilmek üzere- parti talimatına uymayan ikisinin listeden çıkarılması, "hareket dürüstlüğünü... iki defa ihlâl eylemiş" olan üçüncüsünün de partiden ihraç edilmesi için bkz. *S ve D,* IV, ss. 508-509 ve 510-511.)

Seçim ve Şef (1927)

Aziz Vatandaşlarım!

Cumhuriyet Halk Fırkası namına mebus namzedleri(ni) ben kendi imzamla reylerinize arzediyorum.

Mebus namzedlerinitakdim ederken mazi(nin) tecrübeleri ve âtinin taleb ettiği yüksek vazifeleri bilhassa gözönüne aldım. Bana lâyık gördüğünüz itimad ve mesuliyetin dört sene sonra tekrar temiz hesabını arzedebilmek için mesai arkadaşlarımı intihapta bilhassa itina göstermeğeçalıştım. Mebus olarak vazife ve mesuliyet mevkiinde beraber çalışacağımız arkadaşlarımızın geçen tecrübelerden de istifade ederek vazifelerini hüsnü ifa edeceklerini ve bilhassa mebusluğun her mülahazadan akdem bir millet vekâleti olduğunu ve bunun resmi ve hususi hayatta dahi bir çok manevi ve mübin külfetleri bulunduğunu nazardan uzak düşürmiyeceklerini kuvvetle ümid ederim.

Aziz Vatandaşlarım!

Hayatımda en büyük mesned ve kuvvetim vatandaşlarımdan gördüğüm itimad ve müzaherettir. Bütün vazifelerimde manevi vicdanı olan en büyük endişem emanetinizin hürmet ve kudsiyetine mütemadiyen dikkat etmektir.

Büyük Millet Meclisine mebus olmak üzere takdim ettiğim namzedlere rey vermekle bana (ve?) fırkama yeni hizmetler için imkân ve fırsat vereceksiniz. Türk Cumhuriyetine ve aziz vatanımıza istikbalde daha büyük hizmetler ifa edebileceğimize kati emniyetim vardır. Türk milletinin istikbali bugünkü evladlarının isabeti nazarı yorulmak itiyadında olmıyan çalışmak azmiyle büyük ve parlak olacaktır.

("Seçim Hakkında Beyanname", IV, 532, 1927)

C.H.P. ADAYLARI HAKKINDA VATANDAŞLARA YAYINLANAN TAMİM

(30.VIII.1927)

Aziz Vatandaşlarım,

Cumhuriyet Halk Fırkası namına bütün memlekette Türkiye Büyük Millet Meclisi azalığı için mebus namzedi olarak tesbit ettiğim zevatın heyeti umumiyesini ıttılaınıza arzediyorum. Her vatandaş için yeni devrede beraber çalışmağı münasip gördüğüm arkadaşların heyeti umumiyesinin birlikte görülmesini faideli addettim. Bunlardan her dairei intihabiyeyetefrik edeceğim mebus namzetlerini ayrıca imzam tahtında arzedeceğim.

Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D,* IV, 534, 1927)

SEÇİMDEN SONRA VATANDAŞLARA BEYANNAME
(7.IX.1927)

Aziz Vatandaşlarım!

İntihabat neticelendi. Cumhuriyet Halk Fırkası namına takdim ettiğim namzetler memleketin her tarafında aziz vatandaşlarımın müttefikan umumi tasvip ve intihabına mazhar oldu. Aziz vatandaşlarımın tezahüratındaki asil manayı yüksek mesuliyet hissile ve lâyıkıle ihata ediyorum.

Vatandaşlarım,

İntihap reylerile benim ve siyasi fırkamın geçen icraatımızı müttefikan tasvip ve teyit ettikleri ve gelecek devredeki mesaimizi itimat ve emniyet ile teşci eylediklerini izhar ettiler. İntihabatın bu yüksek manası dikkati celbetmekten hali kalmayacaktır. Evlâtlarının serbest reyleriyle memleketin mukadderatını kalben emniyet beslediği ellere tevdi eden Türkiye milli mefkûresinde sebat ve milli mesaide sarsılmaz vahdetle muhterem ve kavi bir mevcudiyet olduğunu bir kerre daha göstermiş oluyor. İtimadımızı tarsin ve ilâ eden aziz vatandaşlarıma âtiye ve yeni muvaffakiyetlere itimadımızın kavi bir halde bulunduğunu tezkâr ederim. Bu beyanatım aziz vatandaşlarıma hakiki ve samimi minnettarlıklarımın ifadesi Büyük Millet Meclisinin yeni devresinin arifesinde benim ve siyasi fırkamın mahmul olduğumuz derin vazife hissiyatının izharıdır.

Gazi M. Kemal

(*S ve D*, IV, 534-535, 1927)

1923 seçimlerinde olumlu sonucu "kuvvetle ümid" eden ve "oy isteyen" karizmatik lider, kendisinin ve partisinin konumunu daha da güçlendirmiş olarak girdiği 1927 seçimlerinde çok daha güvenli ve yukarıdan konuşmaktadır:

"Cumhuriyet Halk Partisi namına milletvekillerini ben kendi imzamla oylarınıza sunuyorum... sunduğum adaylara oy vermekle bana (ve?) fırkama yeni hizmetler için imkân ve fırsat vereceksiniz", vb. İkinci alıntıda ise Atatürk, artık tam bir "tek-seçici" olarak, katıksız biçimde birinci tekil şahıs ifadesiyle konuşmaktadır: "... milletvekili adayı olarak saptadığım kişiler", "birlikte çalışmağı uygun gördüğüm arkadaşlar", "(b)unlardan her seçim çevresine ayıracağım milletvekili adayları", vb. Açıktır ki adayları saptayan bir parti kurulu, organı yoktur; hepsini tek başına seçen ve bunları seçim çevrelerine dağıtan mutlak bir parti şefi vardır.

Üçüncü alıntıda, mutlak karizmatik lider, sonucu baştan belli olan bir seçim için milletin göstermiş olduğu isabetli davranışı övüyor: "... sunduğum adaylar memleketin her tarafında aziz vatandaşlarımın ittifakla genel onay ve seçimine mazhar oldu"; bu davranıştaki "soylu anlam"; vb.

Tek-partinin plebisiter şefi, istediği kişileri milletvekili olarak millete onaylatıyor; ulusal egemenliği kullanacak olan Millet Meclisi'nin tüm üyelerini kendi seçiyor/seçtiriyor (*Nutuk*'taki "sizi ben seçtim/seçtirdim" teması yine anımsanmalıdır); ama bir yandan da bir "seçim" fiksiyonu yaratmayı ihmal etmiyor: "Evlatlarının serbest reyleriyle memleketin mukadderatını kalben emniyet beslediği ellere tevdi eden Türkiye...".

Tabii, buradaki "ittifak", "genel onay", "sarsılmaz birlik" motifleri yine tek-şef - tek-parti - tek-millet anlayışının ifadeleri olarak dikkati çekiyor. "Demokrasi", "çoğulculuk", "çoğunluk", "muhalefet", "demokratik seçim usulü" ve benzeri

kavram ve sözcüklerden eser yok; bunlar Atatürk'ün siyasal vokabülerinde yer almıyor. Çünkü inanıyor ki "milli ülküde sebat ve milli çalışmada sarsılmaz birlik" (tek ve şaşmaz şefin rehberliğinde) esastır. "C.H.F.nın memleketteki, B.M. Meclisindeki ve hükümetteki idari ve siyasi faaliyeti aleyhinde bir hava yaratıl(ması)" ise "milletin bütün düşünce ve duygularını karmakarışık etmeye ve yanıltmaya çalış(maktır)." (Bkz. hemen izleyen bölümün ilk alıntısı.)

PARTİ ALEYHİNDEKİ ÇALIŞMALAR HAKKINDA C.H.P. GURUBU REİSLİĞİNE GÖNDERİLEN YAZI

(3.III.1931)

C.H.F. Gurubu Riyasetine 3/3/1931

Son aylarda C.H.F.sının memleketteki, B.M. Meclisindeki ve hükûmetteki idari ve siyasi faaliyeti aleyhinde bir hava yaratılmağa çalışıldığı malûmdur.

Asırlarca mühmel bırakılmış bir memlekette ve bir millet hayatında birçok eksiklikler ve ihtiyaçlar olması tabiidir. Bundan başka milleti kurtarıcı esaslı bir siyasetin tatbikatından memnun olmıyacak kimselerin bulunacağı da şüphesizdir. Yüksek esasları göremiyerek veya görmek istemiyerekmilletin bütün düşünce ve duyguları teşvişe ve taglite çalışılmıştır. Bunun için yeryer kullanılmış olan vasıtalar ve vesiylelerdikkate ve intibaha şayandır.

Buna rağmen millet kitlesinin doğru görüşü ve iyi hissi bozulmamıştır. Üç ayı geçen bir zamandan beri hemen bütün memlekette yaptığım tetkiklerde bu hakikatı yerinde ve yakından gördüm. Bununla beraber hakikate göz yumanlar ve hakikatı olduğundan başka gös-

termeğe çalışanlar da olmuştur.

Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisiyle beraber bulunduğuna tam kanaatı vardır. Fırkamız milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman isbat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için; bundan başka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin iştirak ve mutabakatı derecesini anlamak, Umumî Reisi bulunduğum C.H.F.na mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütalea ediyorum.

Her türlü teşebbüslerimizde ilham ve kuvvet kaynağı olan milletimizin hakkımızdaki itimadı tekrar tecelli edince millî mefkûremize yürümekte dayandığımız temelin ne kadar sarsılmaz olduğu bir daha görülmüş olacağı kanaatındayım.

C.H.F. Umumî Reisi
Gazi Mustafa Kemal
(*S ve D*, IV, 547, 1931)

İKİNCİ SEÇMENLERE BEYANNAME
(20.IV.1931)

Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup muhterem müntehibi sani arkadaşlarıma

CumhuriyetHalk Fırkası namına bazı intihap dairelerinde noksan namzed göstereceğime dair 15/4/1931 tarihli riyaset divanı kararı malûmunuz olmuştur. Fırkamız namına namzedlerimizi reylerinize arzettiğim bugün aynı noktaya temas etmeği münasip gördüm.

Fırkamızın millete arzettiği esas noktalar dahilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen millet vekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz. Bunda bilhassa beklediğimiz fayda fırkamızın candan, vatanperverane gayretlerinin teşrihine, tevsiine fırsat bulmak ekseriya tahrif edilen hakikatlerin iyice anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Yaptığını bilen ve hizmet yolunda tedbirlerine inanan mefkûreciler olarak kendimizi tenkide muhatap kılmağı lüzumlu görüyoruz. Bu sebepledir ki sizden, fırkaya mensup arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayannamzedlere rey vermeniz gibi ağır bir fedakârlık istedim. Bu fedakârlığın memleket idaresi için fırkamızdan mebus seçme vazifeniz kadar mühim bir maksada matuf olduğuna emin olunuz. Başka programdan seçeceğimiz mebuslar için fırkamın müntehibi sanilerine dikkat noktası olarak gösterdiğim evsaf yalnız lâik Cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olmaktır. Açık bıraktığım yerler için hiç bir şahsiyet lehinde veya aleyhinde her hangi bir telkinim yoktur ve olmıyacaktır. Açık yerlere namzedlerini koyacaklar hakkında vicdani

kanaatınıza göre rey vermek hassatan rica ettiğim husustur.

C.H.F. Umumî Reisi
Gazi M. Kemal
(*S ve D*, IV, 548, 1931)

Vatandaşlarım,

Noktai nazarlarımızı açık ve samimi olarak arzettim. Bunları milletimizin kuvvet ve hayatiyetine güvenerek şimdiye kadar olduğu gibi tatbik ve icraya muvaffak olabileceğimize emniyetim vardır. Yapmak iktidarında olmadığımız işleri uyuşturucu, oyalayıcı sözlerle yaparız diyerek millete karşı gündelik siyaset takip etmek şiarımız değildir.

Şimdi sevgili vatandaşlarım sizden bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan fırkama, Cumhuriyet Halk Fırkasına itimadınızı isterim.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde, millet ve devlet işlerini beraber başarabileceğimi çok vicdani mülâhazalara tabi olarak takdir ettiğim mebus namzetleri arkadaşlarımın isimlerini reylerinize arzettim.

En isabetli, yüksek ve kati karar sizindir.
20/4/1931

("Seçim Dolayısile Millete Beyanname",
IV, 552, 1931)

SEÇİMDEN SONRA MİLLETE BEYANNAMÈ
(27.IV.1931)

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yenilenen intihabı münasebetiyle C.H.Fırkasının tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük milletime arzetmiştim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi; şahsımın ve fırkamın millî itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyid etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeğe müsaraat ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat kesbetmek için bütün kuvvetimizi sarfedeceğimizi efkârı umumiyeyearzeylerim.

C.H.F. Umumî Reisi
Gazi M. Kemal
(*S ve D,* IV, 553, 1931)

Atatürk'ün partisinin "millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisiyle birlikte bulunduğuna tam kanaatı vardır." II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden III. T.B.M.M.'ye geçilirken Meclis'teki son açık muhalefet kalıntılarını da tasfiye etmiş olan Atatürk, 1931 seçimlerine görünüşte daha büyük bir rahatlık içinde girmekte, "bazı seçim çevrelerinde eksik aday göstereceği(ni)" ilan etmektedir.

Bu, ilk bakışta merkezi aday belirleme sisteminin hafif bir liberalizasyonu gibi görünüyorsa da, birinci alıntıda ifade edilen kaygılara ve ikinci alıntıda gösterilen gerekçelere dik-

katli bakıldığında; asıl amacın, partide ve mecliste kalmış olabilecek örtülü ve meclis dışındaki muhalif unsurların da açığa çıkmasını sağlayarak tasfiyeyi kesinleştirmek olduğu anlaşılmaktadır.

"Partimizin millete sunduğu esas noktalar dahilindeki çalışma ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze katılmayan milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini gerekli görüyoruz. Bundan özellikle beklediğimiz yarar partimizin candan, yurtsevercе çabalarının açımlanmasına, genişletilmesine fırsat bulmak, genellikle çarpıtılan gerçeklerin iyice anlaşılmasını kolaylaştırmaktır." Denmiyor ki, bizi eleştirerek olası hatalarımıza karşı uyaracak görüşler ortaya çıkabilir. Her zamanki gibi tam bir öz-haklılık tavrıyla deniyor ki, biz hatasızız, en iyi, en doğruyuz, kendi görüşlerimizi tekrar açımlarken ("teşrih" ederken) farklı görüşlerin yanlışlığını ("çarpıtılan gerçekler") sergileyeceğiz. (Bir sözcük oyununa izin verilirse, denen şudur: Kendimizi "teşrih" ederken başkalarını "teşhir" edeceğiz.)

Bu yaklaşım Türk siyasal yaşamında daha sonra da hep görülecektir. Amaç; farklı, muhalif görüşler için çoğulcu bir ortam hazırlamak, böyle bir ortama razı gelmek değil; "kimmiş bunlar, ortaya çıksınlar da görelim *ve* bertaraf edelim"-dir.

Tabii, usta siyasetçi Atatürk meseleyi "(y)aptığını bilen ve hizmet yolunda önlemlerine inanan ülkücüler olarak" kendilerini "eleştiriye muhatap kılmayı gerekli gör(mek)" şeklinde takdim ediyor. Üstelik, "partiye mensup arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayan adaylara oy vermeniz gibi ağır bir fedakârlık iste(diğini)" belirtiyor. Tabii, buradaki iki taraflı kesen mesaj yetmiyormuş gibi, koşulları yine kendi dikte ederek: Başka programlardan seçilecek milletvekillerinin (seçilebilirlerse) "laik, Cumhuriyetçi, milli-

yetçi ve samimi" olmalarını şart koşuyor.

Bunların ilk üçü zaten CHP'nin 6 Oku'nun üçüdür. Atatürk hiç değilse bu bağlamda diğer üç oku (halkçılık, devletçilik, inkılâpçılık) dahil etme gereğini duymamış görünüyor. Dördüncü koşul, "samimi olma" koşulu ise oldukça öznel ve keyfi değerlendirmelere açık görünüyor.

Üçüncü alıntıda Atatürk yine Kurtuluş Savaşı meşruiyetini hatırlatarak ("bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan partime...") güven ve oy istiyor. "Türkiye Büyük Millet Meclisinde millet ve devlet işlerini birlikte başarabileceğ*imi* ... takdir ettiğ*im* milletvekili adayı arkadaşlarımın adlarını oylarınıza sundum" derken hem "ben" tutumunu tekrarlıyor; hem de 1924 Anayasası'nın öngördüğü gibi değil, icrai yetki ve görevleri olan bir devlet başkanı gibi konuşuyor. (Bkz. özellikle IV. cilt.)

Dördüncü alıntıyı açmamıza gerek yok: Sonucu baştan belli olan bir "seçme"nin bir "seçim" fiksiyonuna dönüştürülmesini bir kez daha görüyoruz.

Seçim ve Şef (1935)

CUMHURİYET HALK FIRKASI TEŞKİLÂTINA VE İKİNCİ SEÇMENLERE BEYANNAME

(2.II.1935)

Şubatın sekizinci Cuma günü yapılacak saylav seçimi işleri üzerinde çalışan Fırka Umumi Reislik Divanı yeni Meclisde de müstakil üyelerin bulunmasına imkân vermek için Fırka namzet listesinde 16 boş yer bırakmağa karar vermiştir. Aşağıda yazılı vilâyetlerin her birinde birer saylavlık yer için Fırkadan namzet gösterilmiyecektir.

Cumhuriyetçi ve milliyetçi olmakla beraber Fırkamız programından başka bir programla ve fırkalı olmanın tabii kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden yapacakları tenkitler ve söyliyecekleri mutalealarla milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatında bulunuyoruz. Bu yolda geçirdiğimiz dört yıllık tecrübe fırka esaslarımızın ve fırka hükûmeti çalışmalarının ulus önünde yapılan tenkitlerle karşılaştırılmasına fırsat vermiş ve yurttaşların siyasal olgunluğunu artırmıştır. Her gün her vesile ile düşündüklerini ve yaptıklarını fırka içinde ve fırkalar ara-

sında olduğu kadar iyi ve temiz, bütün yurttaşların da murakabesine arzetmeği vazife sayan fırkamızın bu kararını bildirirken fırka teşkilâtımızdan ve fırkalı ikinci müntehiplerden yukarıda yazılı vasıftaki müstakil namzetlere rey vermelerini isterim.

Birer saylavlık yeri boş bırakılacak olan yerler şunlardır:

Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu.

(*S ve D*, IV, 570, 1935)

Yüce Türk ulusundan itimat isterim. Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müsbet hesaplarını verebilmek samimi kaygımızdır. Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda, birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum.

Seçim kararınızdan sonra da muvaffakiyetimizin güvenci ve vasıtası, ancak yurtdaşlarımızın aramsız yardımları ve ilhamları olacaktır.

("Milletvekili Seçimi Dolayısile Millete Beyanname", IV, 573-574, 1935)

YENİ SEÇİMLERDEN SONRA YURTTAŞLARA BEYANNAME
(8.II.1935)

Sevgili Yurttaşlarım,

Bana ve Partime inanınızı ve güveninizi gene gösterdiniz, saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüceseçiminize değerli buldunuz. Ulusca gösterilen birlik, ülküye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir.

1935 seçiminin bittiği bu, 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu.

Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir.

Kamal Atatürk

(*S ve D,* IV, 574, 1935)

1931 seçimlerinde bazı seçim çevrelerinde eksik/açık/boş adaylık bırakan Atatürk, 1935 seçimlerinde bütün milletvekili aday listesinde (yaklaşık 350) "16 boş yer" bırakmaya karar verdiğini açıklıyor - "yeni Meclisde de bağımsız üyelerin bulunmasına imkân vermek için." Yalnız bu kez "ben karar verdim" demiyor, Fırka Umumi Reislik Divanı -öz Türkçe kısaltmasıyla "Gen Baş Kur" (bkz. IV. cilt)- karar verdi diyor. 1931'e göre değişen pek bir şey yok; boş yer bırakılacak iller yine belli.

Partili olmanın doğal kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların (milletvekillerinin) sahip olması gereken asgari vasıflar bu kez de "cumhuriyetçilik" ve "milliyetçilik" olarak belirtiliyor.

Asıl önemli olan, bu sembolik uygulamanın "yurttaşların siyasal olgunluğunu artır(dığı)" savı. Yerli ve yabancı sosyal bilimcilerin Kemalizm'e yakıştırageldikleri "vesayetçi demokrasi" niteliğine herhalde kanıt değil ama vesile olabilecek bir sav: Millet, siyasi rüştünü böyle yavaş yavaş kazanacak diye düşünülüyor.

İkinci ve üçüncü alıntılarda bildiğimiz siyasi ritüel yineleniyor: "...birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum"; "*Bana* ve Partime inanınızı ve güveninizi gene gösterdiniz, milletvekili adayı olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz". Ve tabii: "Ulusca gösterilen birlik" ve "ülküye bağlılık"... Tek-şef, tek-parti, monolitik millet...

Millet Meclisi ve Şef (I)

...memleketi inkısam ve inhilâlden kurtarmak için derhal kuva-yi umumiye-i millîyeyi esaslı teşkilât ile tevhidetmekten başka çare yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? İşte mesele buradadır.

Gayri meşru ve gayri mesul kuvvetlerin tahakkümiyle kuva-yi devleti tevhide imkân bulunsa dahi bunun temadisi kabil olamadığını bilirsiniz. Esasen Meclisi âlinizin mevcudiyeti de evvelemirdemeşruiyetve mesuliyetesaslarının milletçe vacibülmüraat görüldüğüne en büyük delildir. Binaenaleyh Meclisi âlinizde tekâsüf eden irade-i âliye-i milliyeye istinadetmek suretiyle meşruiyetve kanuniyetini ve yine heyeti muhteremenizde tecellî eyliyen vicdan-ı milletin muhakemesine merbut bulunmak cihetiyle de mesuliyetini takdir ve tesbit edecek bir kuvvetin idare-i umur etmesi zaruridir, bu kuvvetin şekli tabiîsi ise bir hükûmettir.

Hükûmet teşkilâtının şekli esasisi gayri mesul bir reis-i hükûmettetesbit edilen nokta-i tevazüne istinaden kuvve-i teşriiye vazifesiyle mükellef bir heyeti murakabe ile vazifede devamı bu heyetin inzımam-ı itimadına müte-

vakkıf bir kuvve-i icraiyeden ve bu kuvve-i icraiyenin vezaif-i milliyeyegöre taksim ve tensikından ibarettir. Bu şekilde kuva-yi icraiye, reis-i hükûmet tarafından müntehap ve kuvve-i teşriiyenin itimat ve muvafakatine müstenit bir kuvvettir ki, hilâfet ve saltanat makamının tahlisine muvaffakıyet hâsıl olduktan sonra padişahımız ve halife-i müslimîn efendimiz her nevi cebir ve ikrahtan âzade ve tamamiyle hür ve müstakil olarak kendini milletin ağuş-u sadakatinde gördüğü gün, Meclisi âlinizin tanzim edeceği esasat-ı kanuniye dairesinde, vaz'ı muhterem ve mübeccelini ahzeder.

Meclisi âliniz murakıp ve müdekkik mahiyetinde bir Meclisi Mebusan değildir. Binaenaleyh yalnız teşri ve taknin ile vazifedar olarak mesul bir mevkiden mukadderat-ı millîyeyi nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla iştigal edecektir. Nitekim fevkalâde ahval içinde bütün milletler bu prensipleri terkederek ya kuvve-i teşriiyeyi tatil edip icra heyetlerine fazla salâhiyetler bahşederler veyahut bütün milletin âra-yi umumiyesine müracaatla ittihaz-ı mukarrerat eylerler.Biz ittifak-ı cumhura her kuvvetten ziyade salâhiyet bahşeden İslâmiyet esasatını nazarı dikkate alarak Meclisi âlinizi kâffe-i umuru millette doğrudan doğruya vazıülyed tanımak taraftarıyız.

Bu umde-i esasiye kabul edildikten sonra daima Meclisi âlinizin heyeti umumiyesi teferruat-ı umura kadar fiilen tetkik ve müzakere

imkânını bulamıyacağından heyeti muhteremenizden tefrik ve tevkil edilecek âzanın hükûmet teşkilât-ı hâzırasına nazaran icabeden taksim-i mesai esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyeti umumiye huzurunda mesul olması temini maksada kâfidir. Bu halde Meclisi âlinize riyaset edecek zatın Meclisi âlinizi temsil etmesi itibariyle tevdi-i umur edilen âzayi muhteremeden mürekkep heyete de riyaset etmesi ve Meclisi âliniz namına vaz'ı imzaya ve tasdikı mukarrerata salâhiyettar olması ve icraya ait mesailde diğer âzayi muhtereme gibi heyeti umumiye nezdinde tamamen mesul olması zaruridir. Bu şekilde heyeti icraiye Meclisi âlinin tasvibiyle tevkil edilecek ve heyeti umumiyeye karşı mesul olacak âzayi muhteremeden ibaret olacak ve hattâ isimleri de (Vekil) tesmiye edilecektir. Reis olacak zat vakıa ağır bir mesuliyet altında bulunacaktır. Çünkü heyeti icraiye ve vekiller ile heyeti muhteremenizarasında bütün mesuliyet evvel emirde kendisine racî ve bu mesuliyet hem Meclisi âlinizdeki hem heyetivekiledekiriyaset makamının ikisine birden sâridir.

("Hükümet Teşkilatı Hakkında", I, 60-61, 1920)

Atatürk, "ülkeyi bölünme ve çöküşten kurtarmak için", "tüm milli güçleri esaslı örgütlenme ile birleştirmekten başka çare yoktur" dedikten sonra, bu örgütlenmenin biçiminin

ne olması gerektiğine geçiyor. "Meşru ve sorumlu olmayan güçlerin egemenliğiyle devlet güçlerinin birleştirilmesine olanak bulunsa bile, bunun sürdürülmesinin mümkün olama(yaca)ğını" belirterek, meşru ve sorumlu bir yönetim sağlayacak tek "doğal güç"ün "bir hükümet" ("devlet" demek istiyor) olduğunu, bunun da "milletin vicdanı"nın ve "yüksek milli irade"nin belirdiği (tecelli ettiği) ve yoğunlaştığı (tekasüf ettiği) Yüce Meclis'e dayanması gerektiğini söylüyor. Hatırlanmalıdır ki, bu konuşmanın yapıldığı tarihte, Atatürk'ün daha sonraki meşruiyet kaynak ve temellerinin en önemli ikisi -Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer başkomutanlığı ve sürekli başarılarla pekişen karizmatik liderlik iddiası ve kabul gören gerçeği- henüz tarih sahnesinde yoktur. Dolayısıyla Atatürk burada, temel meşruiyet kaynağını milli iradede ve onu temsil eden Millet Meclisi'nde gördüğünü vurgulamaktadır. (Bu vurguların zamanla değiştiğini *Nutuk*'tan ve önceki bazı bölümlerden biliyoruz. Ayrıca, hemen izleyen bölüme de bakınız.) Ama, her halükârda meşruiyet, Atatürk gibi usta bir siyasetçinin ihmal edemeyeceği/etmediği bir kavramdır; bu çok açıktır.

Atatürk, "hükümet (devlet demek istiyor) örgütlenmesinin asıl biçiminin sorumsuz bir hükümet (devlet) başkanında tesbit edilen bir denge noktasına dayanarak yasama erki göreviyle yükümlü bulunan bir denetleme kurulu (meclis) ile görevde devamı bu kurulun güveninin artmasına bağlı olan bir yürütme erkinden... ibarettir" diyerek açıkseçik bir kuvvetler ayrılığı kuramı ortaya koyuyor. (Bu yaklaşımı sürdürmeyecek, çok geçmeden kuvvetler birliğini savunmaya başlayacaktır. Ama ilk meclisin, ilk günlerinde böyle konuşmuyor.) Hemen ardından da, "hilafet ve saltanat makamının kurtarılması işi başarıldıktan sonra padişahımız ve halife-i müslimîn efendimiz her tür zorlama ve horlanmadan kurta-

rıldıktan ve tamamiyle özgür ve bağımsız olarak kendini milletin sadakat kucağında gördüğü gün, yüce Meclisimizin düzenleyeceği kanuni esaslar içinde saygın ve ulu konumunu (yeniden) alır" diyor. Devre tamamlanıyor: Atatürk, resmen, "denge noktası" padişah-halife olan bir meşruti monarşiden sözetmektedir. (Artık iyi bildiğimiz "milli sır" ve "zaman-zemin" yöntemini, burada bir kez daha anımsatalım.)

Bütün bunlardan sonra, Atatürk hemen sadede geliyor: "Yüce Meclisiniz denetleyici ve inceleyici nitelikte bir Meclisi Mebusan değildir. Dolayısıyla "yalnız yasama ve kanun yapmayla görevli" olmayacak, milletin mukadderatıyla bilfiil meşgul olacaktır. "Nitekim olağanüstü haller içinde bütün milletler bu ilkeleri terkederek ya yasama erkini tatil edip yürütme kurullarına fazla yetkiler verirler ya da bütün milletin genel oyuna başvurmak kararı alırlar." (Atatürk, "parlamenter üstünlüğe" karşı "icrai üstünlük" ve "plebisiter yönetim/diktatörlük" kuramlarını gayet iyi biliyor.) "Biz (ise) halkın oybirliğine (ittifak-ı cumhura) her güçten fazla yetki veren İslamiyet esaslarını dikkate alarak yüce Meclisinizi tüm millet işlerine doğrudan doğruya elkoyucu tanımak yanlısıyız." (Çeşitli anayasal kavramları ve uygulamaları, İslami "meşveret" kavramı dahil olmak üzere, oldukça iyi bilen ve bu bilgisini ustaca kullanan Atatürk'ün, yalnız şimdi değil ileride de, "yürütmenin üstünlüğüne" ve "plebisiter diktatörlüğe" resmen geçiş yapmayıp, muazzam yetkiler fiilen kendinde toplanacak olsa da, önce "konvansiyon meclisi" sonra da "parlamento" biçim ve görüntülerini koruduğunu biliyoruz, ki bunu ileride daha da ayrıntılı göreceğiz - özellikle bkz. IV. cilt. (Ayrıca işaret etmeden geçemeyeceğiz ki, bu *de jure* retorik ve biçimcilik ile *de facto* uygulama ve oldubitticilik ikiliği Türk siyasal söyleminin ve hayatının "ölümsüz tema"larından biri olagelmiştir, 1990'lara kadar.)

Tabii, iş bununla bitmiyor; Atatürk virtüöz bir sıçramayla diyor ki: "Bu temel ilke kabul edildikten sonra daima yüce Meclisinizin genel kurulu işleri ayrıntılarına kadar fiilen inceleyip görüşme olanağını bulamayacağından" bir vekiller heyeti kurulmalıdır ve -asıl manevra geliyor- "(b)u halde yüce Meclisinize başkanlık edecek zatın (kendisi) yüce Meclisinizi temsil etmesi bakımından (vekiller heyetine de) başkanlık etmesi ve yüce Meclisiniz adına imza koymaya ve (onun kararlarını) onaylamaya yetkili olması... zorunludur." İşte, Atatürk'ün sevdiği 1921 Anayasası'ndaki tek-kişide (kendisinde) toplanan yetkiler anlamında kuvvetler birliği (sevmediği ve uymadığı 1924 Anayasası'nda istediği ölçüde bulunmayan) ve işte ileride iyice belirginleşecek olan bir başka "milli sır"rın da ipuçları:

Biraz sonraki devlet (hükümet) biçimi olan "meclis hükümeti"nin reisi Atatürk ve daha sonraki "cumhuriyetin" reisi Atatürk -Büyük Millet Meclisi'nin (yasamanın) reisi Atatürk- İcra Vekilleri Heyeti'nin (yürütmenin) reisi Atatürk. Kuvvetler birliği kuramındaki aslıyla millet meclisinde toplanan yasama ve yürütme yetkileri değil söz konusu olan; tek kişide (Atatürk'te) toplanan yetkiler, burada sözü edilen. (Bkz. IV. cilt ve ayrıca Taha Parla, *Türkiye'de Anayasalar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.) Kısacası, yakın gelecekte ifşa edilecek *ve* kabul görecek olan mutlak "karizmatik lider - ebedi şef" sırrının erken ipuçları. (Tabii yukarıdaki üç sıfata ve yetkiye/konuma tek-partinin değişmez genel başkanlığı ve milletin ulu önderi payeleri ve makamları da eklenecek.) Bu alıntıyla ilgili son bir söz: "Olağanüstü haller"in gerektirdiği söylenen önlemler, ileride kalıcı olacak ve bir siyaset teorisine ve ideolojisine dönüşecek.

Millet Meclisi ve Şef (II)

Efendiler!

Milletimizin fevkalâde kabiliyetleri vardır. Bu kabiliyetlerin inkişafı ve faydalı tecelliyatı şüphesiz parlak netayice iktiran edecektir. Ancak tarihin bazı korkunç kayıtlarını kemali teyakkuz ile hatırlatmayı faydalı buluyorum. Arkadaşlar, bir millete, bâhusus bir milletin sergâr-ı idaresinde bulunun müdüranında ihtirasat ve münakaşat-ı şahsiye, vazife-i milliye ve vataniyenin müstelzim olduğu hissiyat-ı âliyeye galebe derecesini bulduğu memleketlerde inhilâl ve inkıraz gayri kabil-i ihtirazdır. Milletimizin hakikî mümessilleri olan bilcümle rüfekanın bu gibi nekaisten daima münezzeh kalacaklarına asla şüphe edilemez. Heyet-i celilenin mütekabil hissi uhuvvet ve tesanüdünün müvekkilleriniz olan umum millete de daima aynı feyiz ile şâmil ve sâri olacağı tabiîdir.

(1. Meclis, "2. Toplanma Yılını Açarken", I, 170, 1921)

Meclisi âlinin şahsiyet-i mâneviyesindemütecelli ve mündemiç olan başkumandanlık va-

zifesini fiilen ifa etmek üzere bendenizi memur etmiş olduğunuzdan dolayı arzı teşekkür ederim. Bu tevcih, heyet-i celilenizin hakkımdaki itimat ve emniyetinin bâriz bir delili olduğundan dolayı benim için pek kıymetli bir taltiftir ve bu mükâfatın hayatımın en kıymetli mükâfatı olacağını arzederim. Binaenaleyh bu tevcihe kesb-i liyakat etmek için bütün mevcudiyetimi âmaliniz dairesinde sarfetmekten bir dakika içtinap etmiyeceğimi ve bunda tereddüt etmiyeceğimi telâkki ve kabul buyurmanızı rica ederim. Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları, inayet-i sübhaniye ile behemehal mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itminan-ı tammı, heyet-i celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim. Bu itminanımın fiiliyata münkalip olması için yegâne arz-ı ihtiyeç ve iftikar ettiği bir şey varsa o da heyet-i celilenizin beni sıyanet etmesi ve milletimizin bana daima muavenet etmesidir. Gerek heyeti celilenizden ve gerek büyük ve şefkatli milletimden daima büyük bir şefkat ve sıyanete mazhar olacağıma dair olan emniyetim büyüktür. Binaenaleyh, heyet-i celilenizden aldığım feyizle bu dakikadan itibaren Başkumandanlık vazife-i fiilîyesine başlıyorum.

(1. Meclis, "Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık Verilmesine Dair Kanun Münasebetiyle", I, 173-174, 1921)

Türkiye tarihinde daima yüksek bir mevki muhafaza edecekve ahfadın takdiratını kazanacak olan ilk Meclisimiz milletin kendi mukadderatına bizzat vazıülyed olduğunu ilân etti. Hâkimiyet-i millîye esaslarını düstur-u harekât ittihaz etti ve kuvvetli bir halk hükümetinin esasını vazeyledi (şiddetli alkışlar).

....

Efendiler, giden Meclis -vaziyet-i dahiliyemizi ve harekât-ı askerîyemizi teşviş ve sulhumuzu işkâlden geri durmamış olan bazı mahdut kimselerin vücuduna rağmen- vazifesini hüsnü ifa etmiş ve suret-i umumiyedevatan ve millet için mucib-i halâs ve hayat olmuştur.

(2. Meclis, "İkinci Dönemi Açarken", I, 315 ve 317, 1923)

Şimdiye kadar millete rehberlik etmiş olan Büyük Millet Meclisi, halkın medeniyet ve terakkiye olan şedit iştiyakı ve ihtiyacı zemininde de isabetle delâlette bulunmak vazife-i mühimmesindedir. Her sene-i faaliyetin muhassalası Türk tarihinde birer mefharet sahifesi teşkil eden Büyük Millet Meclisi'nin yeni sene-i faaliyetinde, teceddüt ve îtilâ yolunda, feyizli eserlerle mâli olmasını temenni ederim.

(2. Meclis, "2. Dönem 2. Toplanma Yılını Açarken", I, 337, 1924)

Aziz Arkadaşlarım! Her şeyin fevkında, bu büyük Meclisin bir uzvu olmakla hissettiğim mübahatı arzederek sizleri ve naçiz bir ferdi olmakla fahır ve gurur duyduğum büyük Türk milletini hürmetle selâmlarım (şiddetli ve devamlı alkışlar).

Refik Bey (Konya) - Varol! Türk'ün büyük evlâdı.

(2. Meclis, "2. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 343, 1925)

Memleketin mukadderatında yegâne salâhiyet ve kudret sahibi olan Büyük Millet Meclisi, bu memleketin nizamı için dahilî ve haricî emniyet ve masuniyeti için en büyük zımândır.

Büyük millî dertler şimdiye kadar ancak Büyük Millet Meclisinde şifa buldu. Atiyen de yalnız orada katî tedbirlerini bulabilecektir (bravo sesleri, alkışlar).

Türk milletinin muhabbet ve merbutiyeti daima Büyük Millet Meclisi'ne müteveccih oldu, daima oraya müteveccih olacaktır (şiddetli ve sürekli alkışlar).

(3. Meclis, "3. Dönem 4. Toplanma Yılını Açarken", I, 366, 1930)

Ulusun, içeride birliğinin, hem belli, hem denenmiş olması, gelecek için, en büyük güvençtir (okay sesleri, alkışlar).

Arkadaşlar!

Dördüncü Büyük Millet Meclisi, ulus birliğinde, Devlet siyasasında yüksek çalışma değerini göstermiştir. Bu toplantı yılındaki çalışmalarınız sırasında, size gelecek ulus işleri için de, en doğru yolları bulup göstereceğinize güvenimiz vardır. Toplantınız kutlu olsun (sürekli alkışlar).

(4. Meclis, "4. Dönem 4. Toplanma Yılını Açarken", I, 379, 1934)

Kamutayın Sayın Üyeleri!

Kamutayca beni bu seçim devresi için de Cumhurluk Başkanlığına seçmek yöniyle, yüksek Türk ulusu adına göstermiş olduğunuz büyük güvenden dolayı eğilerek hepinize saygılarımı sunarım (sürekli alkışlar).

Reisicumhur sıfatiyle Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyet-i millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrınefs etmekten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Bayanlar, Baylar! Bu içtiğim andla üzerime aldığım onurla ödevin kutsal olduğu kadar ağır da bulunduğunu pek iyi anlıyorum. Buna benim özel gücüm, ancak sizin, seçkin arkadaşlarımın, ayrılmaz birliği ve arasız

yardımı ile yetebilir (bravo sesleri, sürekli alkışlar). Bu değerli güvencin benden esirgenmiyeceğineinanım büyüktür (sürekli alkışlar).

Arkadaşlarım, katınızdan çekilirken başladığınız önemli yurt ve ulus işlerinde sizler için verimli, mutlu çalışmalar dilerim (varol, yaşa sesleri, sürekli alkışlar).

(5. Meclis, "Dördüncü Defa Cumhurbaşkanlığına Seçilmesi Üzerine", I, 379, 1935)

Sevgili Arkadaşlarım!

İşlerimiz çoktur, geniştir, önemlidir. Fakat, başarılacağına sarsılmaz güvenim vardır. Çünkü Kamutay, vatan severliğin, çalışkanlığın, tedbirde isabetin ideal örneğidir (alkışlar). Kamutay, yurdun korunması, onun bayındırlığı için en yüksekulusal ilham ve kudret kaynağıdır (şiddetli ve sürekli alkışlar).

(5. Meclis, "5. Dönem 1. Toplanma Yılını Açarken", I, 386, 1935)

Bu işaret ve tavsiyelerimin, iyi karşılanacağına şüphe etmem; çünkü, her sahada olduğu gibi, adlî usuller ve kanunlar sahasında da, Türk Cumhuriyetinin ve onun yüksek değerli Kamutayı'nın anlayışı, ileri anlayıştır.

(5. Meclis, "5. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 394, 1937)

Geçen seneki nutkumuzda:

"Millî ekonominin temeli ziraattir.

Bunun içindir ki, ziraatte kalkınmamıza büyük önem vermekteyiz.Köylere kadaryapılacak programlı ve pratik çalışmalar bu maksada "ermeği kolaylaştıracaktır. Fakat bu hayatî işi isabetle amacına ulaştırmak için, ilk önce, ciddî etütlere dayalı, bir ziraat siyaseti tesbit etmek ve onun için de her köylünün ve bütün vatandaşların, kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimi kurmak lâzımdır." tavsiyesinde bulunmuştuk. Buna ait etütler ikmal edilmiştir.

Cumhuriyetin on beşinci yılı plânlı, sistemli ziraat ve köykalkınmasının mebdei olmalıdır.

....

Memleket için faydalı olan herteşebbüsü yüksek bir vatanseverlik duygusuyla terviç ve himaye eden değerli Kamutay'ın bu plânı da müzaheretine mazhar kılacağından şüphe etmiyorum.

(5. Metin "5. Dönem 4. Toplanma Yılının Açılışında Atatürk Adına Başvekil Celal Bayar Tarafından Okunan Söylev", I, 405, 407, 108, 1938).

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisleri'ni açış konuşmalarında, kendisi-meclis-millet arasındaki ilişki konu-

sundaki tutumları ve psikolojisi hakkında bilgi veren kimi ilginç ve önemli motifler var. 1. Meclis'in (1920-1923) 2. toplanma yılını açarken "milletimizin olağanüstü yetenekleri" ve bunların gelişmesi/geliştirilmesi temasını yineledikten sonra, meclis üyelerine bir uyarıda bulunuyor: Milletin yöneticileri "kişisel hırsları ve çatışmaları"nı ulusa ve yurda görevin gerektirdiği yüksek duyguların üstünde tutacak olurlarsa, ülkede gerileme ve çöküş olur; oysa milletvekilleri "birlik ve dayanışma duyguları" içinde bulunurlarsa, bu, millete de örnek olur. Yani, bildiğimiz üzere, yekvücut meclis ve yekvücut millet... Atatürk'ün de "tüm arkadaşların bu gibi eksikliklerden daima arınmış" kalacaklarından kuşkusu yok. Tabii, neyin kişisel neyin siyasal çatışma (ki aslında ona da yer yok) olduğunu kendisi tanımlamak üzere.)

Başkomutanlık konusunu *Nutuk*'ta (1 cilt) yeterince ele almıştık. Buradaki ikinci alıntıda dikkati çekmek istediğimiz nokta şundan ibaret: Atatürk, tipik bir karizmatik lider olarak, kendinde bulunduğuna inandığı meşruluğun başkalarınca da kabul edilmesinin yolunun, kendine güvenli görünmekten/olmaktan ve bunu Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla sonuçlandırmayla pekiştirmekten geçtiğini çok iyi biliyor. Başkomutanlığı nasıl aldığını *Nutuk*'tan biliyoruz ama, bir kez aldıktan sonra da, alçakgönüllü bir edayla bu "ödül"e "layık" olmaya çalışacağını söylüyor, Meclis'ten (ve büyük ve şefkatli milletten) "koruma" (sıyanet) ve "yardım" (muavenet) istiyor (*Nutuk*'taki -1927- "sizi ben seçtirdim" sözünün ve tavrının henüz tam zamanı değil) ve düşmanı yeneceğine ilişkin güveninin "bir dakika olsun" sarsılmadığını belirtiyor. Kısacası, yakın geleceğin mutlak karizmatik şefi, şimdilik bir "aday" üslubuyla konuşuyor.

Atatürk 2. Meclis'i (1923-1927) açarken yaptığı konuşmada 1. Meclis'i tarihi hizmetleri için esas olarak övdükten son-

ra, o "giden" Meclis'te "iç durumumuzu ve askerî harekâtımızı karıştırmış ve barışımızı zorlaştırmaktan geri durmamış bazı sayılı kimselerin varlığı"nı da hatırlatmaktan geri kalmıyor - dört yıl sonra *Nutuk*'ta kullanacağından daha yumuşak bir ifadeyle de olsa. 2. Meclis'in 2. toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada dikkati çeken ana tema ise, "halkın uygarlık ve ilerlemeye olan güçlü hevesi ve gereksinimi zemininde" ve "yenileşme ve yükselme yolunda" Meclis'in (tabii, kendi baş-rehberliğinde) ona "rehberlik" etmiş ve edecek olması. Başka bir deyişle vurgu, "halkı temsil eden" bir meclis'te değil, "halka rehberlik eden" bir mecliste. Kısacası, vesayetçi ve dirijist bir ilerlemeci-kalkınmacı anlayış. (Zaten inkılapçılık da "devrimcilik" demek değil, "dönüşümcülük", daha doğrusu "dönüştürmecilik" demek.)

2. Meclis'in 3. toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada Atatürk'ün "Büyük Meclisin bir uzvu olma" ve "büyük Türk milletinin naçiz bir ferdi olma" jestlerini görüyoruz. 3. Meclis'in (1927-1931) 4. toplanma yılını açarken ise, "Büyük Meclis"i memleketin mukadderatında "tek yetki ve kudret sahibi" olarak niteliyor. Zaten artık 3. Meclis'te hiç muhalif unsur kalmamış, meclis Atatürk'ün mutlak denetimine girmiştir.

Atatürk, 4. Meclis'in (1931-1935) 4. toplanma yılını açarken daha da rahattır: "Ulusun, içeride birliğinin, hem belli, hem denenmiş olması, gelecek için, en büyük güvençtir." (Tek-parti yönetimi iyice yerleşeli epey olmuştur.) "Ulus işleri için ... en doğru yolları bulup göster(meye)" devam edeceğine de Atatürk'ün en büyük mürşit (yol gösterici) olarak kendine güveni vardır.

Atatürk'ün 5. Meclis'teki konuşmalarında, artan öz Türkçe dozunun yanısıra dikkati çeken temalar arasında Atatürk'ün "özel gücü" ile Meclis'in "ayrılmaz birliği ve arasız

yardımı"nın birlikteliğinin gerekliliği; Kamutay'ın (Meclis'in) "ideal örnek" ve "en yüksek ulusal esin ve erk kaynağı" olduğu; Atatürk'ün (mürşitin) "işaret ve önerilerinin (Meclisçe) iyi karşılanacağın(dan) şüphe etme(diği)" vardır. Ölümünden önce Meclis'te Celal Bayar'a okuttuğu son konuşmasında ise "Geçen seneki nutkumuzda .... tavsiyesinde bulunmuştuk .... Memleket için her yararlı girişimi (kendi önerileri başta olmak üzere) yüksek bir yurtseverlik duygusuyla destekleyen ve koruyan Kamutay'ın bu plandan da yardımını esirgemeyeceğinden şüphe etmiyorum" demektedir. Gizli nüans şudur: Ebedi şefin tavsiyelerine uymak, aynı zamanda yurtseverliğin de bir ölçütüdür.

Atatürk, ömrünün son günlerine kadar, kimi yorumların tersine, "devlet ve millet işleri"nin içinde, berrak bir zihinle, aktif ve müdahaleci bir devlet reisi -*de facto* hükümet reisi-vd. olarak kalmıştır. Sonuna kadar "direktif" veren bir şef konumunu korumuş, bir noktadan sonra el-etek çekmemiştir. (Tersi yoruma ve şu sözünü ettiğimiz durumun 1924 Anayasası'na uygunluk derecesine başka yerlerde değineceğiz.)

Milli Egemenlik ve Şef

KIRŞEHİR GENÇLER DERNEĞİNDEKİ HİTABE
(24.XII.1919)

Sivas'tan Ankara'ya ilk gelişinde

Milletimiz teşkilât fikrini henüz zihnine sokmamıştır. Ekseriya bunu hükûmete terkeder. Bu, milletimizin ötedenberi itiyat ettiği bir ahlâktır. Büyüklere hürmet iyi bir ahlâktır. Fakat, zaman, hâdisat ve tecarüb gösterdi ki bizatihi milletin mütehassis ve mütefekkir olması lâzım. Her ne şekil ve vasıfta olursa olsun ahara terketmemek lâzımdır, ederse bugünkü netice hasıl olur.

Nazarımızı tarihe çevirecek olursak,millet derecei hâkimiyetinden aşağı doğru inmeğe başlamıştır. Fakat, düşününüz! Milletimizin her ferdi mütefekkir ve mütehassis bir tarzda yetiştirilmiş olsaydı muhakkak bu hale gelmiyecekti. Memleketi ve milletin idaresini deruhte etmiş olanlar, içtihadatında hata etmiş olur, fakat bütün bu hataların netice-i müellimesinden millet mutazarrır olmuştur.

Mütarekeyi müteakip milletimiz, teessüfle söylenir, mukadderatının müsamahakârı bir

halde bulunuyor, mevcudiyetimizi imhaya hahişker olan düşmanlar, acı darbeler indiriyorlar, memleketimiz parçalanmağa namzed bulunuyordu. Şayanı teşekkürdür ki, bazı ahval, haizi kıymet olan milletimizi teyakkuz ve intibaha getirdi. Yer yer efradı milletimiz, yekdiğerini aramağa, bulmağa başladı. Bunun neticesi olarak, teşkilât meydana geldi. Devletimizin istiklâlini mahvetmeğe çalışan ecanib, milletimizden böyle bir ruhun tecelli edeceğine intizar etmiyorlardı. Burada yaşayan insanları hissiz mahlûkattan ibaret zannediyorlardı. "Böyle bir milletin hakkı bekası olamaz!" kararlarını ittihazda bir millet mevcudiyeti nazar-ı dikkate alınmadı, milletimizin hâdisat ve darebat neticesi olarak yer yer taazzuv etmesine ehemmiyet vermemişlerdir. Bu ehemmiyet verilmiyen parçaların müdafaa etmek istedikleri ve verdikleri karar ve bütün milletin kabul ettiği nokta-i esasî:

Kuvayı milliyenin âmil, iradei milliyenin hâkim olmasıdır.

Ve bu teşkilâtın ruhu budur. Bu maksatla teşkilâtı teşmile başladığı zaman, ecanip nazarı dikkatini Türkiye'ye çevirmeğe başladı, mahiyeti asliyesine inanamadı; muhtelif memurlar, heyetler gönderdiler: bizde bir hissi hayat keşif ve onu yakından temas ile tetkike başladılar. Ve binaenaleyh anladılar ki: miskin bir millet değildir, altı yüz sene ve daha evvelden beri hâkimiyetini ispat etmiş, efendilik yapmış bir millet, onların tasavvur ettiği

gibi esir bir millet değildir.

....

Vahdeti vatana ait fikirlerimiz kısa oluyor, diğer vatandaşımıza vukubulacak zarardan müteessir oluyoruz. Bütün millet bir vücut gibi bir hale getirilmelidir. Her millette olduğu gibi bizde de bir işe Müteşebbislerbaşlar, en son ferde ve yukarıya doğru sirayet ettirilir. Az zamanda matlup vechile istikameti hakikiyeye sevk edebilmek için münevverler daha çok vazifedardır. Münevverlerin vazifeleri gayet büyüktür. Hiçbir millet yoktur ki ahlâk esasatına istinad etmeden tefeyyüzetsin. Münevverlerimiz vatan ve millet fikirlerini vermekleberaber rakip milletlere karşı muhafazai mevcudiyet için lâzım olan hususatı temin ederlerse vazifelerini daha vasi surette ifa etmiş olurlar.

(*S ve D*, II, ss. 2-4, 1919)

İzmir hâilesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassis ve mütenebbih oldu. Ve derin uçuruma sürüklendiğini idrak etti. Ve onu müteakip hukukunu bizzat müdafaaya karar verdi. Tabiî bunu yapabilmek için bir şekil almak, taarruz etmek lâzımgelirdi. Zaten her taraftan teşkilât ve taazzuvat daha evvel başlamış idi. Fakat evvelâ Erzurum ve badehu Sivas kongrelerinde vahdeti umumiye-

miz vücuda geldi. Erzurum ve Sivas kongrelerinin bütün cihana karşı olan beyannamesi ve nizamnamesi muhteviyatı haizi ehemmiyettir. Esasen muhteviyatı cümlemizce malûmdur. Fakat müsaade ederseniz her ikisinden bazı noktaları burada tekrar hatırlatmak isterim; Nizamnamenin teşkilâta ait sahifesinde görülüyor ki maksat "Osmanlı vatanının tamamiyetini ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın ve istiklâli millînin masuniyetini temin zımnında Kuvayi Milliye'yi hâkim kılmaktır.

Efendiler! Bir millet mevcudiyeti ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün kuvayi fikriye ve maddiyesiyle alâkadar olmazsa, bir millet kendi kuvvetine istinaden mevcudiyetve istiklâlini temin etmezse şunun, bunun baziçesi olmaktan kurtulamaz. Hayatı milliyemiz, tarihimiz ve son devirde tarzı idaremiz buna pek güzel delildir. Bu sebeple teşkilâtımızda Kuvayi Milliye'nin âmil ve iradei milliyenin hâkim olması esası kabul edilmiştir. Bugün bütün cihanın milletleri yalnız bir hâkimiyet tanırlar: Hâkimiyeti milliye... Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler mütefekkir olmadıkça, kütleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sevk olunabilirler. Kendini tahlis edebilmek için her ferdin mukadderatiyle bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette rasin olur. Şüphe

yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade yukarıdan aşağı olması zarureti vardır.

Birincisinin tecellisinde bütün beşeriyet için gayeye vusul müyesser olmuş olurdu. Böyle olmanın imkânı amelî ve maddisi henüz bulunamadığından bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi lâzımgelen istikametin itasında delâlette bulunuyorlar. Bu suretle yukarıdan aşağıya taazzuv ettirilebilir. Biz memleketimiz dahilindeki seyahatlerimizde bittabi birinci tarzda başlamış olan teşkilâtı milliyemizin mebdei hakikiye, ferde kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru hakikî taazzuvatın başladığını kemali şükranla gördük. Bununla beraber derecei tekemmüle vâsıl olduğunu iddia edemeyiz. Bunun için sureti mahsusada aşağıdan yukarıya tekrar bir taazzuvun husulü gayesine sureti mahsusada sarfı mesai etmemiz bir vazifei milliye ve vataniye telâkki edilmelidir.

("Ankara İleri Gelenleriyle Bir Konuşma", II, 11-12, 1920)

Bu rüçhanı yapan nedir? Bunu gayet sarih olarak tekrar ve tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bunun esbab-ı hakikîyesi iki düsturun mefhumunda mündemiçtir. Bu düsturlardan birisi Misakı Millî ikincisi hâkimiyeti bilâ kaydü şart milletin elinde tutan Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdur (alkışlar).

. . . .

Efendiler, hâkimiyet-i millîye ve onun mahfuziyetini mütekeffil olan bugünkü şekil ve mahiyet-i idaremiz yalnız saadet-i âtîyemizi değil, belki şerefimizi, namusumuzu ve bütün evsafı mâneviyemizi temin eder.

. . . . 1 teşrinisani 1338 kararı da asırlardan beri cehlü delâlin hâmisi, nikbet ve şeametin vâlidi bulunan ve milletimiz için dahilî ve daimî bir düşman olan saltanat-ı ferdiyeye ve onun temsil ettiği meşum bir şekli idareye tercih edilmiş bir silah-ı mukaddestir (şiddetli alkışlar).

. . . .

Millet yalnız kendi kolları ve kendi kaniyle değil, aynı zamanda kendi başı ve kendi dimağiyle kazandığı cevher-i hâkimiyet ve istiklâli, son felâkete kadar büyük bir saffet ve gafletle kendisine rehber tanıdığı ve derin bir teslimiyetle hafızı hayatı addeylediği eşhas ve eşkâle artık emniyet edemez (pek doğru sesleri). Millet bundan sonra hayatına, istiklâline ve bütün varlığına bizzat kendisi nigehban olacak ve bütün aktar-ı vatanda yine yalnız kendisi ve kendi iradesi hükümran kalacaktır (sürekli alkışlar).

Refik Bey (Konya) - Yaşasın hâkimiyeti milliye!

....

Hiç şüphe yok, devletimizin ebedî müddet olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz için ve bütün mukaddesatımız ve nihayet her şeyimiz için behemehal en kıskanç hislerimizle, açık teyakkuz ve intibahlarımızla ve bütün kuvvetimizle hâkimiyet-i millîyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz (şiddetli alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) - Yaşasın hâkimiyet.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) - Binaenaleyh hâkimiyet-i millîye cevheri mukaddesinin vasıta-i tecellisi olan bugünkü şekil ve mahiyet hükümetimizin düşmanlarını derhal menetmekve hürriyet-i millîyenin mahfuziyetini temin ve müdafaa eylemekpek tabiîdir.

Refik Bey (Konya) - Hiç şüphesiz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) - Efendiler, nihayetsiz bir hürriyet kabil-i tasavvur değildir, hakların en büyüğü olan hakkı hayat bile mutlak değildir; intihara karar veren bir zatın netice-i cürmü, hududu yalnız şahsına maksur olduğu halde zabıta onu men ile mükelleftir. Aynı zatın aynı hareketini biraz büyük mikyasta tasavvur eder ve düşündüğümüz cürmü bir şahıstan bir aileye teşmil eylersek müteşebbisin mevkii derhal hunhar bir cani manzarası arzeder. Binaenaleyh hâkimiyet-i millîye düşmanlığı, müstesna bir mevkii

izzet ve şerefi haiz bulunan bir milletin her şeyine bir anda kasdetmek cürmünden başka bir şey değildir (şüphesiz sesleri).

İhsan Bey (Cebelibereket) - Ve cezası da o olacaktır.

Gazi Mustafa Kemal (devamla) - Bunu elbette bütün milletin maddi ve mânevi evsafı güzidesinden mürekkep zabıta-i âliye-i millîye katîyyen meneder (şüphesiz sesleri).

Efendiler, izahını iltizam ettiğim mevzuu kendi hayatımıza ve kendi Meclisimizin tarihine tatbik ile teşrih eyliyelim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ferda-i küşadında kendi meşruiyetine kavlen, fiilen, tahriren ve her hangi vasıta ile târiz edenleri Meclis hangi hak ile hain-i vatan addettiyse, Misakı Millîye aleyhtarlık edenleri hangi esbab-ı siyasiye ve İçtimaiye ile hain tanıdıksa ve nihayet bütün ihtişam ve şevketiyle, bütün kavanin ve kudretîyle Meclisin ve Millî Misakın aleyhinde vaziyet alan asırdîde bir idare ile onun mensuplarını hangi sebeplerve hangi haklarla hiyanetle vasfeyledikse bugünkü hâkimiyet-i millîye düşmanlarını da aynı haklar ve aynı sebeplerle hain telâkki ederiz (şiddetli alkışlar). Hâkimiyet-i millîyenin ifade-i kanuniyesi olan teşkilât-ı esasiyemize ve onun bir sened-i teyidi olan 1 teşrinisani 38 kararına muhalefet edenleri aynı hak ile menederiz, ensâli müstakbelemizin selâmeti ve vatanın istikbali namına menederiz (doğru sesleri).

Muhteremve Muazzez Arkadaşlarım!

Bu izahatımdan sonra hep beraber enzar-ı ihtiramımızı mutafı vicdanımız olan muhit-i millete nasbedelim. Orada faziletin, vefa ve sadakatın, arzu-yu teceddüdün, aşkı hâkimiyet ve istiklâlin intifa napezir ateşi yanmaktadır.

Bu mukaddes ateş kendi içindeki cehli zulmeti yakacak ve istiklâlimiz önüne dikilecek olan bütün mânileri yıkacaktır (İnşallah sesleri).

Efendiler, millet önünde, onun istihkak-ı istiklâli önünde, onun liyakat terakki ve teceddüdü önünde her kuvvet, ancak milletin irade ve emeline uymak suretiyle yaşayabilir.

Milletin irade ve emeline uymıyanların talihi hüsrandır, izmihlâldir (şüphesiz sesleri).

Efendiler, bu muazzam iradenin huzurunda kemali hürmet ve inkıyat ile eğilelim! (şiddetli alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) - Yaşa Paşam, yaşa!

(1. Meclis, "4. Toplanma Yılını Açarken", I, 307, 308-309, 310, 1923)

SEÇİMİN YENİLENMESİ HAKKINDAKİ KARAR MÜNASEBETİYLE

1 Nisan 1923 (1339)

Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım! Yeni Türkiye devletininruh-u bünyanı hâkimiyet-i millîyedir. Milletin bilâkaydü şart hâkimiyetidir. Bir milletin hâkimiyetini mü'drik olabilmesi

ve onu emniyetle mahfuz tutabilmesi birtakım evsaf-ı mahsusaya ve terbiye-i mümtazeye malikiyetiyle kaimdir. Bir milletin ki terbiye-i siyasiyesinde, terbiye-i içtimaiyesinde, hubbü vatanperverisinde noksan vardır, öyle bir millet hâkimiyetini lüzumu derecede kuvvetle elinde tutamaz. Milletimiz üç buçuk, dört seneden beridir, büyük kahramanlıklarla, nâmütenahi fedakârlıklarla eline aldığı hâkimiyetini bu güne kadar kendine lâyık bir surette, heyeti içtimaiye için, vatanı için netayiç verebilecek tarzda hüsnü istimal eylemiştir. Bunu pek çok âsariyle muvaffakıyatiyle ispat etmiştir. Milletimizin muhterem vekillerinden mürekkep olan heyeti âliyeniz dahi milletimizin evsafını senelerce devam eden mesainizle mükemmel bir surette izhar eylemiş bulunuyorsunuz. Meclisi âlinin bugün ittihaz etmiş olduğu karar-ı mübeccel ile bütün bu evsaf, bütün bu meziyetler bilhassa milletimizin rüştü kemali bir kat daha îlâ edilmiş ve bütün cihana, bu hakikatı görmek istemiyen cihana, ilân ve izhar olunmuştur. Bu kararla yeni Türkiye devletinin üssülesası ve feyyaz desatir-i millîyesi, yüce mefkûreleri gayri kabili tezelzül bir surette bir kere daha tesbit ve tasrih olunmuştur.

Arkadaşlar! Türkiye devletinde ve Türkiye devletini kuran Türkiye halkında tacidar yoktur, diktatör yoktur! (kahrolsun tacidar sesleri). Tacidar yoktur ve olmıyacaktır. Çünkü olamaz (şiddetli alkışlar, bravo sesleri).

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) - Burası ona

müsait değildir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (devamla) - Milletin hakikî mümessilleri olan âza-yı kiram! Sizler, bugünkü kararınızı; yalnız vicdanınızdan ve dimağınızdan sadir olan, sanih olan hakikî ve samimî hislerle vermiş bulunuyorsunuz, memleketin, milletin saadeti için, refahı için âtisini temin için gördüğünüz lüzum üzerine vermişinizdir ve bundan dolayı heyeti âliyeniz cidden şayanı takdirdir ve şayanı tebriktir. Ben de heyeti âliyeniz içinde bir âza ve bir arkadaş olmakla fevkalâde memnun ve mesudum. Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiç bir kuvvet yoktur, hiç bir makam yoktur. Yalnız bir kuvvetvardır. O da hâkimiyet-i milliyedir. Yalnız bir makam vardır. O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir (alkışlar). İnşallah milletin yeni vekillerinin vüruduna kadar heyeti âliyeniz uhdelerine tevdi edilen vezaifi şimdiye kadar olduğu gibi o zamana kadar da hüsnü ifa buyurursunuz.

(*S ve D*, I, 310-311, 1923)

Efendiler; Afyonkarahisar - Dumlupınar meydan muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos muharebesi Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Tarihi millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihraz ettiği zafer kadar neticei katiyeli ve bütün ta-

rihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermektekatî tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin temeli burada tarsîn olundu. Hayatı ebediyesiburada tetviç olundu. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden şehit ruhları devlet ve Cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz "Şehit Asker" âbidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklere Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif âmilleri fevkinde en mühimi ve alîsi Türk milletinin bilâkaydüşart hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hâdisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük, ne feyizli bir inkılâp olduğunu izaha lüzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hâdisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarlarımızda tecelli eder. Gerçi büyük zaferin ferdasına kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilâfet ve

saltanat unvanile bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini lâyık olduğu akıbete isal etti.

Efendiler, hâkimiyeti milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa'nın ortasından tâ şarkın öbür ucundaki binlerce senelik memleketlerebakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun istihkak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

("Dumlupınar'da Konuşma", II, 178-179, 1924)

Önceki iki bölümde, 1921 ve 1924 anayasalarının diliyle milli egemenliğin "belirdiği ve toplandığı" (tecelli ve temerküz) Büyük Millet Meclisi'ne kimi bakış açılarına değinmiştik. Bu bölümde ise Atatürk'ün doğrudan doğruya milli egemenlikle ilgili bazı düşünce ve sözlerini irdeleyeceğiz. (Tabii, *Nutuk* hep aklımızda bulunmak üzere.)

Birinci alıntıda (1919), daha Büyük Millet Meclisi oluşmadan önce ve Atatürk'ün denetimine girmeden çok önce, milletin "miskin bir millet" olmayıp "altı yüz sene ve daha evvelden beri hâkimiyetini ispat etmiş, efendilik yapmış bir millet" olduğunu kanıtladığını, yabancıların düşündüğü gibi "esir bir millet" olmadığına, "değerli milletimizi(n) dikkat ve uyanıklık" durumuna geçerek ve "bir vücut" haline gelerek, egemenliğini tekrar kendi eline aldığına, başta aydınlar olmak üzere Girişimciler'in (Müteşebbisler'in) başlattığı örgütlenme sayesinde milli iradeyi tekrar egemen kıldığına (kıl-

ması gerektiğine) ilişkin güven verici, yüreklendirici sözler yer almaktadır. Buradaki vurgu, milli egemenliğin, dışa karşı bağımsızlık ve devletler hukukundaki "hükümranlık" konnotasyonu üzerindedir. Hem övücü hem uyarıcı bir hitabet üslubu dikkati çekmektedir.

İkinci alıntıda da (1920) benzer temalar yinelenmekte; ayrıca, T.B.M.M.'nin açılışından 8 ay sonra, Erzurum ve Sivas kongrelerinin "amacının, Osmanlı vatanının bütünlüğünü ve yüce hilafet ve saltanat makamının ve ulusun bağımsızlığının korunmasının sağlanması yolunda Kuvayi Milliye'nin egemen" kılınması olduğu hatırlatılmaktadır. "Hükümranlık" teşhisimiz doğrulanmakta; bu noktada henüz milli egemenliğin "cumhuriyet" konnotasyonu görülmemektedir. Dikkati çeken bir başka tema da, "her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan çok yukarıdan aşağıya olması zorunluluğu" olduğu ama zamanla bunun tersinin de gerçekleştirilmesinin bir "millet ve vatan görevi" olduğu belirtilmektedir. Yani seçkinci önderlik ve vesayetçiliğin geçici bir zorunluluk olduğu söylenmektedir.

Üçüncü alıntıda (1923) -saltanat kaldırılmıştır, hilafet durmaktadır-, milli egemenliğin "cumhuriyet" konnotasyonu artık ortaya çıkmakta, "saltanat" dışlanmaktadır; cumhuriyeti "kuran" (ama özel adını henüz resmen koymayan) 1921 Anayasası'nın(*) "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ifadesi tekrarlanmakta ve şiirsel sayılabilecek bir üslupla bunun "yalnız gelecekteki mutluluğumuzu değil, belki şerefimizi, namusumuzu ve bütün manevî vasıflarımızı temin" ettiği söylenmektedir. "Kişisel saltanata doğrultulmuş bir kutsal silah olan" milli egemenlik sayesinde millet, artık, "büyük bir temizlik ve aymazlıkla (saffet ve gaflet) kendisine rehber tanıdığı ... şahıslara ... emniyet" etmeyecektir. Belki şu bağ-

(*) Bkz. T. Parla, *Türkiye'de Anayasalar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991).

lamda biraz zorlama gibi görünebilecek bir nüans ama; itiraz, "rehber" kavramına değil, "kötü rehber" kavramınadır.

Bu alıntıdaki öteki kayda değer motifler arasında "devletin ebedi olması" "milletin refahı ve mutluluğu", "milli egemenliğe düşmanlığın, milletin her şeyine kasdetme cürmü olduğu" ve bu cürmün "kesinlikle engelleneceği", "vicdanımızın etrafında dolaştığı millet çemberi"nin (mutafı vicdanımız olan muhit-i millet) içinde "erdemin, vefa ve sadakatın, yenileşme arzusunun, egemenlik ve bağımsızlık aşkının sönmez ateşinin yandığı", milletin "ilerleme ve yenilik yapma liyakati" bulunmaktadır. Daha biyografik-psikolojik bir inceleme için son derece önemli ipuçları taşıyan (ve izlenmesi gereken) bu motifler için burada şuna işaret etmekle yetinelim: Atatürk'ün *Nutuk*'tan (1. cilt) ve bu cildin önceki bazı bölümlerinden bildiğimiz millet -şef ve milletin vicdanı- kendi vicdanı özdeşleştirmelerini anımsarsak, (bir kez daha) ortaya bir bakıma gayrı şahsî ifade edilişindeki ustalığı hayranlık uyandırmaktan geri kalmayan, bir bakıma da sınır tanımayan bir karizmatik lider ben-merkezciliğini ele verdiği görmezlikten gelinemeyecek bir narsisizm çıkıyor. Tam öyle söylenmeyen ama öyle düşünüldüğü anlaşılabilecek olan şudur: Atatürk'ün etrafında dolaştığı/merkezinde bulunduğu millet çemberi (kendi) içinde yekvücut); erdemlerin (en iyi Atatürk'ün bildiği ve geliştireceği), vefa ve sadakatin (Atatürk'e), ilerleme ve yenileşme cevherinin (Atatürk'ün işleyeceği) kaynağıdır. Bu kaynak aynı zamanda egemenliğin de kaynağıdır; ebedi şef Atatürk o kaynaktan beslenir, o kaynağı keşfetmiştir ve yönlendirecektir, onu kimseyle (Meclis'le bile) paylaşmaz, ta ki Meclis de kendi direktiflerine yekvücut olarak uysun. Meclis, ancak o zaman "yüce"dir; yoksa "teşevvüşten (karışıklıktan) idraksizliğe ve hainliğe kadar "nekais" (eksiklikler) içinde olur. Atatürk'ün, milli egemenlik anlayı-

şının/ruh halinin önemli bir boyutu budur. Bu da, gördüğümüz ve göreceğimiz birçok şeye yansıyacak, tek-parti döneminin (ve sonrasının) ideolojik, kurumsal, siyasal ve kültürel yapılarında önemli izler bırakacaktır. Tabii, yalnızca Atatürk böyle düşündüğü ve yaptığı için değil; siyasal sınıf da belirli sosyolojik nedenlerle bunu kabul ettiği ve buna gereksinim duyduğu için.

Dördüncü alıntıda (1923) Atatürk hiç de hoşnut olmadığı (bkz. 1 cilt, yani 1927'de söylenen *Nutuk*) 1. Meclis'i seçime götürürken, hem onu övme jestini esirgememekte hem de ölçülü konuşmaktadır, çünkü duruma henüz tam egemen değildir. Ayrıca, Türkiye'de tacidar ve diktatör olmadığını ve olmayacağını belirtmektedir. Birinci olasılık zaten ortadan kalkmıştır; ikincisini zaman gösterecektir. Son beş cümledeki milli egemenlik retoriği ve gitmek üzere olan milletvekillerine yapılan son örtülü uyarı da dikkat çekicidir.

Beşinci alıntıda (1924) Dumlupınar meydan savaşı ve 30 Ağustos zaferi kadar (kendi komuta ettiği), "bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, dünya tarihine yeni akış vermekte kesin etkili bir meydan savaşı hatırlama(dığını)" ve "yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin temeli"nin orada güçlendirildiğini söyleyerek aynı zamanda kendi meşruiyet temelini pekiştiren Atatürk, buradan Türk milletinin kayıtsız şartsız egemenliği eline aldığına geçiyor ve bunu da büyük bir "inkılap" olarak niteliyor.

Tek-Parti ve Şef (I)

Bu milletin siyasî fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arzedeyim ki, memaliki sairede fırkalar behemehal iktisadî maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasî bir fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadiyle bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Gûya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sunuf varmış gibi teessüs eden siyasî fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malûmdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir. Bir defa halkımızı gözden geçirelim. Biliyorsunuz ki, memleketimiz çiftçi memleketidir. O halde milletimizin ekseriyeti âzimesi çiftçi ve çobandır. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri varidi hatır olur. Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? Tetkik edilirse görülür ki, memleketimizin vüsatine nazaran hiç kimse büyük araziye malik değildir. Binaenaleyh bu arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tücca-

ran gelir. Bittabi bunların menfaatlerini, hal ve âtilerini temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz. Çiftçilerin karşısında olduğunu farzettiğimiz büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilâkis memleketimizde birçok milyonerlerin hattâ milyarderlerin yetişmesine çalışacağız. Sonra amele gelir. Bugün memleketimizde fabrika, imalâthane vesaire gibi müessesat çok mahduttur. Mevcut amelemizin miktarı yirmi bini geçmez. Halbuki memleketi taali eylemek için çok fabrikalara muhtacız. Bunun için de amele lâzımdır. Binaenaleyh tarlada çalışan çiftçilerden farkı olmayan ameleyi de himaye ve siyanet etmek icabeder. Bundan sonra münevveran ve ulema denilen zevat gelir. Bu münevveran ve ulema kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara terettüp eden vazife halkın içine girerek onları irşat ve ilâ etmek ve onlara terakki ve temeddünde pişva olmaktır. İşte ben milletimizi böyle görüyorum. Binaenaleyh mesaliki muhtelife erbabının menafii yekdiğerine memzuç olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve heyeti umumiyesi halktan, ibarettir.

Halk Fırkası halkımıza terbiyei siyasiye vermek için bir mektep olacaktır. Beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım bana böyle bir fırkai siyasiye teşkil etmemekli-

ğimi tavsiye etmişlerdir. Filhakika vazifei milliyenin hitamında köşeye çekilerek istirahat etmekliğim benim için bir menfaattir. Bunu yapabilmek için şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin tesbit olunduğu gibi devam edeceğine itimat etmek icabeder. Fakat bu hususta henüz bîendişe olamam. Hiçbirinizin bîendişe olmamanızı tavsiye ederim. Şimdiye kadar istihsal ettiğimiz muvaffakiyetler üç dört seneye çıkmıyacak kadar çoktur. Her tarafta olduğu gibi bizde de yeni hareketler ve cereyanlar karşısında onu hazmedemiyen kuvvetler zuhur edebilir.

Maatteessüf bu daima vardır. Nitekim bu hususta ahkâmı şeriyeye gayrı muvafık ve maalesef mecliste âza bulunan bir zat tarafından risale de yazılmıştır. Bu teşebbüs eski Osmanlı devletini iadeden başka bir şey değildir. Bunu yapan o zat hükûmet ve millet nazarında mürtecidir.

Efendiler, şunu katiyetle bilmek icabeder ki, kazanılan şey hayat ve namustur. Buna tecavüz, hayat ve namusumuza tecavüzdür. Her ferdin bu gibi hareketlere dikkat etmesi ve onlara karşı son derece müteyakkız bulunması lâzımdır. İşte bu noktai nazardan milletin içinde bir fert olarak ve tekrar milletin intihabatına nâil olur isem, Türkiye Büyük Millet Meclisinde âza sıfatiyle çalışmayı vazife telâkki ediyorum.

Efendiler, ne ben ve ne siz şahıslarımız

üzerinde vaziyetler ihdasına kalkışmıyalım. Biz hepimiz o suretle çalışalım ki, kuracağımız şey millî bir müessese olsun. Bu da millete terbiyei siyasiye vermekle olur.

Asrın bize verdiği dersten milletimizin lüzumu kadar mütenebbih olduğunu görüyorum. Milletimizin evsafı mahsusası her işimizde muvaffakiyetimizin zamânıdır. Muvaffakiyetimiz bittabi vahdetle olacaktır. Eğer millet müşterek gayeye müştereken sarfı faaliyet ederek yürürse, behemehal muvaffak olacaktır. İşte bunları düşünerek mesaiyi müstakbelede de muvaffak olacağına kani bulunuyorum.

Paşa hazretleri hasbıhallerine şu suretle hitam vermişlerdir:

Arkadaşlar, buraya gelinceye kadar bir çok yerlere uğradım. O yerlerin halkiyle yani kardeşleriniz, dindaşlarınız ve hemdertlerinizle aynı suretle musahabelerde bulundum ve onların da sizin gibi memleketin hal ve âtisiyle fevkalâde alâkadar olduklarını gördüm. Sonra yine bu seyahatim esnasında ordumuzu gördüm. Askerler, zabitlerimiz ve kumandanlarımızla temasa geldim.

Neticei tetkikat ve teftişatım bizi mağrur edecek bir haldedir. Çünkü vaziyetimiz pek kuvvetlidir, memleketimiz halkında ve ordusunda gördüğüm kudret ve kabiliyet, bilhassa azim ve celâdet hakkımızı behemehal istihsale kâfi ve kâfildir.

("Balıkesir'de Halkla Konuşma", II, 97-98, 1923)

Bilhassa iktisat ve irfan mesaisinde çok büyük azim ve gayret lâzımdır. Bu mesaiyi esaslı umdelere istinat ettirmek ve doğru istikametlerde mütevali kılabilmek için bütün milletin sây ve gayretini ahenkdar ve müsmir kılmak maksadiyle badelsulh Halk Fırkası namı altında bir teşekküli siyasiye lüzum olduğu kanaatindeyim. Bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menafi takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele halinde bulunagelen muhtelif sunufa malik değildir. Mevcut sınıflar yekdiğerinin lâzım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh Halk Fırkası bilcümle sunufun hukukunu ve esbabı terakki ve saadetini temine hasrı iştigal edebilir....

("İzmir'de Gazetecilerle Konuşma", II, 82, 1923)

Başka bir nutka verdiği cevapta da:

Muhterem arkadaşlar, bu sakf altındaki sözler beni çok mesut ve bahtiyar etmiştir. Muhterem arkadaşlarımla alicenab rüfekamın vuku bulan beyanatı şahsımı taltiften ibarettir. Bir millet, bir heyeti içtimaiye, bir ferdin gayret ve mesaisiyle bir hatve bile atamaz. Riyasetini taşımakla iftihar ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası, diğer memleketlerde olduğu gibi alelâde sokak politikası yapan bir fırka değildir. Hürmetle tekrar edeceğim ki Halk Fırkası Müdafaai Hukuk Cemiyeti gibi bütün milleti tenvir ve bütün millete delâlet vazifesiyle mükelleftir. Fırkamıza âdi politikacılık

atfedenler nankör insanlardır. Memleket mütesanit bir vahdete muhtaçtır. Alelâde politikacılıkla milleti parçalamak hiyanettir. Fırkamız temiz yürüyüşleriyle nezih maksadını her gün yeni vesaitle dünyaya tanıtacaktır. Bundan çok memnun ve bahtiyarım.

Türk Ocağı Reisi Dr. Şemsettin Bey Gazi'ye hitaben:

"Sen yalnız bir şahıs değil bütün bir millet-sin, senin şahsın, fırkan bütün milletin şahsı ve fırkasıdır. Yaşa varol" demiştir. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de şu sözleri söylemişlerdir:

Genç arkadaşımızın söylediklerine yalnız bir şey ilâve edeceğim. Halk Fırkası'nın kadrosu bütün efradı millettir. Bu hakikati düşünemiyenler henüz dimağlarını düşündürmeğe alıştırmıyan bedbahtlardır.

("Akhisar'da Bir Konuşma", II, 224, 1925)

KONYA'DA CUMHURİYET HALK FIRKASINDA BİR KONUŞMA

(28.II. 1931)

Fırkanın çalışmaları hakkında

Biz bütün vatandaşları fırkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz. Aralarında maksadı anlamamış olanlar bulunabilir. En nihayet bunlara millî ve siyasî vazifelerini anlatmak fırka teşkilâtımıza, fırkamızın bir şu-

besi olan Türk ocaklarına ve her yerde behemehal Türk ocaklarının içinde memleket gençleriyle beraber çalışmaları icabeden muallimlere teveccüheder. 18 yaşında ve daha yüksek yaşta rey sahibi bütün gençleri fiilen âzamız görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmiyenleri âza namzeti telâkki etmek ve onları buna göre hazırlamak lâzımdır. Fırkamızın yüksek mefkûresini ve programının esaslarını bütün vatandaşlara anlatmaktır.

(*S ve D,* II, 270, 1931)

Milli egemenliği, (yek vücut ve tek parça olan) milletten başka kimseyle paylaşmak istemeyen (Meclis'le bile) mutlak karizmatik şefin, onu ancak kendi başkanlığındaki bir tek-parti (ki parti-grubuyla meclisin aynılığı temasını *Nutuk*'tan hatırlayalım) eliyle/aracılığıyla kullanmak isteyeceği açıktır ve kendi içinde tutarlıdır. Otoritesini ya da meşru (sayılan) gücünü, tanım gereği hiçbir kurum ve kollektiviteden değil kendi üstün vasıflarından ve misyon çağrısından ve gerekirse çok soyut (ve özdeş olduğu) bir milletten alan karizmatik liderin tek-şefli ve tek-partili bir cumhuriyet teorisine geçişi kolaydır ve işaretleri de erken gelmiştir.

Birinci alıntıda "(b)u milletin siyasi partilerden çok canı yanmıştır" diyen Atatürk (ki o tarihte Türkiye'nin II. Meşrutiyet'le başlayıp biten çok-partili hayat deneyimi on yıldan ibarettir), Türk siyasal kültürünün günümüze kadar gelen bir ögesi olan parti (tefrika-bölücülük/bölünmüşlük) allerjisinin (1961 ve 1982 anayasalarında lâfız olarak siyasal hayatın "vazgeçilmez unsurları" olarak nitelense de) temelini at-

maktadır. Ve dikkat edilsin, örneğin "parti kavgalarından" bile değil, doğrudan doğruya "partilerden" canı yanmıştır diyerek. Çünkü, aslında, çoğulculuk anlayışının yokluğu bir yana, tek-parti de, aynı meclis gibi, bir biçimden, bir enstrümandan, mutlak karizmatik şefin, Weber'in deyişiyle, bir "yönetim aracı"ndan ibarettir.

Atatürk devam ediyor ve birçok başka düşüncesinden de etkilendiği Ziya Gökalp'ten aldığı bir görüşü ve yine ileri götürerek ya da yana çekerek, geçici değil kalıcı bir tek-parti ideolojisine/teorisine varıyor - bunun sosyolojik gerekçelerini de imal ederek:(*) Başka ülkelerde çeşitli sınıflar ve bunların çıkarlarını koruyan partiler vardır. Bizde ise sınıflar yoktur ki partiler olsun! Halk Partisi'ne milletin bir bölümü değil, bütün millet dahildir, diyen Atatürk, "Halkçılık" bölümünde daha ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere, sözde sınıfsız, korporatist bir toplum modeli ve siyasi temsil modeli çiziyor; ancak "halkımızı gözden geçirelim" diyerek giriştiği sosyal yapı çözümlemesinden çıkan o ki, olmadığını (olmaması gerektiğini) söylediği şey, sosyal sınıflar değil, sosyal sınıflar mücadelesi ve onun mekanizması olarak siyasi partiler mücadelesi ve sistemi. Yoksa düpedüz sosyal sınıf ve tabaka tasnifi yapıyor: "Büyük çoğunluğu oluşturan çiftçi ve çobanlar"; sayılarının az (?) olduğunu söylediği "büyük arazi ve çiftlik sahipleri" (ki bunlar da "himaye edilecek insanlardır"); "sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tacirler (tüccaran)" (tabii "bunların da çıkarlarını, durum ve geleceklerini sağlamak ve korumak zorundayız"); bunların karşısında sayabileceğimiz hiç (?) milyonerimiz yok ("Dolayısıyla biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Tersine memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetiş-

(*) Bkz. T. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989).

mesine çalışacağız"); "(s)onra amele gelir" (ki sayısı yirmi bini (?) geçmez); bundan sonra da aydınlar ve din bilginleri gelir. "Dolayısıyla çeşitli meslekler erbabının çıkarları birbiriyle kaynaşmış olduğundan, onları sınıflara ayırmak olanağı yoktur ve bütünü halktan ibarettir." Tipik ve teknik olarak, sınıfların varlığını (daha doğrusu çatışmasını) reddeden korporatist bir toplum modeli ve sınıflar-üstü ve partiler-üstü Bonapartist bir siyaset ve yönetim anlayışı. Artı: Jön-Türkler'den ve İttihatçılar'dan beri süregelen "milli burjuva" yaratma amacı ve ideolojisi.

Dolayısıyla, zaten uyumlu bir organizmik bütün olan milleti-halkı tümüyle içerecek ve ona "siyasi terbiye vermek için bir mektep olacak" bir tek-parti. Kısacası, Atatürk'e ve Halk Partisi'ne sosyalistlik (sosyalizanlık ve demokratlık ya da "vesayetçi (de olsa) demokratlık" yakıştıran yerli ve yabancı yazarların ibretle okumaları gereken son derece net, Kemalizm'in "halkçılık" ilkesinin *locus classicus*'u sayılabilecek bir pasaj.

Atatürk, sözlerine devamla kendisini çok seven ve hayatını düşünen bazı arkadaşlarının böyle bir siyasi parti kurmamasını tavsiye ettiklerini, aslında "milli görevin bitiminde köşeye çekilerek dinlenmesinin (kendisi) için yararlı" olduğunu söylüyor. Karizmatik lider, özverililiğini hayatının sonuna kadar, hatta hayatı pahasına, sürdüreceğini belirttikten sonra henüz görevin tamamlanmadığını, "yeni hareketler ve akımlar"a karşı mücadelenin devam etmesi gerektiğini anlatıyor. Özel bir örnek olarak da, bir milletvekilinin mürteci (gerici) *ve* şeriat hükümlerine (ahkâmı şeriyeye) aykırı bir risale yazdığını gösteriyor. (Bu noktada -1923- Atatürk hâlâ "doğru şeriat" tavrını korumaktadır.)

Milletten tekrar oy isteyen Atatürk, "şahıslarımız(a) üzerinde (dayalı) durumlar kurmayalım", "milli bir kurum" ya-

ratalım dedikten sonra yine "milletimizin özel nitelikleri"ni ve "başarının elbette birlikle" elde edileceğini anımsatıyor. Uğradığı birçok "yerlerin halkıyla, yani kardeşleriniz, dindaşlarınız ve dert ortaklarınızla" konuştum diyerek milli birlik ve beraberlik gereğini bir kez daha vurguladıktan sonra, ordunun, askerler, subaylar ve komutanların da arkasında olduğunu ima ediyor ve halk-ordu birlikteliği temasını yineliyor.

İkinci alıntıda, iktisadi ve fikri kalkınma yolunda "bütün milletin çalışma (sây) ve çabasını uyumlu ve yararlı kılmak amacıyla" Halk Partisi'ni kuracağını belirten Atatürk yine sosyal sınıfların varlığını reddediyor: "Bence bizim milletimiz birbirinden çok farklı çıkarlar izleyecek ve bu bakımdan birbiriyle mücadele halinde bulunagelen çeşitli sınıflara sahip değildir. Mevcut sınıflar (meslek zümreleri diye okunabilir) birbirinin lâzım ve melzumu niteliğindedir (karşılıklı olarak birbirine gerekli)." "Dolayısıyla Halk Partisi bütün sınıfların haklarını ve ilerleme ve mutluluk nedenlerini" sağlayabilir. Bu "sınıfsızlık", daha doğrusu sınıf mücadelesinin reddi teması ve onun koşutu olan kapsayıcı tek-parti ve daha sonra da sınıf esasına dayalı partilerin yokluğu (ve çok uzun süre de yasaklanması), Türk siyasal kültürünün *ve* hukuk rejiminin çok belirleyici bir ögesi olacaktır.

Üçüncü alıntıda -artık Halk Partisi kurulmuş ve tek-parti rejimi önemli ölçüde konsolide edilmiştir- Atatürk çok daha rahat ve güvenlidir. Aynı zamanda hem Cumhurbaşkanı hem de faal parti başkanı olan Atatürk, "diğer memleketlerdeki" "âdi sokak politikacılığı"nı ve bunu Halk Partisi'ne yakıştıranları sert bir dille kınıyor. Ona göre Halk Partisi çok özel bir partidir, "bütün milleti aydınlatır (tenvir) ve bütün millete aracılık eder/yol gösterir (delâlet)." Ve: "Memleket dayanışma içinde bir birliğe muhtaçtır. Alelâde politika-

cılıkla milleti parçalamak hıyanettir." Bu alıntıdaki, "diğer memleketlerdeki âdi/alelâde sokak politikacılığı yapan siyasi partiler" ifadelerinin, yalnızca "kötü (?) partiler"e değil, çok daha kapsayıcı ve partiler politikasına ve çoğulcu ve yarışmacı partiler sistemine gönderme yapan bir genelleme niteliğine daha yakın olduğuna dikkat edilmelidir. Bütün halkı kapsayıcı (totaliter) bir tek-partinin erdemlerinin teorisi ve savunusu yapılmaktadır. Ve hemen ardından da bunun koşut teoremi, tek-partinin mutlak şefi anlayışı gelmektedir.

Türk Ocağı Başkanı'nın "sen yalnız bir kişi değil bütün bir milletsin, senin şahsın, partin, bütün milletin şahsı ve fırkasıdır" sözlerine Atatürk'ün -siyasi terbiye açısından- hiçbir itirazı yoktur, "yalnız bir şey *ekleyecektir*": "Halk Partisi'nin kadrosu bütün millet fertleridir. Bu gerçeği düşünemiyenler henüz beyinlerini düşündürmeğe alıştırmayan bedbahtlardır." İşte tek-partinin ve mutlak şefinin millete vermeğe başladığı "siyasi terbiye"nin bir boyutu: Monolitik bir millet, totaliter bir parti, bunların başı *ve* şahıslanması olan mutlak şef. Bu hem bir üçleme, hem bir özdeşlik. Bir siyasi "teslis" ve bir dünyevi "vahdet" teorisi ve ideolojisi. (Ve *uygulaması.*) *Ve* geçici değil, kalıcı...

Dördüncü alıntıda (1931), benzer-yakın temalar pekiştiriliyor. Halk Partisi'nin kadrosu içinde bulunmanın amacını anlamamış olan yurttaşlara milli ve siyasi görevlerini anlatmak yalnız parti örgütünün ve onun bir şubesi olan Türk Ocakları'nın değil, bunların içinde ülke gençleriyle birlikte çalışmaları gereken öğretmenlerin de görevidir. Çok kısa bir süre içinde Halkevleri'ne dönüşecek olan Türk Ocakları özerk kültür kurumları değil, partinin ideolojik endoktrinasyon ve mobilizasyon organları olduğu gibi, öğretmenler de partinin (ve parti-devletinin) ideoloji memurlardır. Gençler de parti üyesi olmalıdır; 18 yaşından küçükler de üye adayı

gibi hazırlanmalıdır. Partinin yüce ülküsü ve programının esasları bütün yurttaşlara anlatılmalıdır. Burada tam bir egemen-resmi ideoloji tanımıyla karşı karşıyayız.

Tek-Parti ve Şef (II)

Bunlardan benim iştirak ve riyaset ettiğim Erzurum Kongresi'dir. Erzurum Kongresi tesbit ettiği esaslar itibariyle şayanı kayit ve tezkârdır. Sıvas Umumi Kongresinde müzakere mevzuu olan aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tavzihan ve bütün memlekete teşmilen kabul olunmuştur.

Gerçi o zaman kullandığımız unvanla bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat teşkilât, esas itibariyle mahfuz kalmıştır ve bugün siyasi fırka halinde tecellî eden mevcudiyete mebde teşkil etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait umumi gaye -ki, selâmet ve refah-ı umumiyi teminden ibarettir- mahiyet-i asliyesi değişmeksizin takip olunmuştur. Binaenaleyh diyebiliriz ki, bugün küşadiyle müftehir olduğum büyük kongremiz, Sıvas Kongresinden sonra teşkilâtımızın ikinci büyük kongresi oluyor. Efendiler, Sıvas Kongresinde nasıl ki, bütün milletin âmal ve hissiyatını temsil etmek mevkiinde bulundu isek, bugün de Cumhuriyet Halk Fırkasının büyük kongresiyle bütün milletin hakikî hissiyat ve temayülâtına tercüman olmak vazife ve mevkiinde bulunuyoruz (şiddetli alkışlar). Filhakika

halkın bütün tabakaları mefkûrelerini temin edecek avamil ve anasırı fırkamızın icraat ve faaliyetinde arıyorlar ve buluyorlar. Bu hakikatin en son ve bâriz delili son intihab-ı umumiyede aziz ve necip milletimizin fırkamıza gösterdiği müzaheret ve itimattır. Bunu şükran ve iftiharla yâdederim.

Efendiler, fırkamızın müstakbel harekâtı ve icraatına müteallik tedabiri burada hep beraber müzakere edeceğiz. Âti için en musip ve memleketin ihtiyacatına en muvafık kararlara vâsıl olmağa çalışacağız. Gelecek senelerdeki icraatımızın cumhuriyet ve halkçılık idaresi altında memlekete yeni saadetler, yeni şerefler kazandıracağına itimadım vardır. Efendiler, istikbale ait tedabir hakkında müdavele-i efkâr etmeden evvel maziye ait vakayi ve hâdisat hakkında maruzatta bulunmak ve senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim. Hâdisat ile dolu olan dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek mâruzat ve beyanatım uzun sürecektir. Fakat mesele ifası zarurî bir vazife olduğuna göre beni mazur göreceğinizi ümit ederim (estağfurullah sesleri, alkışlar). Mâruzatta bulunmadan evvel ruzname-i müzakeratımızın müstacel bir noktası vardır; ruzname-i müzakeratın birinci maddesinde bir ikinci reis intihabı meselesi mevzuu bahistir. Efendiler, elimizde bir nizamname projesi vardır, bu henüz fırkamızın umumi kongresinin tasdik ve tasvibinden geç-

miş değildir. Binaenaleyh bu nizamname yapıldıktan sonra vakayii ve muamelâtı muhtevi vaziyetlervardır ki, bunun bazı mevadı ile kabil-i telif değildir. Meselâ reisi umumi hasbelvazife vazifesini fiilen ifa edememekteve reis vekili olan malûmu âliniz, İsmet Paşa Hazretleri vazife-i faaleyi ifa buyurmaktadırlar. Binaenaleyh zaten reis vekili mevcut iken tekrar bir reis intihabı bendenizce mevzuu bahis değildir (doğru sesleri). Maahaza bu ciheti de rey-i âlinize vaz'etmek istiyorum.

Reis vekili mevcut iken buradaki -nizamname dediğimiz projedeki- vazifeyi kendileri ifa edebilirler. Eğer bu ciheti kabul buyurursanız Paşa Hazretleri ikinci reis vazifesini ifa ederler (muvafık sesleri).

Bu ciheti rey-i âlilerine arzediyorum. Kabul buyuranlar el kaldırsın.. Müttefikan kabul olunmuştur.

Şimdi Efendim, diğer bazı noktalar vardır. Evvelâ bunların ifası için mevkii riyaseti İsmet Paşa Hazretlerine terkedeceğim, ondan sonra müsaadenizle beyanatta bulunacağım (şiddetli alkışlar).

(C.H.P. 2. Büyük Kongresini Açarken", I, 352-353, 1927)

Birinci umumi kongremiz bundan on iki sene evvel Sıvas'ta, bir mektep dersanesinde yapılmıştı. Oraya gelen murahhaslar türlü takipler altında, birçok müşküllerle karşılaş-

mışlardı. Müzakerelerimiz dahilî ve haricî düşmanların süngü ve idam tehditleri içinde vuku buluyordu. Fakat Türk milletinin hakikî his ve emellerini temsil ettiğine kani bulunan kongre heyeti, millî vazifesini ikmal lüzumunu her mülâhazanın üstünde tuttu. Takip etmekte bulunduğumuz prensiplerin ilk esaslarını tesbit etti. Ondan sonra da feragatle ve azimle o esaslar üzerinde yürüdü, muvaffak oldu. Millî mefkûreye tam bir iman ve onun icaplarına tereddütsüz tevessülün neticesi elbette muvaffakıyettir. Bugünkü kongremizin işlerine başlarken, Sıvas Umumi Kongresini yâdetmekten maksadım, onun fırkamızca inkılâbımızın tarihî bir hâtırası olarak, mahfuz tutulmasında fayda gördüğümdendir. Millet için ve milletçe yapılan işlerin hâtırası her türlü hâtıraların üstünde tutulmazsa millî tarih mefhumunun kıymetini takdir etmek mümkün olamaz.

Sıvas Umumi Kongresinden bugüne kadar bunca engellere karşı mefkûre yolunda attığımız adımlar göz önüne getirilirse o önümüzdeki senelerin fırkamız için vâdettiği muvaffakiyet ufuklarının ne kadar geniş olabileceğini tahminde güçlük çekilmez.

Bu mülâhazanın isabeti bir şarta bağlıdır. O şart, aziz milletimizin, muhabbet ve itimadının fırkamızın üzerinden eksik olmamasına dikkatle ve feragatle çalışmaktır.

Fırkamız bunda kusur etmedikçe, selim hisli, şuurlu, vefalı milletimizin muhabbet ve

itimadından daima emin olabiliriz.

Arkadaşlar;

On iki sene evvelki Sıvas Umumi Kongresinde de dört sene evvelki kongremizde olduğu gibi, fırkamızın bugünkü kongre heyeti dahi milletin hakikî hislerini, arzularını temsil mevkiinde bulunmaktadır. Bunun reddolunmaz bir hakikat olduğunu son umumi intihap neticesi, açık bir surette göstermiştir.

Büyük milletimizin fırkamıza göstermekte olduğu alâka ve itimada karşı -ayağa kalkarak- en derin tâzim ve hürmetle iğilir ve ona minnet ve şükranlarımızı sunarım.

Büyük Kongrenin Muhterem Âzası; geçen devrede yaptığımız işleri bir beyanname halinde hulâsa ettik. Burada ıttılaınıza arzolunacaktır.

Önümüzdeki seneler içinde yapacağımız işleri ve alacağımız tedbirleri burada hep beraber düşünüp konuşacağız.

Arkadaşlar;

Her biriniz vatanın bir bucağından, halkın içinden geliyorsunuz, memleketin ihtiyaçlarına, halkın yeni dertlerine yakından vâkıf bulunuyorsunuz. Fırkamızın prensiplerini tatbik eden İcra Vekilleri arkadaşlarımız da içinizdedir. Müzakere ve münakaşalarımız birlikte olacaktır. Bu müzakere ve münakaşaların feyizli neticeler verebilmesi için arkadaşların kayıtsız ve şartsız serbest konuşmaları, tenkidi icabeden noktalar görüldükçe müsamahalı davranmamaları lüzumu tabiîdir.

Arkadaşlar;

Biz yüksek mefkûreli büyük bir fırka ailesinin, birbirine samimî arkadaşlıkla bağlı âzasıyız. Müşterek mefkûre ve karşılıklı samimîyetin icabı, birbirimizi tenvir ve irşadederek umumi heyeti en isabetli yolda yürütmekdir.

Fırkamız mensuplarının bu şiarı yükseldikçe, fırkamızda tesanüt, yüksek birlik ve millî mefkûreye hizmet kudreti inkişaf eder, yükselir. Biribirimizi irşat ve halkı tenvir etmekte yalnız fayda vardır. Bundan asla zarar gelmez, fakat aksinden çok zarar görüleceği tecrübelerle sabittir.

Muhterem arkadaşlar, büyük kongre mesaisinin memleket ve milletimiz için yeni saadetler hazırlamasını temenni ederim (alkışlar).

(C.H.P. 3. Büyük Kongresini Açarken", I, 367-369, 1931)

Bu anda, bundan önceki kurultayları ve partimizi dolduran ilk Sıvas Kurultayını -ki dış ve iç düşmanların süngüleri altında kurulmuştur- hatırlatmak, geçen on altı yılın bütün hâdiselerini göz önüne getirmeği kolaylaştırır.

Uçurum kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş... ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet (sürekli alkışlar) ve bunları başarmak

için arasız, devrimler... işte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...

Bayanlar, Baylar!

Partimizin her kurultayı, denebilir ki, bir dönüm başında toplanmıştır. 1927 kurultayı, doğuda kopan azıyı yenerekcumhuriyetin sarsılmaz temelde olduğunun anlaşılmasına; 1931 kurultayı güvenlik ve sükûnun kesin olarak kurulmasına rasgelir. Bu kurultayımız ise, geniş ölçüde gelişim devri içinde bulunduğumuz günlerde toplanmış oluyor.

Kurultayın, yeniden alacağı ilerleme ve yükselme tedbirleriyle; vatanın yüksek yönetimini erdemli ellerinde Partimizin şerefli tarihini zenginleştireceğineşüphe yoktur.

Geçen kurultaydan bugüne kadar, kültürel ve sosyal alanda başardığımız işler, Türkiye Cumhuriyetinin ulusal çehresini, kesin çizgileriyle, ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar, ilimsel müzik ve teknik kurumlariyle kadını, erkeği her hakta eşit, modern Türk sosyetesibu son yılların eseridir (sürekli alkışlar).

Türk ulusu ancak varlığını derin ve sağlam kültür sınırları ile çevreledikten sonradır ki, onun yüksek kapasitesi ve erdemi, uluslar arasında tanılır. Türk ulusuna doğunsal rengini veren bu devrimlerden her biri, çok geniş tarihsel devirlerin öğünebileceği büyük işlerden sayılsa yeridir (sürekli alkışlar). Bütün bu işler, Partimizin programını, özenle göz önünde tutarak başarılabilmiştir.

Tüzel, sağlık, sosyal, finans, ekonomi ve bayındırlık işlerimizde, hiç durmadan aldığımız yeni tedbirlerin iyi ve yerinde olduğuna kani bulunuyoruz.

....

Bayanlar; Baylar!

Size biraz da partimizin son yıllardaki öz hayat ve kınavından bahsedeyim. Geçen kurultayın parti örgütlerine vermiş olduğu çalışma yöneti çok faydalı ve verimli olmuştur. Parti üyeleri, prensiplerimizi anlatmakta, yaymakta ve bütün yurttaşların sevgilerini, güvenlerini kazanmakta, kendilerinden beklendiği gibi hareket etmişlerdir. Parti seçimlerinin canlı ve özenli bir tarzda oluşu, siyasal hayatımızda önemli bir ilerleyiştir.

Partimizin, Halkevleriyle bütün yurtdaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı.

Sevgili Arkadaşlar;

Cumhuriyet Halk Partisinin esas düşünce ve dileği vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak, onları, kendileri ve büyük Türk ulusu için faydalı kılmaktır (okay sesleri, alkışlar).

Programımızda iş bölümlerinin her birinde bulunan, yurtdaşların özel ve genel asığları ve genlikleri, ayrasız gözönünde tutulmuştur. Bu hakikatın bütün yurtdaşlarca, yalın olarak, bilinmesi çok önemlidir. Bunu yurtdaşlara anlatmak ve bu suretle onların sevgilerini

ve güvenlerini kazanmak, parti üyelerinin kutsal ödevidir (alkışlar).

Türk ulusu kendisine hizmet edenleri, sürel bir surette, değerlemiş ve onlara öngelme vermiştir.

Son saylav seçiminde Partimizin ulusun güvenini kazanması bize, çalışmamızda yeniden büyükşevk ve kuvvet vermiştir (alkışlar).

Ulusal hizmet yolunda bütün varlığımızla çalışmak, parti üyelerinin bozulmaz andıdır (ayakta sürekli alkışlar).

("C.H.P. 4. Büyük Kurultayını Açarken", I, 380 ve 383, 1935)

1923'te kurduğu (Cumhuriyet) Halk Partisi örgütlenmesinin tarihçesini Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne götüren ve Sivas'ı birinci büyük kongre kabul eden Atatürk, C.H.P.'nin ikinci büyük kongresini (1927) açarken yaptığı konuşmada, "memleket ve millete ait genel amacın -ki selâmet ve genel refahı sağlamaktan ibarettir- aslî niteliği"nin hiç değişmediğini; partinin o zaman da bugün de "bütün milletin" emellerini, gerçek duygu ve eğilimlerini temsil ettiğini; zaten "halkın bütün tabakaları(nın) ülkülerini sağlayacak etmenleri ve öğeleri partimizin icraat ve faaliyetinde arayıp bulduğunu"; bu "gerçeğin en son ve belirgin kanıt(ının) son genel seçimde aziz ve necip milletimizin partimize gösterdiği yardım ve güven" olduğunu söylüyor. ("Genel seçimler"in nasıl yapıldığını yukarıda g[illegible]üştük.) "Cumhuriyet" ve "halkçılık" yönetimini vurguluyor. Geçen dokuz yıllık dönemin "hesabını verme(nin) *(Nutuk)* görevi olduğunu belirtiyor. Nutkuna başlama-

dan önce de gündemin birinci maddesindeki ikinci başkan seçimi sorununu hallediyor. Parti tüzüğü projesi genel kongreden geçinceye kadar, faal genel başkanlık görevini yürütmekte olan başkan vekili "İsmet Paşa Hazretleri"nin ikinci başkanlığı ve kongre başkanlığını da üstlenebileceğini öneriyor ve bunun "ittifakla" kabulünü sağlıyor.

Atatürk'ün C.H.P.'nin 3. Büyük Kongresi'ni (1931) açan konuşmasında partinin ilkelerinin sürekliliğini ve şaşmazlığını, özveri ve azmini, "ulusal ülküye tam bir iman(ın) ... sonucunun elbette başarı" olduğunu vurguladıktan sonra, Sivas Kongresi'nin "inkılâbımızın tarihî bir hâtırası olarak korunmasında yarar" gördüğünü söylüyor. Çünkü: "Millet için (kendisince ve partisince) ve milletçe (kendisiyle ve partisiyle birlikte) yapılan işlerin hâtırası her türlü hâtıraların üstünde tutulmazsa milli tarih kavramının değerini takdir etmek mümkün olamaz." (*Nutuk*'tan da biliyoruz ki, Atatürk hem tarih yapıyor, hem de o (resmî) tarihin nasıl yazılması gerektiğini bildiriyor.)

"(B)unca engellere karşı ülkü yolunda attığımız adımlar"-ın sağladığı başarıların ve açtığı geniş ufukların devamlı olabilmesinin koşulunu da söylüyor: "O şart, aziz milletimizin, sevgi ve güveninin partimizin üzerinden eksik olmamasına dikkatle ve özveriyle çalışmaktır." Ve sirküler bir mantık yine karşımıza çıkıyor: "Partimiz bunda kusur etmedikçe, selim hisli, şuurlu, vefalı milletimizin sevgi ve güveninden daima emin olabiliriz."

Milletin (tümünün) "gerçek" duygularını ve arzularını C.H.P.'nin temsil ettiği, bunun "reddolunamaz bir gerçek" olduğunun kanıtının son genel seçim sonuçları olduğu temalarını yineleniyor. Kongre üyelerinin serbest konuşmaları, eleştiri getirmeleri, "yüksek ülkülü büyük bir parti ailesinin" üyeleri olarak "birbirimizi" ve "halkımızı" aydınlatmaları ve yol

göstermeleri isteniyor, partide dayanışma ve yüksek birliğin ancak böyle sağlanabileceği söyleniyor.

Atatürk, C.H.P.'nin 4. Büyük Kongresi'ni/Kurultayı'nı (1935) açarken yine -her zamanki törenselliği ve törenciliği ve daha önemlisi meşruiyet mimarlığı ile- önceki kurultayların önemini, dış *ve* iç düşmanlara karşı kazanılan başarıları, ülkenin uçurum kenarındaki yıkıklığını, Kurtuluş Savaşı'nı anımsatıyor ve "... ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan *yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet (sürekli alkışlar)* ve *bunları başarmak için arasız devrimler ... işte Türk genel devriminin bir kısa diyemi* ... (abç)" diye sözlerini sürdürüyor.

"Yeni vatan, yeni toplum (sosyete), yeni devlet"e pekâlâ "yeni insan ve yeni tarih" de eklenebilir. Çünkü Kemalizm'in tarih felsefesi, liberal ve Marksist tarih felsefelerinden farklı olarak, tarih dönemlerinin bir önceki dönemin tohumları içinden çıktığını düşünmez, tarihte süreklilik ve kanuniyet bulunduğunu kabul etmez; faşist tarih felsefelerine benzer biçimde, tarihin bir noktada durdurulup sıfırdan başlayabileceğini/başlatılabileceğini benimser ya da iddia eder. Dil de öyle: 1935'te doruğuna varan arı-öz Türkçecilik akımının örnekleri olarak burada cemiyet ya da toplum yerine "sosyete"yi, "kısa bir ifade" yerine "kısa bir diyem"i görüyoruz. Atatürk'ün, aradan (istenmeyen) Osmanlı ve İslam dönemlerini atarak, eski Türk ve çağdaş Batı uygarlıklarının sentezini yapma çabasının dile küçücük yansımaları bunlar - ki çok ilginç ama apayrı bir incelemenin konusu. Şu kadarını söylemeden geçmeyelim ki, "sosyete"nin (ya da "klas"ın ve "klas kavgası"nın) eski-öz Türkçe'yle ne kadar ilgisi varsa, "devrim"in de inkılâpla o kadar ilgisi var. Biliyoruz ki Kemalistler, "inkılâp" ile ihtilali (devrimi) değil "dönüşüm"ü kasdediyorlar.

Atatürk, devamla, 1927 Kurultayı'nın "doğuda kopan azıyı (Kürt isyanını kasdediyor olmalı) yenerek cumhuriyetin sarsılmaz temelde olduğunun anlaşılmasına", 1931 Kurultayı'nın "güvenlik ve sükûnun kesin olarak kurulmasına" rasgeldiğini, bu kurultayın ise "gelişim dönemi"nde toplandığını belirtiyor: "Geçen kurultaydan (1931) bugüne kadar, kültürel ve sosyal alanda başardığımız işler, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal çehresini, kesin çizgileriyle, ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar (sanat), ilimsel müzik ve teknik kurumlarıyla kadını, erkeği her hakta eşit, modern Türk sosyetesi bu son yılların eseridir." Görüldüğü gibi, kimi yorumların tersine, Atatürk'ün reformist enerjisi ve dinamizmi bu yıllarda tükenmiş değildir. Ulusun ve kurultayın erdemleri, partinin şerefli tarihi de övülen konular arasındadır. "Partimizin, Halkevleriyle bütün yurtdaşlara kucağını açması(nın) vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı(ğı)" da belirtilmektedir. (Politik-ideolojik endoktrinasyon da yaptığını yukarıdan biliyoruz.)

C.H.P.'nin, kapsayıcı bir parti olarak, "esas düşünce ve dileği(nin) vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak, onları, kendileri ve büyük Türk ulusu için faydalı kılmak" olduğu ve "programımızda iş bölümlerinin (meslek zümreleri/gruplarının) her birinde bulunan (sermayedar ve işçi olarak) yurtdaşların özel ve genel asığları (çıkarları) ve genliklerinin (refahlarının), ayrasız (ayrım gözetmeden) gözönünde tutul(duğu)" belirtilmekte; korporatist, organizmacı halkçılık anlayışı yinelenmektedir. Türk ulusunun kadirbilirliği, kendisine hizmet edenlere "öngelme" vermesi (başta Atatürk olmak üzere), son saylav (milletvekili) seçiminde (alternatifsiz) C.H.P.'nin ulusun güvenini kazanması da değinilen temalar arasındadır.

Bu bölümü bir küçük noktaya daha işaret ederek bitire-

lim. Daha önce Atatürk'ün halka ve meclise karşı konuşurken farklı bir eda içinde bulunduğuna değinmiştik. Burada da benzer bir fark gözleniyor: Atatürk'ün parti kurultaylarındaki konuşmalarında, halkla konuşmalarına göre, daha az "ben", daha çok "siz" var.

Muhalefet

Devletin vahdet ve istiklâlini tehdit eden nâmeşru birtakım ihtirasat, topraklarımıza, hiçbir hakka müstenid olmaksızın vuku bulan taarruzat, tehlike karşısında millete birleşmek lüzumunu duyurmuştur. Böyle bir harekete mâcera demek, bu hareketi takdir edenleri mâceraperestlikle telkip etmek gafillik, garazkârlık değil midir? Fakat böyle şahsî şeylerle uğraşılacak vakitlerde değiliz. Böyle birtakım âdi, bayağı şeylere zamanın nezaketi müsait değildir. Bence muhalefet şayan-ı hürmettir. Çünkü o da bir tetebbü, bir içtihad muhassalasıdır. Fakat edilecek itirazlar makul ve mutedil ve meşru sebeplere müstenit olmazsa muhalefet müptezel olur" dedi.

Bir sigara yaktı. Bir kahve istedi. Elinden hiç düşürmediği tesbihi hızlı hızlı çekiyordu.

- Fakat Paşa hazretleri, bu harekete itiraz edenler bunu bir fırka manevrası şeklinde görüyorlar. Onun için umuma şâmil kudsî bir mahiyette telâkki etmek istemiyorlar.

- Böyle bir zamanda fırka manevrası yapmak caiz mi? Memleket olmazsa fırka kaç para eder. Evvelâ memleket selâmete çıkmalı ki fırkalar da ondan sonra bir siyasî, bir içtimaî

esasa, içtihada ibtina ederek teşekkül edebilsin. Fırka manevrası demek ne demek? Bu bir fırka manevrası olsaydı, Sivas kongresine memleketin her köşesinden, Ferit Paşa kabinesinin gayet sıkı tedabir-i muhafazakârenesine rağmen müntehap mümessiller iştirak eder miydi? Anadolu'nun arzu ve ihtiyacına tevafuk etmeyen bir harekette Anadolu'nun tâ göbeğinde barınmak, müzaheret görmek mümkün müydü? Hiçbir tarafta cebir ve tehdit alâimi görüldü mü? Karşıya geçip te gözlerini yumarak ve kim bilir hangi hasis ve merdut menafi uğruna bühtan savuranlardan bir ikisi Kongreye iştirak etseydiler fırkalarına, içtihadlarına bakılmaksızın aynı memleketin lüzumlu ve faydalı evlâdı gibi şükranla kabul edildiklerini göreceklerdi. İtirazlar kemal-i hulûs ile dinlenecekti. Milletin umumen hakkını talep etmesine fırka manevrası denir mi?.. Demek doğru mudur?

İhya edilmesinden en ziyade içtinap olunan şey İttihad ve Terakki fırkasıdır. Bir kere kongreye iştirak eden âzanın her biri kat'iyen böyle bir teşebbüste bulunmıyacağına dair yemin etmiştir. Yemin mukaddes bir taahhüt demektir...

("Harekât-ı Millîye'nin Karakteri", III, 7, 1919)

- İstanbul gazetelerinden birisinde İttihad ve Terakki fırkası namına bazı zevatın, zat-ı

devletlerine müracaat ederek, teşrik-i mesai teklifinde bulundukları yazılmıştır. Bu husus hakkında lûtfen tenvir buyurur musunuz?

- İttihad ve Terakki fırkası namına teşrik-i mesai için hiçbir teklif almadım. Esasen bugün kimse İttihad ve Terakki Cemiyeti veya fırkası namına hareket etmek salâhiyetini haiz değildir ki böyle ve bu nama müracaat vaki olabilsin. Çünkü herkesçe malûm olduğu üzere, mezkûr cemiyet mütarekenin ferdasında o vakitki İttihad ve Terakki merkez-i umumisinin dâvetiyle merhum Talât Paşa'nın riyaseti altında aktedilen kongreyi kararıyle Teceddüt fırkasına inkılâp etmiş ve bütün hukuk ve emvâlini mezkûr fırkaya devrederekİttihad ve Terakki namının tarihe tevdi edildiğini ilân etmişti. Vaktiyle zaten bir çoğumuz o cemiyetin müessis ve âzasından bulunuyorduk. Son kongresi kararıyle tarihe intikal eden mezkûr cemiyetin müntesipleriyle bilâhare teşekküleden Teceddüt fırkası mensuplarının kısm-ı küllîsi büyük milletimizin azm-ı bülendinden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetineiştirak veya iltihak etmiş ve bu cemiyetinprogramını kabul eylemiştir.

("İttihat ve Terakki Fırkası Hakkında", III, 62-63, 1923)

İSTANBUL HALKI VE CUMHURİYET
(4.XII.1923)

- İstanbul halkının bu kılıncı bana göndermekle, gösterdiği muhabbet ve teveccühe müteşekkirim. Tercüman-ı Hakikat'ın böyle bir iş için önayak olması, beni cidden mütehassis etmiştir.

İstanbul'un saf, samimî ve mütevazî kitlesine minnettarım. En müşkül dakikalarımızda kalbimiz onlarla beraber çarpmıştır. İstanbul ahalisi son senelerde çok elemli ve felâketli dakikalar geçirmişlerdir. Bir halde ki, elde etikleri nimet-i istiklâl ve hürriyeti takdir etmiyecek vaziyette değillerdir. Her zaman masum insanları baştan çıkarmak için uğraşanlar olmuştur. Böylelerinin sözlerine kulak asmamak, onlara tertip olunacak en iyi cezadır.

Mücadele hayatımızda elim dakikalar yaşadık. Konya'ya bir aralık gitmiştim. Orada ahaliye, halka, kötü çobanlarının sözlerine kanmamalarını tavsiye ettim, fakat maatteessüf o zamanki tavsiyem müsmir olmadı ve bildiğiniz elim akıbeti verdi. Emin olunuz ki, hiç kabahati olmıyan masumların düçar-ı gādr olması kadar beni müteessir eden bir hâdise yoktur.

Cumhuriyetimiz öyle zannolunduğu gibi zayıf değildir. Cumhuriyet bedava da kazanılmış değildir. Bunu istihsâl için mebzûlen kan döktük. Her tarafta kırmızı kanımızı akıttık. İcabında müessesatımızı müdafaa için lâzım

olanı yapmağa âmâdeyiz.

Cumhuriyet serbestî-i efkâr taraftarıdır. Samimî ve meşru olmak şartiyle her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce muhteremdir. Yalnız muarızlarımızın insaflı olması lâzımdır.

Bu memleket dünyada hiçbir milletin başına gelmiyen bir bâdireden yıkık-dökük kurtulmuştur. Müşkülâtla ancak canımızı kurtardık. Şimdi, şu şerait dairesinde ve henüz resmen hal-i sulha bile girmemişken, hükûmetleri hiçbir şey yapmamakla ittiham etmek, bilmem ne dereceye kadar haklıdır? Memleket baştan başa şûrezardır. Hain düşman, taş taş üstünde bırakmamıştır. Bütün buraları imara mecburuz. Memlekette şakavet vardır. Bunu tamamen kökünden halledeceğiz. Pek az zamanda memlekettetam emniyeti tesis edeceğiz.

Şöyle böyle pamuk ipliğine bağlanmış bir intizam ve asayiş değil, en müterakki addolunan memleketlerdeki kadar sükûn gelecektir. Bu noktada Fransa'ya veya İngiltere'ye gıbta etmiyecekbir hale behemehal geleceğiz. Zaten bu yoldan hayli yürüdük.

Memleket behemehal asrî, medenî ve müteceddit olacaktır. Bizim için bu, hayat dâvasıdır. Bütün fedakârlığımızın semere vermesi buna mütevakkıftır. Türkiye, ya yeni fikirle mücehhez, namuslu bir idare olacaktır, veyahut olamıyacaktır. Halk ile çok temasım vardır. O saf kitle, bilmezsiniz, ne kadar teceddüt taraftarıdır.

İcraatımızda hiçbir zaman bu mevâni, kesif tabakadan gelmiyecektir. Halk müreffeh, müstakil, zengin olmak istiyor; komşularının refahını gördüğü halde, fakir olmak pek ağırdır. İrticakâr fikirler perverde edenler muayyen bir sınıfa istinat edebileceklerini zannediyorlar. Bu, kat'iyen bir vehimdir, bir zandır. Terakki yolumuzun önüne dikilmek istiyenleri ezip geçeceğiz. Teceddüt vâdisinde duracak değiliz. Dünya müthiş bir cereyanla ilerliyor. Biz bu ahengin haricinde kalabilir miyiz?

(*S ve D*, III, 70-72, 1923)

MİLLETİN KURTULUŞ VE SAADETİ HAKKINDA
(3.I.1925)

Memleket ve milletin kurtuluşu ve saadeti için çalışmaktan başka bir maksadım yoktur. Bu, bir insan için kâfi bir sürur ve haz temin eder.

Benimle beraber olan arkadaşlarım, alelumum vatandaşlarım da aynı maksadı takip etmektedirler. Şahsî ve ailevî huzur ve saadetin milletin huzur ve saadetiyle kaim.. memleketin emniyet ve masuniyetiyle mümkün olduğunu hakikî ve ciddî bir surette müdriktirler.

Ben ve benimle beraber olanlar, hedefimizin ulviyetine, yolumuzun doğruluğuna eminiz. Bunda asla şüphe ve tereddüdümüz yoktur.

Milletimizin, Türk Milletinin yakın, uzak

tarihine lüzumu kadar vukufumuz vardır. Mazinin derslerini hal ve istikbal hayatı için göz önünde tutmak dikkatinden mahrum değiliz. Yaptığımız hizmetlerle müftehir değiliz. Yapacağımız hizmetlerin medar-ı iftihar olabileceği ümidiyle müteselliyiz.

Milleti, aklımızın ermediği veya yapmak kudret ve kabiliyetini nefsimizde görmediğimiz hususat hakkında iğfal ederek geçici teveccühler celbine tenezzül etmeyiz. Millete âdi politikacılar gibi yalancı vaadlerde bulunmaktan nefret ederiz.

Vatanî, millî mesailde yürürken fikrî ve fiilî kusur ve noksanlarımızı görüp hayırhahane ihtar edenlerden memnun ve müteşekkir kalırız. Fakat bizim maksadımızı sui tevil ve tefsir ve millet ve memlekete ait mefkûrelerimizin tatbikına mani olmak için çalışanlara hüsn-i niyet atfedemeyiz. Bu gibiler cidden hain değilseler mutlaka gafildirler ve bu sebeple hıyanete şer ve fesada alettirler.

Biz, böyle gafillerin, hakikat gününde yerlere kapandıklarını çok gördük.

Milletimizi hakiki halâsa, saadete kavuşturmak için tatbikının zarurî olduğuna kanaat getirdiğimiz esasları tatbik ve icrada tereddüt göstermedik. Bu esasların devam ve istikrarını temin için ise hayatlarımız ortadadır.

(*S ve D*, V, 209, 1925)

Aziz Arkadaşlarım; siyasi hayatımızda yeniden fırkaların zuhuru, memlekette belediye intihaplarına tekaddüm eden yakın günlerde vuku buldu. Bu münasebetle dikkate şayan safhaların şahidi olduk. Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk milleti, Cumhuriyetin beka ve inkişafı için istifade etmelidir. Siyaset sahasında karşılıklı faaliyetin feyizli inkişafları ancak vatandaşlar arasında düşmanlık husulüne mahal verilmemesiyle temin olunabilir (bravo sesleri, alkışlar). Bunun çareleri, fırkaların içine girebilecek gayri samimî ve gizli maksatlı unsurların, kanun fevkında netice istiyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi ve bir de cumhuriyet esası üzerinde çalışan fırkalarca bu gibilerin faaliyetlerinden daima uzak kalınmasıdır (bravo sesleri, alkışlar).

* * * *

Üçüncü Büyük Millet Meclisi'nin feyizli ve vatanperverane faaliyeti bu devrede hitam bulduktan sonra, yeni intihabata gireceğiz.

Geçen tecrübeler; gelecek intihabatta, vatandaş reyinin emniyetve masuniyetle tezahür etmesini temin için kanunî ve idarî tedbirlerin inkişafını ve fırkaların bizzat ittihaz edecekleri salim ve musip hareketleri göstermiş olacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

("3. Dönem 4. Toplanma Yılını Açarken", I, 366, 1930)

Atatürk birinci alıntıda (1919), Milli Mücadele'ye macera diyenleri haklı olarak gafil ve garazkâr olarak niteledikten sonra, şahsî, âdi, bayağı şeylere zamanın nezaketinin uygun olmadığını söylüyor ve "muhalefet" hakkında erken bir görüş belirtiyor: "Bence muhalefet saygıya değerdir. Çünkü o da bir inceleme, bir görüş/inanma sonucudur. Fakat edilecek itirazlar akla yatkın ve ılımlı ve meşru nedenlere dayanmazsa muhalefet değersiz/ucuz olur." Göreceğiz ki, Atatürk'ün "muhalefet" tanımı giderek daralacak ve neyin meşru neyin gayrı meşru olduğunu, tabii kendince, tanımlarken, muhalefetin sınırlarını çoğulculuğa ve başka partilere yer bırakmayacak kadar sıkı çizecektir. Olağanüstü durumlar geçtikten sonra da.

Ayrıca, kendi hareketine ve Sivas Kongresi'ne "fırka manevrası" diyenlere de kızıyor ama, Sivas'ı C.H.P.'nin 1. Büyük Kongresi kabul ettiğini daha demin gördük. İttihat ve Terakki'yi de bitmiş sayıyor. (Doğrudur, o parti kendini 1918'de feshetmişti.)

İkinci alıntıda (1923), Atatürk yine İttihat ve Terakki'nin tarihe karıştığını ve onunla hiçbir ortak çalışma içinde olamayacağını belirtiyor. Şu da ilginç: "Vaktiyle zaten bir çoğumuz o cemiyetin kurucu ve üyelerinden bulunuyorduk." (Kemalist kadronun içinde büyük ölçüde İttihatçı bulunduğunu kanıtlamak (!) üzere yazılan tezler aşikârı ilan etmek olmuyor mu?)

Üçüncü alıntıda (1923) -Cumhuriyet de kurulduktan sonra-, Atatürk yine "masum insanları baştan çıkarma" temasına dönüyor (*Nutuk*'taki "iğfal" temasını da hatırlayalım); "... ahaliye, halka, kötü çobanlarının sözlerine kanmamalarını" tavsiye ediyor; cumhuriyetin kan dökerek kazanıldığını ve onu kazanmak için gerekirse yine öyle yapılacağını çağrıştırıyor; ardından da "muhalefet"e geçiyor.

"Samimi ve meşru olmak koşuluyla her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce saygıya değerdir. Yalnız muarızlarımızın (karşıtlarımızın) insaflı olması lâzımdır." Buradaki sorun, içtenliği, meşruluğu ve insaflılığı tanımlayacak olanın, iktidardaki bir kişi (Atatürk) ya da kişiler (Kemalistler) olması, kuralların yönetimi demek olan demokrasinin normatif ve prosedürel kriterlerinden söz bile edilmiyor olmasıdır. Hele içtenlik ve insaflılık son derece öznel ve keyfi biçimde ölçülebilecek niteliklerdir. Ve tabii bu noktada Atatürk hemen kendisinin ve kadrosunun meşruiyet kaynaklarını hatırlatıyor: Memleketin dünyada hiçbir milletin başına gelmeyen bir bâdireden kurtarılması ve gelecekteki başarıları... bayındırlık, güvenlik, çağdaşlık, uygarlık ve yenilik. Devam ediyor: "Halk ile çok temasım vardır. O saf kitle, bilmezsiniz (ama Atatürk bilir), ne kadar yenilik yanlısıdır." (Ve buna eğilimi vardır; rehber-şefin yol göstericiliğinde bu yeteneklerini geliştirecektir. En doğru yolu bilen tek kişi olan -*Nutuk*'u hatırlayalım-, Atatürk'ün ve arkadaşlarının/partisinin karşısına çıkmak, idraksizlikten başlar, hainliğe ve iç düşmanlığa kadar gider.)

Atatürk'e göre "halk müreffeh, bağımsız, zengin olmak istiyor." İlerleme (terakki) ve yenileşmenin (teceddüt) ölçütü, bu arzunun gerçekleştirilmesidir. Kemalizm'in en önemli özelliklerinden biri (iktisadi) kalkınmacı bir ideoloji olmasıdır.

Dördüncü alıntıda (1925), "(b)en ve benimle beraber olan arkadaşlarım, tüm vatandaşlarım da aynı amacı izlemektedirler" diyor Atatürk. Tam bir karizmatik lider ruh hali ve söylemi: Şef -yakın izleyicileri- geniş kitle özdeşliği. Kişisel ve bireysel mutluluklar ise milletin mutluluğu ile mümkündür (bunun yolunu da en iyi karizmatik lider bilir). "Ben ve benimle olanlar hedefimizin yüceliğine, yolumuzun doğrulu-

ğuna eminiz. Bunda asla şüphe ve tereddüdümüz yoktur." (Burada, kendi haklılığına bu denli kategorik inanan bu anlayışta, bir yandan usulen saygıdeğer olduğu söylenen farklı, hele karşıt fikirlere, hele hele örgütlü muhalefete, muhalif partilere yer var mıdır?) Tabii, eski günlerin kötülüğü de bir kez daha hatırlatılıyor. (Türk siyasal kültürünün bir sürekli ögesi daha.) Ve tek doğru yol C.H.P.'nin yolu olduğuna göre, başka olası partilerin, aritmetik bir kesinlikle, âdi politikacılar ve yalancı vaatçiler olacağı çağrıştırılıyor.

Devam ediliyor: Kusur ve eksiklerimizi "hayırhahane" (iyi niyetle) uyaranlara evet ama, amacımızı yanlış yorumlayanlara ve bize engel olmak isteyeceklere hayır: "Bu gibiler cidden hain değilseler mutlaka gafildirler ve bu nedenle hıyanete, kötülük ve fesada alettirler." (Türk siyasal kültürünün bir başka ölümsüz teması daha: Meşru eleştiri ve muhalefet, iktidarın "yapıcı ve sadık" saydığıdır.)

Son alıntıda ise (1930) "... siyasi hayatımızda yeniden partilerin ortaya çıkması ... münasebet(iy)le dikkate değer aşamaların tanığı olduk. Bu gözlemlerin verdiği deneyimlerden Türk milleti, Cumhuriyetin kalıcı olması (kalımı) ve gelişmesi (gelişimi) için yararlanmalıdır" dendikten sonra "(s)iyaset alanında karşılıklı faaliyetin verimli gelişmeleri ancak yurttaşlar arasında düşmanlık doğmasına yer verilmemesiyle sağlanabilir" kaydı ekleniyor ve yine "partilerin içine girebilecek içtenliksiz ve gizli amaçlı unsurların ... bütün milletçe nefret edilesi (menfur) görülmesi" öğütleniyor. Başka bir deyişle, muhalefet ve muhalif unsurlar, içtenliksiz, gizli amaçlı, nefret edilesi olarak niteleniyor en azından potansiyel olarak. Dikkat edilsin, muhalefet şu şu konularda yanlıştır, biz ise şu şu bakımlardan daha doğruyuz tavrından ve argümanlarından çok; genel, toptancı, aşağılayıcı sıfatlarla yürütülen bir söylem bu. Somut konular üzerinde kanıtlara

dayalı tartışma ve savunu üslubu değil, bütün "ötekileri" kötüleyici etiketlerle mahkûm eden bir siyasal kültürün tezahürleri bunlar. Tabii, "iç düşman" "ötekiler"e karşı, Atatürk'ün önderliğindeki Büyük Millet Meclisi'nin (yani C.H.P. parlamento grubunun) "verimli ve yurtseverce" (feyizli ve vatanperverane) çalışmaları devam edecek ve yaklaşan seçimde vatandaş oyunun güven ve dokunulmazlık içinde belirmesini sağlayacak "kanuni ve idari önlemler" de ihmal edilmeyecektir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

- Gazi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını hakikî yeni bir siyasî fırka olarak kabul ediyor mu? Değilse, niçin değil?

- Türkiye'de yeni bir siyasî fırka teşekkülü bazı merasim-i kanuniyeye tâbidir ki, yeni fırka bu merasimi ifa etmiş olduğundan teşekkül etmiş sayılır.

- Terakkiperver Fırkanın programını nasıl buluyor? Bilhassa, veto hakkı ve hakk-ı fesih hakkındaki fikirleri serbestî-i dine, Hâkimiyet-i Millîyenin muhafazasına ve bir istibdadın mevcudiyetine dair olan îma ve telmihler hakkındaki fikirleri nedir?

- Terakkiperver Fırkanın programında, mevcut fırkanın umdelerinden hariç ve mevzuu münakaşa olmağa değerli esaslı bir prensip ve fikir görülmüyor. Teferrüata ait görülebilen bazı noktalar erbab-ı ihtisasın hergün yeniden tetkik ve münakaşa edebileceği ve yeni neticelere vasıl olabileceği hususattır.

Veto hakkı ve hakk-ı fesih, teşkilât-ı esasiye kanununun mevadd-ı mahsusasiyle tasrih ve tesbit olunmuştur.

Efkâr ve itikadatı diniyeye hürmetkâr olmak, ötedenberi tabiî ve umumî bir telâkkidir.

Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur.

Hâkimiyet-i Millîyemiz, asla tehlikeye maruz değildir. Bütün millet, onun müdrik ve vefakâr muhafızıdır. Bir istibdadın mevcudiyetine dair olan îma ve telmihler, bence kaabil-i izah değildir. Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun bütün liderleri ve mensupları Türkiye'de her nevi istibdadı kökünden yıkmak için ve memleketve millete tam bir hürriyet kazandırmak için bugüne kadar milletle beraber hayatlarını ortaya koymaktan çekinmemiş ve hiçbir vakit çekinmeyecekinsanlar olduğuna göre, işaret olunan istibdat herhalde mevcut değildir. Limaksadin vukubulan bu yoldaki îma ve telmihlerin nazarı millette, hiçbir kıymeti yoktur.

- Gazi, matbuatın bu kadar büyük bir kısmının, bilhassa İstanbul'da muhalefete teveccühkâr olmasını ve hükûmeti bu kadar kuvvetle tenkit etmesini nasıl izah ediyorlar? Bu gazetelerin halkın ekseriyeti üzerinde bir tesiri var mıdır?

- İstanbul'da ekseri gazetelerin Cumhuriyet Halk Fırkasını ve onun hükûmetini tenkit etmesini ve muhalefete teveccühkâr olmasını Gazi'nin lisaniyle izaha hacet yoktur. Bu keyfiyeti izah eder esbab, Ankara'yı ve İstanbul'u yakından görüp anlamış olanlarca suhuletle kaabil-i tefehhümdür.

Maksad-ı mahsusla neşriyat yapan bazı gazetelerin, halkın ekseriyeti üzerinde yaptığı tesir her memleketteolduğu gibi o gazetelerin le-

hinde değildir.

(*S ve D*, III, 77-78, 1924)

Tek-parti dönemindeki kayda değer birinci örgütlü muhalefet hareketi olan (ve hemen kapatılan) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hakkında *Nutuk*'ta (1. cilt) yeterince malzemeyi gözden geçirmiş olduğumuz için, burada üzerinde fazla durmayacağız. Ancak yukarıdaki alıntıda, Atatürk'ün muhalefet hakkındaki görüşlerinin, atlanmaması gereken bir-iki nüansı var.

Atatürk, bu partinin, "kanuni merasimi" yerine getirdiği için, "gerçek yeni bir siyasi parti" olarak "oluşmuş sayıla(cağını)", rızasızca da olsa, kabul ediyor. Bu partinin programı hakkındaki nazik soruları diplomatça geçiştiriyor, ama zaten "varolan partinin (C.H.P.'nin) ilkelerinden hariç ve tartışma konusu olmağa değerli esaslı bir prensip ve fikir görülmüyor" diyor. Yani, farklı programı olmadığına göre varlığına da gerek yok demiş oluyor (tek-program - tek-parti ilkesi); ama zaten ciddi ölçüde farklı programı olsaydı, çeşitli sıfatlarla suçlanarak varlığına müsaade edilmeyeceğini biliyoruz. Üstelik bu partinin amaçlarından *biri de* "kişisel iktidar"a gidişe karşı çıkmaktı (bkz. IV. cilt). Kaldı ki, Atatürk'ün yine geçiştirdiği, Kemalistler'in 1924 Anayasası'na koymak istedikleri ama 2. Meclis'ten geçiremedikleri (sadece hain muhalefetten değil) veto ve fesih hakları da "ayrıntı"dan ibaret değildi. (Bkz. IV. cilt ve ayrıca T. Parla, *Türkiye'de Anayasalar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.)

Bu partinin programındaki, sonra *Nutuk*'ta (1927) çok ağır eleştireceği, "dini düşüncelere ve inançlara saygılı" olma gereğini de bugün için (1924) doğal saydığını söylüyor. (Son-

ra bu partiyi "mürteci" (gerici) ilan edecektir.) Yine bu partinin "milli egemenliğin korunması" kaygusuna ve "bir istibdadın (despotluğun) varlığına ilişkin olan ima ve anıştırmalarına karşı da, bu savların hiçbir temeli olmadığını, bunların C.H.P liderlerinin, mensuplarının ve milletin gözünde değeri olmadığını belirtiyor.

Basının "bu denli büyük bir bölümünün" muhalefete yakınlık duymasını ve hükümeti bu kadar kuvvetli eleştirmesini nasıl açıkladığı sorusuna da, "bazı gazetelerin" "özel amaç"la yayın yaptıklarını, bunun da kendi "lehlerinde" olmadığını" (olmayacağını) belirtiyor. (Bkz. ileride "Basın" bölümü.)

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KURULMASI HAKKINDA BİR KONUŞMA
(10.VIII.1930)

Yalova'da Atatürk'ün akşam sofrasında bulunan davetlilere söylenmiştir.

Talât Bey:

- Efendim daha iyi olmaz mı idi, önümüzdeki intihabı da siz yapaydınız. Ondan sonra meclis içinde bir fırka taksimatı yapsaydık, demiştir.

Gazi Hazretleri:

- Hayır, bu dürüst bir şey değildir, lâzımdır ki insanlar evvelâ siyasi rengini, reyini ve azmini sarih ve milletçe anlaşılır tarzda ifade etsin. Merdane, namuskârane hareket budur. Fethi Beyefendi, ancak bu tarzda hareket edebilir arkadaşlardandır ve böyle hareket etmiştir.

Talât Bey, buyurduğunuz tarz eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler milleti elemlere, üzüntülere maruz bırakmıştır. Artık biz, bütün bu hâdiseleri ve neticelerini görmüş tecrübeli insanlar olarak

safsata mahiyetine geçmiş bu gibi şeyleri tatbik edemeyiz.Bu günün Türk heyeti içtimaiyesi, mazinin en derin medeniyetlerinde bânilik iddia eden bu Türk kavminin bugünkü çocukları, açık ve salim yolu bulmuşlardır.

Açık ve salim düşünmek, açık ve salim hareket etmek ve bu suretle Türk'ün yüksek siyasi müessesesi Cumhuriyeti yükseltmekle beraber bu noktai nazarları mütalea edenler asla birbirine muarız değildirler. Mühim olan, bu noktai nazarların tatbikatta muvaffak olmasıdır. Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun reisleri bu sahada muvaffaktırlar. Fethi Beyefendi, bir cihetten, yani esas noktada, esas temelde Halk Fırkasiyle tereddütsüz bir fikir ve fiil iştirakini bütün vicdaniyle kabul ve izhar ettikten sonra tatbikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini, bu esbabın tebdil, tadil çarelerini düşünmüş, tecrübekâr bir devlet adamı olarak fikir beyan ediyor ve vadediyor ki, menfi gördüğü bazı neticeleri müspet yapabilecektir.

Fethi Bey,

- *Bizim muhalefetimiz nezahet dairesinde cereyan edecektir ve hiç bir zaman ciddiyetini kaybetmiyecektir.*

Gazi cevaben:

- Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceklerini tahmin ediyorum. Fakat ben, Cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müşahede edeceğim ve şimdiden söy-

liyebilirim ki, en çok kavgalı gibi olduğumuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım; sen ne dedin? ne için dedin? senin cevabın ne idi? neyeistinat ediyordu?

Bu günden itiraf ederim ki, bu benim için yüksekbir zevkolacaktır.

(*S ve D*, II, 255-256, 1930)

YENİ PARTİ ÇALIŞMALARI HAKKINDA PARİS BÜYÜK ELÇİSİ FETHİ BEYE VERİLEN CEVAP (11.VIII.1930)

Azizim Fethi Beyefendi

9 Ağustos 930 tarihli mektubunuzu aldım, dikkatle okudum. Kendimi mütalealarınıza ve suallerinize Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm. Malûmdur ki resmî vazifem dolayısile ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisliğini filen ifa etmemekteyim. Fiilî riyaset İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası reisliğini fiilen ifa edeceğimtabiidir.

Hükûmetin icraatına mûteallik olarak serdeylediğiniz noktai nazarların zamanında mevzuu bahs oldukça cevaplarını vermek hükûmete ait olacaktır. Bu suretle hakikatların daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. B. M. Meclisinde ve millet muvacehesinde mil-

let işlerinin serbest münakaşası ve hüsnüniyet sahibi zatların ve fırkaların ictihadlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Reisicumhur olmıyarak yalnız fiilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsa idim fırka proğramını ve şeraitini tenkid eden ve insanî ve siyasî ahlakına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalealarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum. Memnuniyetletekrar görüyorum ki lâik Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Binaenaleyh Büyük Mecliste aynı temele istinad eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini Cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla noktai nazarlarınızı takip için siyasi mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telâkki ettim. Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun uhdeme teslim eylediği yüksek ve kanunî vazifeleri hükümette olan ve olmıyan fırkalara karşı adilane ve bitarafane ifa edeceğim ve lâik Cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramıyacağına emniyet edebilirsiniz efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal
(*S ve D*, IV, 544, 1930)

HALK PARTİSİNE DAİR CUMHURİYET GAZETESİNE VERİLEN TEBLİĞ
(9.IX.1930)

Cumhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmirde vukua gelen hadiselere işaret olunarak beni Cumhuriyet Halk Fırkasından başka fırkalar kendilerine maletmeğe çalıştıkları görüldüğünden bahis ve vaziyetin tavzihi namına hakikati halin ifadesi taleb olunuyor. Bu nokta üzerinde diğer bazı gazetelerdeki yazıları da okudum. Her yerde halk arasında bu hususta şayialar ve tereddütler olduğunu işidiyorum. Hakikati hali Fethi Beyefendiye yazdığım mektupta sarahaten ifade ettiğimi zannediyorum. Ben, Cumhuriyet Halk Fırkasının umumî reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası Anadoluya ayak bastığım andan itibaren teşekkül edüp benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetinin mevlududur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiç bir sebep ve icap yoktur ve olamaz. Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında filen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esas vaziyetim bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat resmî vazifemin bana tahmil ettiği bitaraflığı ihlâl edemez. İşaret olunan hadiseler meyanında, İzmirde bir gazete idarehanesine ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine her ne sebep ve suretle

olursa olsun vuku bulmuş tecavüzlerden ve hükümet otoritesine karşı bazı idraksizler tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir bulunduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu teessürümü akan kanlar ve zayi olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi tecavüzler ve muhrikleri Cumhuriyet kanunlarının takibinden tabii kurtulamazlar. Bu sözlerim Cumhuriyet gazetesine cevaben ve efkârı umumiyeyi tenviren neşredilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D*, IV, 545, 1930)

TRABZON'DA BİR KONUŞMA

(29.XI.1930)

Reisicumhur Hz. C.H.P.siyle olan rabıtalarının lâyezal olduğunu bir daha tekrarlıyarak:

- Bidayette beraber çalıştık. Nihayete kadar hep beraber çalışacağız, *demişlerdir.*

Gazi Hz. bu vaziyetin yeni olmadığını, Serbest Fırkanın teşekkülü sıralarında Fethi Bey'in mektubuna verdikleri cevapta dahi bu ciheti sarahatla ifade etmiş olduklarını hatırlatmıştır. Bu itibarla Serbest Fırkanın kendini feshe karar verirken âtiyen Gazi ile karşı karşıya geleceğinin anlaşıldığınısebep göstermesi ve bunu yeni anlamış görünmesi dahi bidayette bir sui tefehhüme kapıldığına delâlet etmektedir.

Reisicumhur Hz. birinci Büyük Millet Meclisi zamanındanberi memleketimizde teşekkül eden muhalif hizip ve fırkaların faaliyet ve akibetlerini derhatır ettirmişler, şayanı arzu olan fikir münakaşası yerine bir takım basit hissiyatın tesadümüne şahit olduğumuzu esefle kaydetmişlerdir. Gazi Hz. bütün bu tecrübelerden sonra inkılâp fırkasına teveccüh eden vazifelerden bahsetmişler ve demişlerdir ki:

Karşımızda birçok fırkalar varmış gibi her gün daha fazla bir faaliyetle çalışmak, fikirlerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek mecburiyetindeyiz.Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecekbir vaziyette bulunmak lâzımdır. Tasavvur ve faaliyetimizde bu kadar hassas ve müteyakkız bulunmak suretiyle muhalifsiz bir fırkanın mahzurlarını bertaraf etmiş oluruz.

Gazi Hazretleri bir gayeye yürürken hususi menfaatlerin daima bir tarafa bırakılarak ve el ele vererek yürümek lâzım geldiğini, muvaffakiyet sırrı bu olduğunu, asıl vazifemiz heyeti içtimaiyenin yüksek menfaatlerini temine çalışmak olduğunu ilâve buyurmuşlardır.

(*S ve D*, II, 256-257, 1930)

Tek-parti dönemindeki ikinci kayda değer (ve yine sonuçsuz kalan) muhalefet hareketi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, birincisi gibi kendiliğinden ortaya çıkmamış; hiç değilse kuruluşunda (ve kuruluş nedenleri açısından) güdümlü bir hareket olmuştur. Ama istenmeyen ve beklenmedik sonuçlar doğurmaya başlar gibi olunca, o da durdurulmuştur. (Bu olayın da "rejim" açısından değerlendirilmesi için bkz. IV. cilt.)

Atatürk'ün "sofra"larından birinde tasarlanan yeni partinin kuruluş/kurduruluş hikmetini çözümlemek için spekülasyonlar yapmaya, sayfalar dolusu kitaplar yazmaya gerek yoktur. Hiç değilse kuruluş/kurduruluş hikmeti çok açık ve basittir. Birincil kaynaktan izleyelim.

Talat Bey'in önerisi, "vesayetçi demokrasi" tezi yandaşlarını ikinci bir kez düşünmeye itmesi gereken bir harikadır: Önümüzdeki seçimi de siz yapın diyor Atatürk'e - sanki ve hâlâ o yapmıyormuş gibi (bkz. "Seçim ve Şef" bölümleri). "Ondan sonra meclis içinde bir parti bölümlemesi yapsaydık" diye de ekliyor.

O dönemin siyasal kültürünün kavramları vahim: "Genel seçimi bizzat yapan" bir mutlak şef ve "mecliste milletvekillerini (kendi seçtiği/seçtirdiği) siyasi partilere bölüştüren" bir Cumhurbaşkanı - Parti Genel Başkanı. Adeta sınıfta öğrencileri "kollar"a ayıran bir öğretmen/başöğretmen. Atatürk'ün ululayıcı sıfatlarını, özellikle "mürşit"liğini ve terbiyeciliğini (kendine yakıştırdığı - ona yakıştırılan - onun severek kabul ettiği) hatırlarsanız; bu benzetmemiz aslında benzetme olmaktan da çıkar ve bir dönemin fenomenolojik gerçeği haline gelir.

"Gazi Hazretleri", "Talat Bey'in" önerisini "dürüst" bulmuyor. Oysa Atatürk, dürüst ya da doğru bulmadığını söylediği şeyi zaten şimdiye kadar yapmıştır (1923, 1927) ve yapmaya da devam edecektir (1931, 1935): Genel seçimi yapma-

ya, yani milletvekillerini ismen belirlemeye ve ikinci seçmenlere onaylatmaya. Ama tabii, Atatürk Talat Bey kadar "naif" değildir; tam tersi bir retorik içinde siyasi ahlak dersi vermeye başlıyor. Bu dersi tekrarlamamıza/açmamıza gerek yok; Türkçesi çok iyi anlaşılır bir açıklıkta burada.

Ve hemen ardından kısıtlamalar ve sınırlamalar gelmeye başlıyor: "Fethi Beyefendi bir yönden, yani esas noktada, esas temelde Halk Partisiyle tereddütsüz bir düşünce ve eylem ortaklığını bütün vicdanıyle kabul ettikten ve gösterdikten sonra uygulama (yalnızca "uygulama") alanında başarısızlık saydığı şeylerin nedenlerini" değiştirecektir. Atatürk, deneyimli bir devlet adamı (ve çok eski, yakın arkadaşı) olan Fethi Bey'in şahsında bırakın muhalifi, programı/ilkeleri farklı bir "parti başkanı" görmüyor; adeta "uygulama"yı daha iyi yapacak alternatif bir "hükümet başkanı" görüyor. "Adeta"yı kaldıralım; aslında Atatürk, her şeye egemen bir karizmatik lider olarak, yakın izleyicilerini ve adamlarını birbirleriyle yarıştırmak, gerek görürse onların görev yerlerini değiştirmek ya da değiştirilebilirliklerini onlara hatırlatmak istemektedir.

Fethi Bey'in, muhalefetlerinin (Atatürk'e ve partisine değil, partinin diğer alt-şeflerine karşı) "nazik ve ciddi" olacağını belirtmesinden sonra Atatürk, hemen yukarıdaki teşhisimizi doğruluyor ve Fethi Bey'in C.H.P. "reisleriyle çok mücadele edeceklerini tahmin ediyorum" diyor, hatta kızıştırıyor. Ve alt-şefler-üstü, mutlak şef konumunu güvenle ve zevkle hatırlatıyor: "... bu mücadeleleri hoşnutlukla gözleyeceğim ve şimdiden söyleyebilirim ki, en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım; sen ne dedin? ne için dedin? senin yanıtın ne idi? neye dayanıyordu? Bu günden itiraf ederim ki, bu benim için yüksek bir zevk olacaktır."

Atatürk, yansız bir hakem bile değil, Olympos'ta oturduğu yerden kâh uzlaştıran kâh kızıştıran bir siyasi ilah; her ân da yere inebilir ve fiili hükümet reisliğini yine kendi üstlenebilir (sevmediği 1924 Anayasası'na uygun olmasa da - bkz. IV. cilt). Zaten (faal ve taraflı) bir Cumhurbaşkanı'dır, aynı zamanda C.H.P. Genel Başkanı'dır (kâh bilfiil, kâh delege ederek); ama hepsinden önemlisi, mutlak karizmatik liderdir, ebedi şeftir, bânidir, hâmidir, vd...

İkinci alıntıda Atatürk kendini Fethi Bey'in mektubuna iki sıfatla -Cumhurbaşkanı ve C.H.P. Genel Başkanı- muhatap gördüğünü belirtiyor, ancak "resmî görevi" (Cumhurbaşkanlığı) dolayısıyla bugün için C.H.P.'nin Genel Başkanlığı'nı fiilen yürütmemekte olduğunu, bunu İsmet Paşa'nın yaptığını, Cumhurbaşkanlığı görevinin bitiminde "bizzat kurduğu" C.H.P.'nin başkanlığını fiilen yürütmesinin doğal olacağını söylüyor.

Bu bir bakıma ayrılmış, bir bakıma ikircikli sıfat, makam ve yetkilerin ortaya çıkardığı durumun tam bir tesbitini "Rejim" bölümüne (IV. cilt) bırakarak, burada şunlara işaret edelim. "Millet işlerinin" "serbest tartışması"nın ve "iyi niyetli kişilerin ve partilerin görüşlerini ortaya koy(maları)"nın gençliğinden beri "âşık ve taraftar" olduğu bir sistem olduğunu, Fethi Bey'in "insani ve siyasi ahlakı"ndan emin bulunduğunu belirten Atatürk, diyor ki: "Memnuniyetle tekrar görüyorum ki *laik Cumhuriyet* (abç) esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. (Laikliğin ve Cumhuriyetin Atatürk için önemini bir kez daha görüyoruz.) Ve Fethi Bey'in "siyasi mücadeleye girmesini tabii ki iyi karşılıyor." Üstelik, Cumhurbaşkanı olarak "hükümette olan ve olmayan partilere" karşı adil ve tarafsız olacağını ve Fethi Bey'in partisinin laik Cumhuriyet esası içinde her türlü siyasi faaliyetinin "bir

engele uğramayacağını garanti ediyor ("emniyet edebilirsiniz efendim"). Atatürk, Terakkiperver Fırka'yı laik ve Cumhuriyetçi değil, gerici ve hilafetçi bulmuş ve kapatmıştı. Oysa, Serbest Fırka'yı da aynı son bekliyordu - laik ve Cumhuriyetçi olduğunu Atatürk de teslim ettiği halde.

Ne var ki Atatürk, çok kısa bir süre sonra, Fethi Bey'in partisinin de çizdiği sınırları aştığını düşünecektir. Üçüncü alıntıda gösterdiği nedenler (1) "başka fırkalar(ın) beni kendilerine maletmeğe çalışmaları)" (Fethi Bey'e yazdığı mektuba karşın), (2) İzmir'de bir gazete idarehanesine ve C.H.P. merkezine yapılan saldırılar ve "hükümet otoritesine karşı bazı idraksizler tarafından yapılan çirkin tecavüzler"dir. Ve: "Bu gibi tecavüzler ve tahrikçileri Cumhuriyet kanunlarının takibinden tabii kurtulamazlar."

Serbest Fırka olayının tarihsel değerlendirmesini ve siyasal rejim açısından anlamını 4. cilde bırakarak dördüncü alıntıya geçelim. Atatürk ve arkadaşları Serbest Fırka'yı kendi kendine feshettirirler ve rahatlarlar. Ancak, Atatürk'ün Fethi Bey hakkındaki *"... gelecekte Gazi ile karşı karşıya geleceğinin anlaşıldığını sebep göstermesi ve bunu yeni anlamış görünmesi dahi başlangıçta bir yanlış anlamaya kapıldığının kanıtıdır"* sözleri iki bakımdan ilginçtir. Birincisi, "yanlış anlama" savı, ikinci alıntıdaki "garantiyle" tutarsızdır. İkincisi, "meşru muhalefet"in sınırları bu denli kişisel, öznel, keyfi çizildiği zaman, böyle bir sonuç kaçınılmazdır, ne olacağı baştan bellidir. Üçüncüsü, Atatürk'ün ve Kemalistler'in döneme egemen olan tek-şef ve tek-parti teorisi - ideolojisi - rejimi, bırakın herhangi bir muhalefet partisini, C.H.P.'nin içinde ve meclis grubunda (eşittir mecliste) bir hizbi ya da kanadı bile mantıken ve fiilen olmaz kılmaktadır. Parlak retorik bir yana, birinci alıntıda bu "parti"nin kuruluş hikmetini zaten görmüştük. Başarısız ya da zamansız bir

çok-parti denemesi ("vesayetçi demokrasi" teorisyenlerinin söylediği/sandığı/takdim etmek istediği gibi) değil; tarihsel baş-aktörün anlattığı gibi bir kurgu.

Nitekim Atatürk son alıntıda, retorikten asıl yaklaşımına geri dönüyor. "Reisicumhur Hazretleri birinci Büyük Millet Meclisi zamanından beri memleketimizde kurulan çeşitli hizip ve fırkaların faaliyet ve akıbetlerini (sonlarını) derhatır ettirmişler, şayanı arzu olan fikir tartışması yerine bir takım basit duyguların çarpışmasına tanık olduğumuzu üzülerek kaydetmişlerdir. Gazi Hazretleri bütün bu deneyimlerden sonra (tek-) inkılap partisine düşen görevlerden sözetmişler ve demişlerdir ki":

> **Karşımızda birçok partiler varmış gibi ...** çalışmak .... suretiyle **muhalifsiz bir fırkanın sakıncalarını ortadan kaldırmış oluruz.** (abç)

İşte, tam bir daire çevrilip, baştaki kalıcı tek-parti teorisine, özlemine dönülmüştür. Demokrasinin, çoğulculuğun normları, kavramları, usulleri yoktur; "iyi fikir", "yüksek duygu", "özel çıkara karşı toplumun yüksek çıkarları" ve bunların karşıtlarını millet adına tanımlayan bir mutlak karizmatik şef ve partisi vardır.

Efendiler! Yetişecekçocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve herşeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine ananat-ı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir (alkışlar). Beynelmilel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmıyan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur (bravo sesleri).

Efendiler! Bir heyeti içtimaiyenin müşterek ve umumi hisleri ve fikirleri vardır. Heyeti içtimaiyelerin kıymetleri, mertebe-i temeddünleri, arzu ve temayülleri ancak bu umumi his ve fikirlerin tecellî ve tebarüz derecesile anlaşılır. Bir heyeti içtimaiyeyi sevki idare eden insanlar için, heyeti içtimaiyenin talihi üzerinde hüküm vermek mevkiinde bulunan dostlar veya düşmanlar için miyar, bu heyeti içtimaiyenin efkâr-ı umumiyesinden anlaşılan kabiliyet ve kıymettir. Binaenaleyh milletler efkâr-ı umumiyesini cihana tanıtmak mecburiyetindedir. Bütün cihan efkâr-ı umumiyesine kesb-i ittilâ ise, esbab-ı hayatın tanzimi için şüphesiz

lâzımdır. Bu hususta ise mevcut vesaitin birincisi ve en mühimmi matbuattır. Matbuat milletin sada-yı umumisidir (şiddetli alkışlar). Bir milleti tenvir ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu gıda-yı fikrîyi vermekte, hulâsa bir milletin hedef-i saadet olan istikamet-i müştereke yürümesini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir (alkışlar). Ehemmiyetve ulviyeti cihan-ı medeniyette bedahet kesbeden matbuata hükûmetimizin birinci derecede atf-ı ehemmiyet eylemesi; bu hususta sarfedeceği mesaiyi millete ifa ile mükellef olduğu hayırlı hizmetlerin baş tarafına koyması Meclisi âlinin kat'iyetle talep edeceği hususattandır (alkışlar).

(1. Meclis, "3. Toplanma Yılını Açarken", I, 231, 1922)

....

Badehu matbuata nakli kelâm ile cehli umuminin izalesi için mekteplerin kâfi olmadığını, tahsil sininden yukarı olanları da düşünmek lâzım geldiğini ve bu vazifeyi de ancak matbuatın yapacağını dermeyan buyurmuşlar ve memleketimizin efkâr ve temayülâtı, derecei temeddünü hakkında ancak matbuat vasıtasiyle harici tenvir etmek ve bu suretle aleyhimizdeki cereyanlara, kanaatlara nihayet vermek mümkün olabileceğini ilâve etmişlerdir. Bunun üzerine İstiklâl gazetesi

sahibi Basri Bey, paşa hazretlerinin beyanat ve mütaleatını teyid ettikten sonra ajansların muntazaman gelmediğinden ve matbuat ile vaki olan neşriyata hükûmet memurlarının hasmâne nazarla baktıklarından şikâyet eyledi. Paşa hazretleri muntazaman tâmim edilmediğine şimdi müttali olduklarını beyan ile bademâ ajansların her tarafa tebliği için dairei aidesinin nazarı dikkatini celb eyliyeceklerini vaad buyurdular. Gazetelerdeki neşriyata memurinin hasmane bir nazarla baktıkları keyfiyetine de şu suretle cevap vermişlerdir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve onun siyaseti hakikiyesini takip eden taşra memurini, sizin tasvir ettiğiniz zihniyette olmamak lâzımdır. Gazeteler mevcut olan kavanin dairesinde hürdür. Ancak bunun haricine çıktıkları zaman takibe maruz kalır. Gazeteler kanunun ve menafii umumiyenin hilâfına muamelâta şahit ve vakıf oldukları takdirde neşriyatı lâzımede bulunmalıdırlar.

("Eskişehir'de Halkla Yapılan Konuşma", II, 51, 1923)

Matbuatın hayat-ı umumiyede, hayat-ı siyasiyede ve cumhuriyetin tekâmülât ve terakkiyatında haiz olduğu yüksek vezaifi yâdetmek isterim. Matbuatın tam ve vâsi hürriyeti hüsnü istimal etmesi, ne derecede nazik bir vaziyet olduğunu da beyana lüzum görmem (bra-

vo sesleri). Her türlü kuyud-u kanuniyeden evvel bir sâhib-i kalemin ilme, ihtiyaca ve kendi telâkkiyat-ı siyasiyesine olduğu kadar vatandaşların hukukuna ve memleketin, her türlü telâkkiyat-ı hususiyenin fevkında olan, yüksek menafiine de dikkat ve hürmet etmek mecburiyet-i mâneviyesi, asıl bu mecburiyettir ki intizam-ı umumiyi temin edebilir (bravo sesleri); mahaza bu yolda zühul ve kusur olsa bile bu kusuru tashih edecek müessir ve vasıta; aslâ mazide zannolunduğu gibi hürriyet-i matbuatı takyideden rabıtalar değildir (bravo sesleri, alkışlar). Bilâkis hürriyet-i matbuattan mütevellit mahazirin vasıta-i izalesi, yine binnefs hürriyet-i matbuattır, kanaatindeyiz (şiddetli ve sürekli alkışlar).

(2. Meclis, "2. Dönem 1. Toplanma Yılını Açarken", I, 330, 1924)

Âza-yı Kiram! Türk Milleti, hâkimiyetine sahip olduğu bu devre gelinceye kadar ıstırap ve inhitatına sebep olan avamilin mahiyetini anlamıştır (bravo sesleri). Bu avamil-i musibetin her ne şekil ve mahiyette olursa olsun tecdid-i faaliyet etmesine müsamaha edemez (bravo sesleri, alkışlar).

İnsanların vicdaniyatı, matbuatın hürriyeti ve hürriyet-i siyasiyenin tecelliyatı gibi nefsülemirde aziz olan avamilin heyeti içtimaiyeyi ıstırap ve tereddiye sevk edecek galat surette istimal olunmasına bizzat vücud-u içtimainin hik-

met-i hayatı mânidir (bravo sesleri, alkışlar).

Muhterem Efendiler! Hürriyet-i matbuatın izale-i mehaziri bizzat hürriyet-i matbuatla kaim olduğuna dair bu büyük Meclisin mürşit ve musaffa sahasında tevkir olunan esaslar eğer Cumhuriyetin ruhu olan faziletten mahrum erbabı cürete, sine-i matbuatta şakavet fırsatını verirse eğer iğfal ve ıdlâl erbabının saha-i fikriyattaki meşum tesirleri, tarlasında çalışan mâsum vatandaşların kanlarını akıtmasına, yuvalarının dağılmasına sebep olursa ve eğer, en nihayet şakavetin en muzırını ihtiyar eden bu kabil erbabı ıdlâl kanunların hususi müsaadelerinden istifade imkânını bulurlarsa Büyük Millet Meclisi'nin mürebbi ve kahhar yed'i idaresinin müdahale ve tenbih etmesi elbette vâcibeden olur (bravo sesleri, alkışlar).

Muhakkaktır ki, cumhuriyet devrinin kendi zihniyet ve ahlâkıyatiyle mütehalli matbuatını yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir. Bir taraftan geçmiş devirler evrak-ı matbuasının ve müntesiplerinin gayri kabil-i ıslah olanları nazarı millette taayyün ederken diğer taraftan Cumhuriyet matbuatının temiz ve feyizli sahası ittisa ve itilâ etmektedir (bravo sesleri). Büyük ve necip milletimizin yeni hayat-ı mesai ve medeniyetini teshil ve teşçi edecek; işte ancak bu yeni zihniyetteki matbuat olacaktır (bravo sesleri).

(2. Meclis, "2. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 338-339, 1925)

UMUMÎ EFKÂR VE KEYFÎ HAREKET
(5.I.1925)

Efkârıumumiye gibi gösterilmek istenilen sunî fikirler, en nihayet, hususî fikirler gibi mütalâa olunabilir. Haiz-i kıymet ve mucib-i menfaat görülürse nazar-ı dikkate alınır. Fakat, idare-i umumiyede lâzım-ül-ittiba düsturlar mahiyetinde telâkki edilemezler.

Umumî kıymeti olmayan fikirlerin ve mütalâaların lüzumundan fazla ehemmiyetle karşılanmaması o fikirler ve mütalâalar sahiplerini izâp etmemelidir. Dargın hislerine mağlup olarak serzenişlerde bulunanları mazur görsek bile haklı bulamayız.

Bilhassa, bizi keyfî hareket eder, müstebitler diye tavsif etmelerini büyük haksızlık, insafsızlık olmak üzere telâkki ederiz.

Biz keyfî hareket etmeyiz. Müstebit asla değiliz. Hayatımız, bütün faaliyetimiz memleket işlerinde keyfî ve müstebidane hareket edenlere karşı mücadele ile geçmiştir.

Bizim; akıl, mantık, zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar, bu hakikatın delilidirler.

Memleket ve millet işlerinde, şahıslariyle, fiilleriyle, fikirleriyle muzir olmak vaziyetine düşenlere karşı zaman zaman mütecellit olduğumuz vakidir. Milleti hakiki salâh yolunda yürümekten men'e çalışmak isteyenlere şedit ve bi aman olmak istidadındayız. Nizam-ı içtimaimizi, bilerek veya bilmiyerek, ihlâl edici

kimselere müsaadekâr olamayız! Bunlar doğrudur. Bizden bu hususlarda sükûnet ve bitaraflık talep edenleri tatmin edemiyorsak, bunun sebebi, memleket ve millet menfaatini her şeyin fevkında gördüğümüzdendir.

(*S ve D*, V, 210-211, 1925)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri - Ancak, pek mahdut ve namert bir zümreye munhasır kalan bu zihniyete karşı bütün milletin candan gösterdiği nefret ve mukavemet, Cumhuriyetin ve Büyük Millet Meclisi tesisatının millet nazarında ne derece aziz olduğunu ispat etmek cihetinden mucibi tesliyet ve mefharet olmuştur (alkışlar).

Âza-yi Kiram! Milletimizin mukadderatına vaz'iyed ettiğimden beri, Büyük Millet Meclisi'nin şiarı, heyeti içtimaiyemizin kaybettiği asırları süratle telâfi etmek ve bu maksatla istihdaf ettiği gayelere emniyet ve sükûnetle varmak için halin icap ettirdiği tedbirleri tereddütsüz ittihaz ve tatbik eylemektir.

Büyük Millet Meclisi'nin, son senelerde çizdiği istikametlerden gûnagûn mugalatalar ve teşevvüşlerle milletimizi inhiraf ettirmek istiyenlere karşı, bizzarure, vazettiği Takrir-i Sükûn Kanunu, bu şiarın âsarındandır.

Bu kanunun; ıslahat-ı umumiyenin iyi anlaşılmasına, hüsnü tatbikına alelumum sükûn ve istikrarın husulüne ve devlet nüfuz ve haysiyetinin takrir ve teyidine ne derece nafi oldu-

ğu meydandadır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun alelumum fena hareketlere ve suiistimallere karşı hürriyet-i efkâr ve matbuatı asla takyidetmediği müsellemdir. Bu hutut dâhilinde tatbik edilmekte bulunan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun, milletin hayatı için asıl olan huzur ve emniyetin, ıslahat ve inkılâbatın, müdafaa ve teyidi gibi esasat-ı hayatiye, iktiza ettirirse münasip bir müddet daha idame-i meriyeti, Büyük Millet Meclisince derpiş ve mütalâa edilmeye şayandır.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) - Elbette! Hiç şüphesiz!..

(2. Meclis, "2. Dönem 4. Toplanma Yılını Açarken", I, 345-346, 1926)

BASIN VE KAMUOYU

(1929 İlkbaharı)

Hamdullah Suphi Tanrıöver, anılarında şöyle diyor: "1929 senesi ilkbaharında Atatürk'ü ziyaret ettim... Reisimizi bir masa başında Afet Hanıma bir şey yazdırırken buldum... O'nu dikkatle dinledim. Diyordu ki:"

Hükümet tavır ve hareketini tanzim için efkârıumumiyeye ehemmiyet verince efkârıumumiye teşkilatlanır. Efkârıumumiyenin daima istifade olunabilecek hazır bir halde bulunabilmesi onun bir teşkilata malik olmasiyle mümkündür. Bu teşkilat serbest tenkit ve münakaşa sahasıdır.

Bu saha daima açık olmalı ve daima mütenevvi fikirlerle beslenmelidir. Bu ise matbuatın gayreti ve menafi-i umumiyenin her gün yeniden yeniye münakaşa edilmesiyle temin olunur. Efkârıumumiyenin kendini izhar edebildiği bir memlekette herhangi bir idari hatanın, suistimalin vaktinde meydana çıkması, önlenebilmesi ancak bu sayede mümkündür. Fikir teşkilatı birtakım güzide insanların mahsulüdür. Şüphesiz halk kitlesi de bu teşkilata iştirak eder.

Milli hâkimiyet esasına müstenit temsili bir hükümette efkârıumumiye büyük bir rol oynar. Matbuat ve içtimai hürriyetler olmadan ve umuma ait işler hakkında geniş bir tenkit sahası bırakılmadan efkârıumumiye vazifesini göremez. Milli hâkimiyet ve temsili hükümet fikrinin yayılması ve yükselmesi ancak efkârıumumiyenin faaliyetiyle mümkündür.

(*S ve D,* VI, 212-213, 1929)

Memlekette kalem hürriyetinin de; demokrat bir idareye lâyık vakarla kullanılmakta daha dikkatli bulunulacağını ümidederim.

Hürriyet suiistimalinin tevlidettiği birçok felâketleri çekmiş olan bu memlekette, bu dikkate bilhassa lüzum olduğu kanaatindeyim (bravo sesleri, alkışlar).

(3. Meclis, "3. Dönem 4. Toplanma Yılını Açarken", I, 366, 1930)

Atatürk, hem milletlerin kendi kamuoylarını dünyaya tanıtmasında hem de dünyanın kamuoyunun öğrenmesinde "birinci ve en önemli araç"ın basın olduğunu söyledikten sonra, basının daha özel niteliklerine geçiyor: Basın, milletin "genel sesi"dir; "(b)ir milleti aydınlatmakta ve ona yol göstermekte, bir millete gereksindiği düşünsel besini vermekte, özetle bir milletin mutluluk hedefi olan ortak doğrultuda yürümesini sağlamakta, basın başlı başına bir güç, bir okul, bir rehberdir." Ve Atatürk, kademe kademe, basının genel görevleri ve haklarından, özerklik ve özgürlüğünden, özel görevlerine, hükümet ve meclisçe yönlendirilip denetlenmesi noktasına getiriyor işi: Basının "...bu hususta yapacağı çalışmayı, millete karşı yürütmekle yükümlü olduğu hayırlı hizmetlerinin baş tarafına koyması, yüce Meclis'in kesinlikle talep edeceği hususlardandır."

İkinci alıntıda, benzer temalar yinelendikten sonra, basına karşı bazı hükümet memurlarının hasmâne (düşmanca) gözle baktığından yakınan bir gazete sahibine Atatürk şu yanıtı veriyor: "Gazeteler, varolan kanunlar dairesinde özgürdür. Ancak bunun dışına çıktıkları zaman takibe uğrar." Çok açıktır ki, bu yaklaşımda ağır basan, basının hak ve özgürlüklerinden çok, ödevleri ve (kanunla da olsa) kısıtlanmasıdır.

Üçüncü alıntıda, yine basının genel ve siyasal yaşamdaki, cumhuriyetin gelişmesi ve ilerlemesindeki yüksek görevi vurgulanıyor. "Tam ve geniş özgürlüğünü *iyi kullanmasının* (abç)" önemi belirtiliyor. Yine, "hakların özü ve dokunulmazlığı" değil, "kötüye kullanılmaması" yaklaşımı ağır basıyor. Kalem sahiplerinin, "memleketin (ve devletin) yüksek çıkarlarına da dikkat ve hürmet etmesi" gerektiği, genel düzenin ancak böyle sağlanabileceği söyleniyor. Çok tipik bir "hikmeti devlet" ve "milletin/memleketin yüksek çıkarları" yaklaşımı görülüyor. (Tabii, bunları *kimin* ve *nasıl* tanımladığının,

siyaset teorisinin en tartışmalı konularından biri olduğu unutulmamalı.) Ama bu pasaj, asıl çözümün, basının kısıtlanmasında değil, basın özgürlüğünde bulunduğunu ifade eden usta bir retorikle bitiyor.

Dördüncü alıntıda, milleti daha önce de acılara ve gerilemeye sürüklemiş olan nedenlerin ve belâların yeniden faaliyete geçmesine müsamaha edilemeyeceği söylendikten hemen sonra, basın özgürlüğünün "yanlış kullanılmasına (galat surette istimal olunmasına), bizzat toplumsal varlığın yaşam nedeni (vücud-u içtimainin hikmet-i hayatı) engeldir" deniyor. "Basın özgürlüğünün sakıncalarının giderilmesi bizzat basın özgürlüğüyle kaimdir" retoriğinden derhal sadede geçiliyor: Eğer bu, "... Cumhuriyetin ruhu olan erdemden yoksun cüret sahiplerine, basının bağrında/ göğsünde haydutluk etme (şakavet) fırsatını verirse" ve bunlar halkı kandırırlarsa (iğfal teması), "Büyük Millet Meclisi'nin *terbiye edici* (mürebbi) ve *kahredici* (kahhar) yönetim eli/gücünün (yed'i idaresi) müdahalesi ve uyarısı elbette kaçınılmaz gereklerden olur *(abç).*" Nasıl muhalefet için yararlılık, bağlılık, meşruluk sınırları çizilmiş ve ölçütleri belirlenmiş idiyse, basın için de aynı şey yapılmaktadır iktidarca. Tek-parti ya da parti-devleti, muhalif ya da eleştirel basınla fikri mücadele yöntemiyle değil, kanuni ve idari baskı önlemleriyle uğraşacaktır. "Terbiye"nin yolu da "kahretmek"ten geçmektedir, çünkü "haydutlar" sözkonusudur. Peki, meşru kabul edilecek ve özgür "bırakılacak" basın nasıl olabilir/olmalıdır?: "Kesindir ki, Cumhuriyet döneminin kendi zihniyet ve ahlâkıyatıyla donanmış basını yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir .... Büyük ve soylu milletimizin yeni çalışma yaşamını ve uygarlığını kolaylaştıracak ve yüreklendirecek; işte ancak bu yeni zihniyetteki basın olacaktır." (Yani, başka türlü basın olmayacaktır.)

Beşinci alıntıda, bir tarafta "keyfî", "yapay", "değersiz", "duygusal", "kişisel", "zararlı" düşünceler ve tutumlar; bir tarafta bunların karşıtı olan düşünceler ve tutumlar ile "akıl", "zeka", "mantık", (bir önceki alıntıyı da eklersek "temizlik" ve "aydınlık") vardır. Siyasal mücadeleyi kavramlar, önermeler, diskürsif eleştirilerden çok sıfatlarla (en ağırları dahil) ak-kara ayrıştırmalarıyla, dost-düşman psikolojisiyle yürütmek gibi hâlâ egemen olan bir siyasal kültürün ve söylemin daha önceki örneklerini, birçok yerde olduğu gibi, burada da görüyoruz. (Başlı başına bir inceleme konusudur.) Bu alıntının son paragrafında dikkati çeken motifler ise "gerçek kurtuluş yolunu" biz biliriz, gayrısına karşı "şiddetli ve amansız" oluruz gibi bildiğimiz motiflerdir. Bir de "toplumsal düzenimizi (nizam-ı içtimaimizi) bozdurmayız teması var. (Yani, "İttihat ve Terakki"nin, ya da "birlik içinde ilerleme"nin, ya da Auguste Comte'a dönersek "*düzen* ve ilerleme"nin (abç) "düzen" kısmı.) Yukarıda gözlenen yaklaşım, bir "crescendo" ile, altıncı alıntıdaki "Takrir-i Sükûn Kanunu'na varıyor. (Ayrıca bkz. IV. cilt.) "Sayısı az ve namert bir gruba" karşı "milletin gösterdiği nefret ve direnç"e dayanarak T.B.M.M.'nin çıkardığı bu kanunun, düşünce ve basın özgürlüğünü "asla" kısıtlamadığı söyleniyor. Bu kanunun amacı, her türlü "sükûn ve istikrarı" sağlamak, "devletin etkisini ve onurunu" pekiştirmek, "ıslahat ve inkılabatı (iyileştirmeleri ve dönüşümleri)" korumaktır, deniyor.

Altıncı alıntıda, tek-parti rejimi iyice yerleştikten, muhalefet ve basın susturulduktan sonra, görece yumuşak bir ifadeyle, hâlâ basının nasıl hareket etmesi gerektiği öğütleniyor: "Memlekette kalem özgürlüğünün de; demokrat (sözcüğün ender kullanılışlarından biri) bir yönetime lâyık vakarla kullanılmakta daha dikkatli bulunulacağını umarım..."

MECLİSTE ASKERİ KUMANDANLAR ALEYHİNDE CEREYAN
(13.XI.1921)

Zata mahsustur. Şifre

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara: 13/11/1337

Meclisde epey zamandanberi rüesayı askeriye aleyhinde hafi, celi bazı tezahürat görülmektedir. Bu cereyanı tevlid ve idame etmek isteyenlerden bir kısmının gayesi alelıtak ve normal şekilde bir hükûmeti mülkiyenin bütün nüfuziyle istikrarını görmek vezaifi harbiye haricindeki hususata askeri müdahalâtın vukuunu men etmekten ibarettir. Bir kısmını teşkil eden azâ, tedabiri fevkalâdeyi istilzam eyleyen devrin geçtiği ve binaenaleyh bütün umur ve muamelâtın ahkâmı kanuniye dairesinde yalnız alâkadar devairi mülkiye ve adliyenin faaliyeti ile tahşidi lâzım geldiği kanaatindedirler. Diğer bir kısım âzâ vardır ki: Zahiren bu nazariyenin istitaı altına gizlenerek

her vesile ile davayı milliye pişva olanların nüfuzunu kesr, erbabı iktidar ve namusdan bulunan rüesayı askeriyeyi vazifelerinden ib'-at etmek ve binnetice memleketin kuvayı maddiye ve maneviyesini kendileri için sevab ad edilen bir istikâmete tevcih eylemek istiyorlar. Bu günkü rüesayı muktediresinden tecerrüd edecek ordunun her hangi bir vazifei vataniyeyi ifaya salih bir keyfiyetve kemiyeti gaib edeceğinden gafletle ve yalnız mevhum bir kasdla mesai eden bu ikinci kısmın semerei faaliyeti kendilerine matlûp olan neticeyi verirse hasıl olacak vaziyet ordunun infisahı tammı ve binnetice vatanın izmihlâli tammı demek olacağından bütün kuvvet ve kudretimizle bu fikir ile mücadele edilmektedir. Bu mücadelede kemali şiddetle devam olunacak, memleketin harabisini müntec olmak mahiyetinde bulunan bu cereyanı tevkif için icab eden her şey yapılacaktır. Mamafi mebhus ekalliyetin meclisde mucibi tehlike bir kuvvet yapması şimdilik muhtemel değildir. Son zamanda Nurettin Paşa Hazretlerinin merkez ordusu kumandanlığından infisalini icab ettiren esbab hakkında arzı malûmat etmek için zikrini faideli gördüğüm izahatı anifeden paşayı müşarileyhin bu muameleye maruz kalmasının en kuvvetli sebebi her türlü muamelâtda umumi bir şikayete meydan vermiş olması... olduğumu ilâve etmek isterim. Mamafih: Nurettin Paşa Hazretleri hakkında şikâyet edilen mevadın büyük bir kısmının dakik bir tedkikten sonra kendisi

için mucibi töhmet olmayacağına şüphe yoktur. Ötedenberi muamelâtı keyfiyesindenve ihtilâsatından bahsedilen Nihad Paşa dahi Meclisde müzakereye mahal kalmadan vazifesinden alınmış ve Ankaraya hareket edilmiştir. Meclisin ekseriyeti azimesi ve hüsnü niyetle müteharrik tabakası bir iki zatın vazifelerinden uzaklaştırılmalarıyle tatmin edilmiş olmakla beraber ordunun başındaki bütün zevata hücum etmek istiyen ve bu meyanda şark cephesi kumandanı Kâzım Karabekir ve garp cephesi kumandanı İsmet Paşalar Hazeratına kadar taarruzlarını teşmil eylemekkararında bulunanlar beher gün bu maksatları için vesile ve fırsat beklenilmekte, mevcudiyetianlatılmaktadır. Böyle bir teşebbüs vukuunda orduda arzu ettikleri neticeye vusullerini men için mümkün olan her şeyi yapmak, meclis ekseriyetinin fikri selimine karşı meselenin vehameti katiyesini anlatmak, meclisle hakikati karşı karşıya bırakmak kararındayız. Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi memleketin teşkilât ve kuvayı mülkiyesini emniyet ve asayişi milliyenin idamesini kâfil olacak bir şekilde tamir ve tarsin eylemiş bulunuyorlar. Vesaiti mülkiye ile memlekette temini huzur mümkün olduğu takdirde orduların yalnız cepheleriyle meşgul olmalarındaki faide azim olduğu gibi Meclis ekseriyetinin de temayülâtını tatmine kâfi geleceğinden bu takdirde mevzuubahis menfi cereyanlara saha kalmayacağı tabiidir. Hasbıhal tarzında olarak şark ve garp cepheleri ku-

mandanlarına arz edilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal
(*S ve D*, IV, 418-419, 1921)

İstiklâl-i devletin, hayat-ı millet ve memleketin hârisi yegânesi ise kahraman ordumuzudur. Binaenaleyh, teşkilât-ı askerîyemizin itina-yı mahsusla tanzim ve îlâsı en mühim esaslardandır.

(2. Meclis, "İkinci Dönemi Açarken",
I, 319; 1923)

Bazı arkadaşlarımız zâbitana yapılacak zammı maaş ve zammı tahsisat üzerindeki kanaat-ı fikriye ve vicdaniyesini temerküz ettirebilmek için diğer memurinin ne aldıklarını, ne alacaklarını, bunlarla mukayeseyi düşünüyor... şüphe yok; tevazun ve teadül, aynı derecede terfih düşünülebilir. Fakat neden dolayı zâbitan filân ve filân şuabatın tahsisatına göre maaş almalıdır veyahut ancak onlar gibi refah-ı hale mazhar olmalıdır. Zannediyorum ki Efendiler; bütün milletin temayülü hakikî ve hissi vicdanisi herkesin fevkinde olarak kendisinin hayatını, haysiyetini, istiklâlini müdafaa eden ve daima müdafaa edecek olan zâbitan ve kumanda heyeti âliyesinin refahıdır, saadetidir (bravo sesleri). Hiç şüphe et-

mem ki diğer şuabat-ı devlete mensup olanlar, kemali fahrı meserretile bunu, zâbitanın halini vahidi kıyasi görebilirler ve bu hiç kimsenin izzet-i nefsine ağır gelmez ve gelmemektedir; para verirken mi mukayese yapacağız Efendiler?

(2. Meclis, "Subayların Aylık(ları) Münasebetiyle", I, 324, 1923)

Âza-yı Kiram! Memleketin hayat-ı umumiyesinde orduyu siyasetten tecridetmek umdesi, Cumhuriyetin daima nasbı nazar ettiği bir nokta-i esasiyedir (alkışlar). Şimdiye kadar takip olunan bu yolda; Cumhuriyet orduları vatanın emin ve metin hârisi olarak mevkii hürmet ve kuvvette kalmışlardır. Bunun gibi intisap ile mutmain ve mesut bulunduğumuz diyanet-i islâmiyeyi, asırlardan beri müteamil olduğu veçhile bir vasıta-i siyaset mevkiinden tenzih ve îlâ etmek elzem olduğu hakikatini müşahede ediyoruz (bravo sesleri, alkışlar).

(2. Meclis, "2. Dönem 1. Toplanma Yılını Açarken", I, 330, 1924)

KONYA'DA BİR KONUŞMA
(22.II.1931)

Konya Askerî Mahfelinde söylenmiştir.

MuhteremHanımlar, MuhteremEfendiler!

Bu gece bize, çok samimî hayat yaşattınız. Bundan dolayı cümlenize sureti mahsusada teşekkür ederim. Bu samimî hayatı, Türk milletinin güzide, kahraman evlâtları olan zabitanımızın temiz ocağında geçirdik. Bu bilhassa benim için yüksek bir hassasiyeti mucip oldu. Bu noktada durarak huzurunuzda ve bütün millete karşı bir noktai nazarımı vuzuhla ifade etmek isterim.

Arkadaşlar!

Bütün tarih bize gösteriyor ki, milletler, yüksek hedeflerine vasıl olmak istediği zaman, bu feveranları karşısında üniformalı çocuklarını bulmuşlardır. Tarihin bu umumiyeti içinde yüksek bir istisna bizim tarihimizde, Türk tarihinde görülür. Bilirsiniz ki, Türk milleti, ne vakit yükselmek için adım atmak istemişse; bu adımların önünde daima pişva olarak, daima yüksek millî ideali tahakkuk ettiren hareketlerin pişdarı olarak kendi kahraman çocuklarından mürekkep ordusunu görmüştür.

Bunun içindir ki, Türk milleti tehlikelere karşı elinde kılınç yürümeğe müheyya bulunan kahraman çocuklarına derin emniyet beslemiştir. Ve bu emniyeti daima besliyecektir. Bundan sonra da Türk milletinin ulvî idealinin husulü için kahraman asker evlâtları hep önde gidecektir.

Bütün Türk milleti; muvaffak olduğu her hayatî şeyin kahramanı olarak kendi ordusunu, ordusuna kumanda eden öz evlâtlarından mürekkep zabitler heyetini, yüksek kumanda

heyetini görmektedir. Millet ve kahraman evlâtlarından mürekkep ordu, o kadar yekdiğeriyle birleşmiştir ki, dünyada ve tarihte bunun misali enderdir. Bu millî tecelli ile daima müftehir olabiliriz.

Arkadaşlar!

Ordudan bahsederken bu memleketin hakikî sahibi olan Türk milletinin münevver evlâtlarından bahsediyorum. Bu evlâtlar içinde şüphe yok ki, yarının kahramanlarını yetiştiren mürebbilerimiz dahildir. İcabında derhal kisvesini değiştirerek icabeden yerde başını veren ve ordu ile beraber yürüyen muallim arkadaşlarımız da dahildir.

Ben, yüksek ordumuzun zabitlerinden ve onlarla Türkün münevver evlâtlarından bahsettiğim zaman, onlarla beraber olan fikren, vicdanen, ilmen millî kahramanlığa iştirake müheyya Türk gençlerinden bahsediyorum.

Bu geceki manzara, bana bu yüksek gençliği temsil ettiği için, ne kadar mütehassis olduğumu anlarsınız. Kalbimde tahassül eden saadeti ve düşündüklerimi nazarlarımsize isal etmektedir. Sözlerime nihayet verirken şunu sarih olarak söylemekisterim ki, Türk milleti ordusunu çok sever, onu, kendi idealinin hârisi telâkki eder.

(*S ve D,* II, 269-270, 1931)

Sevgili Arkadaşlarım,

Ordu, Türk Ordusu!... İşte bütün milletin

göğsünü itimat, gurur duygulariyle kabartan şanlı ad! (sürekli alkışlar). Onu, bu yıl içinde, kısa fasılalarla iki defa, büyük kütleler halinde, yakından gördüm. Trakya ve Ege büyük manevralarında... Disiplinini, enerjisini, subaylarının vukuflu gayretini, büyük komutan ve generallerimizin yüksek sevk ve idare kabiliyetlerini gördüm (alkışlar). Derin iftihar duydum, takdir ettim (alkışlar).

Ordumuz; Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.

Ordumuz; Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır (alkışlar).

....

Büyük millî disiplin okulu olan ordunun; ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca itina ve himmet edileceğine, şüphem yoktur.

(5. Meclis, "5. Dönem 4. Toplanma Yılının Açılışında", I, 402-403, 1937)

Muhterem Arkadaşlarım;

Vatanın ve rejimin koruyucusu olmakla kalmayıp en geniş ve hakikî mânasiyle bir sulh âmili ve bir eğitim ve öğretim ocağı olan

yenilmez ordumuzun geçen sene de işaret ve izah ettiğim gibi son sistem silâh ve motörlü vasıtalarla cihazlandırılması yolundaki çalışmalara hız verilmiştir (bravo sesleri, şiddetli alkışlar).

(5. Meclis, "5. dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 411, 1938)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ORDULARINA MESAJ
(29.X.1938)

Ankara Hipodromunda yapılan geçit-resminden önce Başbakan Celâl Bayar tarafından okunmuştur.

Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber medeniyet nurlarını taşıyan kahraman Türk ordusu!

Memleketini en buhranlı ve müşkül anlarda zulümden, felâket ve musibetlerden ve düşman istilâsından nasıl korumuş ve kurtarmış isen Cumhuriyetin bugünkü feyizli devrinde de askerlik tekniğinin bütün modern silâh ve vasıtaları ile mücehhez olduğun halde vazifeni aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

Bugün, Cumhuriyetin on beşinci yılını mütemadiyen artan büyük bir refah ve kudret içinde idrâk eden büyük Türk milletinin huzurunda kahraman ordu, sana kalbî şükranlarımı beyan ve ifade ederken büyük ulusumuzun iftihar hislerine de tercüman oluyorum.

Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini, dahilî ve haricî her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve âmade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve itimadımız vardır. Büyük ulusumuzun orduya bahşettiği en son sistem fabrikalar ve silâhlar ile bir kat daha kuvvetlenerekbüyük bir feragati nefs ve istihkarı hayat ile her türlü vazifeyi ifaya müheyya olduğunuza eminim. Bu kanaatla kara, deniz, hava ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanları ile subay ve eratını selâmlar ve takdirlerimi bütün ulus muvacehesinde beyan ederim.

Cumhuriyet bayramının on beşinci yıl dönümü hakkınızda kutlu olsun.

(*S ve D*, II, 286, 1938)

Birinci alıntı (1921), 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sivil-asker ilişkilerinin gerginliğini anlatmak bakımından tarihsel bir belge niteliğindedir. (Bu gerginlik için, ileride araştırmacıların, en az güdümlü T.B.M.M. olan 1. Meclis'in tutanaklarını incelemeleri gerekecektir.) Bizi burada şimdilik asıl ilgilendiren, Atatürk'ün sorunu nasıl koyduğudur. Atatürk, Meclis'te "askeri reisler" (rüesayı askeriye) aleyhindeki gizli ve açık "cereyanı yaratmak ve sürdürmek isteyenlerden bir bölümünün amacı(nın) kesinlikle ve normal şekilde bir sivil hükümetin (hükümeti mülkiye) bütün etkisiyle/gücüyle istikrarını görmek, savaş görevleri (vezaifi harbiye) dışındaki hususlara askeri müdahalelerin olmasını önlemek-

ten ibarettir" diyerek siyasette sivil-asker ilişkisinin önemini çok iyi bildiğini gösteriyor ve bu görüşte olanların "olağanüstü önlemleri gerektiren dönemin geçtiği ve dolayısıyla bütün işlerin ve işlemlerin kanun hükümleri dairesinde yalnız ilgili mülki (sivil) daireler ve adliyenin faaliyeti ile görülmesi gerektiği" kanısında olduklarını teslim ediyor.

Ama bir bölümünün de bu görüntünün arkasına gizlenerek "milli dava(ya) önder (pişüva)" olan askeri reisleri yıpratmak olduğunu söylüyor (tabii, buradaki "milli dava", Atatürk'ün, diğer komutanların ve Kemalistler'in, meşruiyet dayanakları olan Kurtuluş Savaşı'dır) ve bunun zararlarını anlatıyor. Bir-iki komutan zaten görülen lüzum üzerine görevden alınmıştır; ama bu tür bir saldırının, örneğin Kazım Karabekir ve İsmet Paşalar "Hazeratı"na (Hazretleri) (doğu ve batı cepheleri komutanları) kadar genişletilmesini yanlış buluyor ve durumu kendilerine de haber veriyor. Atatürk'ün ordu hakkındaki tutumu buraya kadar ölçülü ve "sivil". Dönem de, 1. T.B.M.M. dönemi.

İkinci alıntıdan itibaren -ki Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlandırılmıştır- biraz daha farklı bir tutum görmeye başlıyoruz: "Kahraman ordumuz", "devletin bağımsızlığının, millet ve memleket hayatının *yegâne bekçisidir* (abç)". Yalnız devletin bağımsızlığının (ve milli savunmanın) değil, millet ve memleket hayatının da bekçisi. Ve tek (yegâne).

Üçüncü alıntıda, mecliste yapılan asker ve sivil memurların maaşlarında eşitlik-eşitsizlik tartışması bağlamında, şu dikkati çekiyor: "(B)ütün milletin gerçek eğilimi ve vicdani duygusu, *herkesin üstünde olarak kendisinin (milletin) hayatını, onurunu, bağımsızlığını* savunan ve daima savunacak olan subaylar ve komuta kurulunun refahıdır, mutluluğudur (abç)." Subayların ve komutanların, miletin yalnız bağımsızlığını değil, genel olarak (ve hep) hayatını ve onurunu da sa-

vunduğu söyleniyor.

Dördüncü alıntıda ise, oldukça farklı bir vurguyla (ve 1. alıntıdaki tutuma yakın biçimde), "(m)emleketin genel hayatında orduyu siyasetten ayrı tutmak ilkesi, Cumhuriyetin hep gözönünde bulundurduğu bir ana noktadır" deniyor. Ordunun *"vatanın* güvenli, dayanıklı *bekçisi* (abç)" olduğu belirtiliyor. Ve ordunun siyasetten uzak tutulması ile dinin siyasetten ayrı tutulması arasında çok kısa fakat son derece ilginç bir benzerlik kuruluyor: "Bağlı bulunmaktan emin/gönlü kanmış (mutmain) ve mutlu olduğumuz İslam, dini/din işlerini (diyaneti İslamiye) yüzyıllardan beri teamül olduğu üzere bir siyaset aracı konumundan arılamak (tenzih) ve yukarıda tutmak (ilâ) gerektiği gerçeğini gözlemliyoruz." Atatürk nasıl birinci alıntıda "askerî" ile "mülkî"yi birbirinden ayırmışsa, burada da "askerî" ile (sivil-) "siyasî"yi birbirinden ayırıyor - ve bunun "siyasî" ile "dinî"yi ayrı tutmak gibi olduğunu söylüyor. Üstelik her ikisini de (dini ve askeriyi), siyasetin "üstünde" tutarak. (Ayrıca bkz. III. cilt, "Laiklik" bölümü.)

İleride (III. ve IV. ciltlerde) göreceğimiz üzere Atatürk "askerî" ve "dinî"nin siyasetten ayrı tutulması derken esas olarak başkalarının bunları sivil siyasete karıştırmasına/alet etmesine karşıdır, yoksa kendisi -yine göreceğimiz üzere- her ikisini de kendi siyaset yönteminde ve söyleminde büyük bir ustalık ve incelikle bolca kullanmış bir siyasi liderdir. Tersi beylik yorumların revizyondan geçirilmesini gerektiren çok önemli malzemeye yeri geldiğince değineceğiz.

Beşinci alıntıda -ki artık 1930'lara gelinmiş ve olağanüstü dönemler çok büyük ölçüde geride bırakılmıştır- Atatürk, yine askeriyeyi yücelten, toplum ve siyaset yaşamındaki yerini ve rolünü genişleten vurgulara dönüyor. "Bütün tarih-"in, milletlerin yükselme, atılım ve coşkuları (feveranları)

karşısında "üniformalı çocukları"nı bulduklarını göstermesine karşılık; bizim tarihimizin "yüksek bir istisna" olarak tersini gösterdiğini, "Türk milleti, ne zaman yükselmek için; adım atmak istemişse; bu adımların önünde daima önder (pişva) olarak, hep yüksek milli ideali gerçekleştiren hareketlerin önderi (pişdarı) olarak kendi kahraman çocuklarından (ve "seçkin evlatları olan subaylarından") oluşan ordusunu görmüştür."

Buraya kadar da böyle olmuştur; "(b)undan sonra da Türk milletinin yüce idealinin elde edilmesi için kahraman asker evlatları hep önde gidecektir." Yani, ordu yalnız vatan ve sınır bekçisi olan bir askerî memur zümresi değil, toplumsal yaşamı her yönüyle belirleyen, bir öncü ve seçkin zümredir. Bu kadarı bile, teknik olarak, elitist, vangardist ve militarist bir ideolojidir ve hemen izleyen paragrafta Atatürk bu ideolojiyi millete bir kez daha telkin etmektedir. Ayrıca Türkiye'deki millet-ordu özdeşliğini de, "dünyada ve tarihte(ki) ender örnek"lerden biri olarak göstermektedir. Siyasal kültürümüzdeki ve yaşamımızdaki militarist ögelerin ve uygulamaların meşruiyet temelleri atılmakta; II. Meşrutiyet'in "kurtarıcı subaylar" ideolojisi artık bir resmi-egemen ideoloji hükmü kazanmaya başlamaktadır. (27 Mayıs ve -bazı bakımlardan farklı olsa da- 12 Eylül askeri darbelerinin meşruiyet formülleri/mitlerinin tohumları üretilmekte, 1961 ve 1982 anayasalarının "Başlangıç"larının ve devlet yapılarının militarizasyonunun şeceresi yazılmaya başlanmaktadır - bkz. T. Parla, *Türkiye'de Anayasalar,* İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.)

Sık sık ikircikli ya da çapraz mesajlar verebilen, karmaşık bir siyasetçi ve usta bir hatip olan Atatürk, elbette çıplak ve kaba bir militarizm yapacak değildir. Hemen izleyen paragraflarda, ordunun yanına başka kategorileri de eklemek-

tedir: Öğretmenler ve gençler. (Adeta 27 Mayıs'ın "ordu-gençlik-üniversite hocaları elele"liğinin bir öngörüsü...) "Ordudan sözederken bu ülkenin gerçek sahibi olan Türk milletinin aydın çocuklarından sözediyorum.... gereken yerde başını veren ve orduyla birlikte yürüyen öğretmen arkadaşlarımız da dahildir.... Ben, yüksek ordumuzun subaylarından ve onlarla Türkün aydın çocuklarından sözettiğim zaman, onlarla beraber olan, fikren, vicdanen, ilmen milli kahramanlığa katılmaya hazır(lıklı) Türk gençlerinden sözediyorum."

Ve: "Sözlerime son verirken şunu açıkça söylemek isterim ki, Türk milleti ordusunu çok sever, onu kendi idealinin bekçisi sayar." Yani: Kurtuluş Savaşı'ndan gelen meşruiyetten hareket edilerek, ordunun, ayrı, ayrıcalıklı ve öbür meslek gruplarından üstün konumlu bir zümre olduğu hem millete, hem ordunun kendisine telkin edilmektedir. Tek (yegâne) bekçi (hâris) ideolojisi hem ordu tarafından benimsenecek, hem halka benimsetilecek; bu da, Cumhuriyet Türkiye'sinin hem fiili siyasetine hem kurumsal yapılarına yansıyacaktır. Anayasal rejimine kadar yansıması ise, 27 Mayıs ve 1961 Anayasası ile 12 Eylül ve 1982 Anayasası'nı bekleyecektir; ama sivil görünümlü "askerî Cumhuriyet"in düşünsel tohumları daha baştan atılmıştır.

Atatürk, ömrünün sonuna kadar bu temayı işlemiştir. 1937 ve 1938 yıllarındaki konuşmalarını belgeleyen son üç alıntıda, başka şeyler arasında, yüce ordunun *"Türk birliğinin* ... çelikleşmiş bir ifadesi" (abç) olduğu, "Türk topraklarının *ve Türkiye idealini gerçekleştirmek için yapmakta olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız güvencesi"* olduğu (abç), *"büyük milli disiplin okulu"* olduğu ve *"ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en gerekli elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca özen ve yardım"* (abç) gösterileceği söylenmek-

tedir. Orduların yalnızca milli savunma görevi taşımadığını, aynı zamanda iç sosyal düzeni sağlamakla ve gerekirse siyasete müdahale etmekle de görevli olduğu yolundaki, soğuk savaş sonrasının A.B.D. kaynaklı ve yalnız Latin Amerika gibi yakın-bağımlı ülkelerde değil bütün müttefik ülkelerde, özellikle 1960'larda, 1970'lerde ve 1980'lerde geniş uygulama alanı bulan militarist "yeni profesyonellik" ideolojisinin, çok daha fazla milli tarihe dayandırılmış, ama özde aynı olan, oldukça erken bir prototipiyle karşı karşıyayız.

Devam ediyoruz: Ordu, "vatanın ve *rejimin* koruyucusu"dur *(abç)* ve bir *"eğitim ve öğretim ocağı"*dır (abç). Yalnız vatanın değil rejimin de koruyucusu ve aynı zamanda genel bir sosyalizasyon kurumu. Ve Celâl Bayar'a okutturulan mesajla bitiriyoruz: Yalnız mesleki başarılarla dolu tarihi olan bir ordu değil, "medeniyet nurlarını taşıyan" bir ordu; yalnız Türk vatanını değil "Türklük camiasını" koruyan bir ordu; ve ona Atatürk'ün ve büyük ulusumuzun "tam bir inan ve güveni" var. ("Benim ve büyük ulusumuzun"daki "ve" kalkabilir ve yerini bir tire alabilir. "Ben - millet" özdeşliğini hatırlayınız. Tabii, ulus bireylerinin daha sonraki "ben ve ata(m)" içselleştirmesini ve "Ata'nın izindeyiz" düsturunu ve sosyalizasyonunu da.)

Millet - Devlet - Parti

Efendiler! Hükümetin hikmet-i vücudu, memleketin asayişini, milletin huzur ve rahatını temin eylemektir. Bütün memlekette müstakar bir asayişin füyuzanı hükümran olmalıdır.

Millet vâsi bir huzur ve emniyet içinde müsterih bulunmalıdır. Memleketimizin her hangi bir köşesinde halkın emniyetini devletin vahdet ve asayişini ihlâle tasaddi edenler devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar.

Sonra Efendiler, Türkiye devletinin istiklâli mukaddestir. O, ebediyen müemmen ve masun olmalıdır.

....

Bu sayede memleketimizi mâmur ve halkımızı mesut ve müreffeh edeceğiz. Ümidimiz, azmimiz ve bilhassa milletimizin ve Meclisi âlinizin göstereceği vahdet ve tesanüt terakki ve medeniyet yolundaki mesaimizde elbette zâmin-i muvaffakiyet olacaktır.

(2. Meclis, "İkinci Dönemi Açarken", I, 319 ve 320, 1923)

Geçen sene memleketin dahilî hayatı, huzur ve asayiş içinde geçmiştir. Cumhuriyetin dahilî siyaseti vatandaşın yaşayışını hiçbir nüfuz ve tasallutun tesirinde bırakmaksızın temin etmektir. Bu siyaset, dikkatle takip olunmaktadır. Bu hususta Cumhuriyet jandarma ve zabıtasının hizmet ve fedakârlığı yüksek takdirinize lâyıktır. Bunu memnuniyetle ifade ederim.

(3. Meclis, "3. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 360, 1929)

Ekonominin her sahasında ve memleketin her tarafında Türkler kendilerine ve devletlerine tam bir güven içinde çalışıyorlardı (alkışlar).

Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslariyle, Türk milletini emin ve metîn bir istikbal yoluna koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur (alkışlar).

Seneler geçtikçe, millî ideal verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve millî irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü, biz, esasen millî mevcudiyetin temelini, millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz (bravo sesleri, alkışlar).

Halk ile hükümet arasındaki yakınlık ve beraber çalışma gayreti, ayrıca, memnuniyeti mucip bir seviyededir. Bu hususta partimizin

feyizli önderliğini ehemmiyetle kaydetmek isterim.

İdarî ve ekonomik tedbirlerin iyi tatbikı ve tatbik neticelerinin iyi anlaşılması için, halkın hükümete yardım etmek hevesi, iftihar olunacak bir tezahürdür. Bu ruhî vaziyet, Türk milletini ilerletmek ve Türk vatanını imar etmek için çok verimli ve çok esaslı bir âmildir.

Devleti ve hükümeti kendi malı ve koruyucusu tanımak, bir millet için büyük nimet ve mazhariyettir (alkışlar). Türk milleti bu neticeye Cumhuriyette varmış ve her sene bunun artan semerelerini görmüş ve göstermiştir (alkışlar). Milletimizin, maddi ve mânevi huzuruna, her şeyden fazla ehemmiyet verişimizin, ne kadar yerinde olduğu anlaşılıyor.

(5. Meclis, "5. Dönem 2. Toplanma Yılını Açarken", I, 386-387, 1936)

Sayın Milletvekilleri,

Memnuniyetle görmekteyiz ki Cumhuriyet rejimi, yurdumuzda huzur ve sükûnun en iyi yerleşmesini temin etmiş bulunuyor. Vatandaşlar ve bu yurtta oturanlar, Cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan hürriyet, refah ve saadet imkânlarından âzami istifade etmektedirler.

Milletimizin lâyık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiç bir engel düşünmeğe yer bırakılmadığını

ve bırakılmıyacağını huzurunuzda söylemekle bahtiyarım (bravo sesleri, alkışlar).

Tunceli'ndeki icraatımız neticeleri, bu hakikatin yakın ifadesidir.

İleri hükümetçiliğin şiarı, halkı, kudretine olduğu kadar şefkatine de samimîyetle inandırabilmesidir. Büyük, küçük bütün Cumhuriyet memurlarında bu zihniyetin, en geniş ölçüde inkişafına önem vermek, çok yerinde olur.

Hususi idarelerin geçen yılki faaliyetleri, verimli olmuştur. Ancak, hususi idareler ve belediyeler, büyük kalkınma savaşımızda başarı hasılasını artıracak vazifeler almalı ve hususiyle hayat ucuzluğunu temin edecek, yerine göre tedbirler bulmalı ve salâhiyetlerini tam kullanmalıdırlar.

Şehircilik işlerinde de, teknik ve plânlı esaslar dâhilinde çalışmak lâzımdır. Bunun için belediyelerimizi türeli bir surette aydınlatmak, kılavuzlamak işiyle uğraşacak, merkezde, bir teknik büro kurulmasını tavsiye ederim.

Kendine inkılâbın ve inkılâpçılığın çeşitli ve hayatî vazifeler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman, üzerinde dikkatle durulacak millî meselemizdir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâletinin bu mesele üzerindeki sistemli çalışmaları, yüksek Kamutayı memnun edecek mahiyette inkişaf etmektedir.

Aynı vekâlet, kendine verdiğimiz göçmen işlerini de sosyal ve ekonomik politikamıza uy-

gun olarak başarı ile görmektedir.

Vekâletin, "Sağlam ve gürbüz nesil, Türkiye'nin mayasıdır" prensipini, pek iyi kavrıyarak çalışmakta olduğunu takdire değer bulurum.

....

Şimdi arkadaşlar, ekonomi hayatımızı gözden geçireceğim. Derhal bildirmeliyim ki, ben, ekonomik hayat denince; ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafia işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmıyan bir kül sayarım. Bu vesile ile şunu da hatırlatmalıyım ki, bir millete müstakil hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık makinasında, devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirine tâbidirler; o kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet makinasının motris kuvveti israf edilmiş olur, ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi, üç sahada; devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hasılasiyle ölçülür.

....

Aziz Milletvekilleri,

Dünyaca malûm olmuştur ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı

prensipler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat, bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalariyle asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz (alkışlar).

Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıztırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir (alkışlar).

Elimizdeki programın ruhu, bizi yalnız bir kısım vatandaşla alâkalı kalmaktan meneder. Biz, bütün Türk milletinin hâdimiyiz. Geçen yıl içinde, parti ile hükümet teşkilâtını birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen göstermiş olduk. Bu hâdisenin bizim, devlet idaresinde kabul ettiğimiz, "kuvvet birdir ve o milletindir" hakikatine uygun olduğu meydandadır (alkışlar). Kuvvetin yegâne kaynağı olan, Türk milletinin güzide vekillerini, büyük bahtiyarlıkla eğilerek selâmlarım (bravo, yaşa sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

(5. Meclis, "5. Dönem 3.Toplanma Yılını Açarken", I, 392-393, 394, 405, 1937)

Atatürk'e göre hükümetin (devletin) "varlık nedeni (hikmet-i vücudu), memleketin asayişini, milletin huzur ve refahını" ve istikrarı sağlamaktır. Yani "düzenci" ve "kalkınma-

cı" bir tanım. Başka sözcüklerle ifade edersek, Comte pozitivizminin "düzen içinde ilerleme"si ve İttihat ve Terakki'nin "birlik içinde ilerleme"si; "devrim" ve toplumsal çatışmaya meydan vermeyen/vermeden. İkinci alıntıda yine "huzur", "asayiş" vurgulanıyor; Cumhuriyet jandarma ve zabıtasının bu yoldaki hizmetleri ve önemi anılıyor.

Üçüncü alıntı, tam bir "kalkınmacı" (developmantalist) devlet ve siyaset ideolojisini gösteriyor. Yine "milli ideal" -ki "güvenle çalışma"yı, "ilerleme hevesi"ni, "milli birlik"i içeriyor- tanımlanıyor; "halk ile hükümet arasındaki yakınlık" ve bu konuda "partimizin verimli/ışıklı önderliği", "idari ve ekonomik tedbirler" (birlik ve düzen içinde kalkınma ve refahı sağlayacak), "halkın hükümete (devlete) yardım etmek hevesi" demek olan "bu ruhi vaziyet"ten sözediliyor. Dikkat edilsin hükümet/devlet halka "hizmet" etmiyor, halk kendisini kalkındırması için hükümete/devlete "yardım" ediyor: Devlet-toplum ilişkisi böyle konuluyor -her ne kadar, geçerken, bir milletin "devleti ve hükümeti kendi malı" tanımasından da sözediliyorsa- ki aynı solukta devlet, yine, hizmetkâr değil "koruyucu".

Dördüncü ve son alıntıda, benzer temalar yineleniyor: "Refah ve mutluluk" (bu kez "özgürlüğün" yanısıra), "ileri hükümetçiliğin (!), halkı kudretine olduğu kadar şefkatine de ... inandır(ması)", "sağlam ve gürbüz nesil" (ileriye de bkz.), "ekonomik hayatın bütünlüğü" temaları dikkati çekiyor. Ama belki de en önemlisi şu sözler: Bir milletin "siyasi varlık mekanizmasında, devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirine bağımlıdırlar; o kadar ki bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet makinasının motris (itici) gücü israf edilmiş olur." Devlet güdüm ve denetiminde bir ekonomik *ve* kültürel (-toplumsal) yaşam; Avrupa faşizmlerinin entegralist (bütün-

lükçü/bütüncü) ve totaliter (kapsayıcı) kuramlarını anımsatan, kültürel ve toplumsal alana siyasal alana karşı özerklik tanımayan, onları devlet içinde eriten, millet-devlet, halk-hükümet, toplum-siyasal iktidar özdeşliği kuran bir yaklaşım. (Asıl bkz. III. ve IV. ciltler.)

Ve, tabii, bu bütünleşmeyi sağlayacak (ve cisimlendirecek) "mekanizma" da tek-parti: "(B)izim devlet yönetimindeki ana programımız Cumhuriyet Halk Partisi programıdır." (Tek-parti, aynı zamanda "parti-devleti" demektir.) "Bunun kapsadığı ilkeler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hedeflerdir. Fakat, bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, esinlerimizi, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz." (*Nutuk*'taki, "aksiyon doktrin'den önce gelir" pragmatizmini hatta *vitalizm*ini hatırlayınız.)

Sadede geliniyor: "Elimizdeki programın ruhu, bizi(m) yalnız bir bölüm vatandaşla ilgili kalma(mızı) önler. Biz, *bütün Türk millet*inin hizmetindeyiz. Geçen yıl içinde, *parti ile hükümet teşkilatını birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen göstermiş olduk.*" (Usta hatip, vatandaşların başka partiler içinde/halinde örgütlenmesine izin vermedik, demiyor; ayrılık gözetmedik diyor.) Ardından da artık çok iyi bildiğimiz "kuvvetlerin birliği" ve bunun milletin/millette olduğu retoriği geliyor. Millet de eşittir parti ve parti de eşittir millet olunca, devre tamamlanıyor.

Zaman zaman işaret ettiğimiz üzere, hem ikili mesajlar verebilen hem de karmaşık bir siyasi lider olan Atatürk'ün, bu özdeşlikleri daha farklı vurgularla ifade ettiği durumlar da yok değildir. Örneğin, 1925'te "İzmir'de İleri Gelen Memurlarla Yaptığı Konuşma"da (II, s. 230) şöyle diyor:

"Bugünkü hükûmetimiz, teşkilâtı devletimiz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir teşkilâtı devlet ve hükûmettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık hükûmet ile millet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükûmet millettir ve millet hükûmettir. Artık hükûmet ve hükûmet mensupları kendilerinin milletten gayrı olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır. Hepimizin efendisi olan milletin terakkisi, tealisi ve ona hâdım olan devlet memurları için muvaffakiyet temenni ederim."

Ama asıl vurgu, uygulamalarla da birlikte incelendiğinde, neredeyse -bunu esas olarak IV. ciltte *(Kemalist Rejim ve Reformlar)* göreceğiz. Yine de, hemen izleyen bölümde bu konuya bir giriş yapmakta yarar olacaktır, toplum-devlet-parti üçlemesini -karizmatik şefin şahsında cisimleşen- daha net görmeye başlayabilmek için.

TRABZON'DA HALK PARTİLİLERLE KONUŞMA
(16.IX.1924)

Muhterem Arkadaşlar;

Trabzon'u, temiz kalbli Trabzonluları bizzat gördüğümden, onların mümessilleriyle şahsen tanıştığımdan çok memnun ve bahtiyar bir haldeyim. Hükûmeti Cumhuriyemizin büyük fırkasının Trabzon heyeti muhteremesiyle fırka mahfelinde bir arada bulunmak fırsatını bana bahşettiğinizden dolayı bahtiyarlığım pâyânsız olmuştur.

Arkadaşlar; Halk Fırkası, memleket ve millet her türlü istinattan mahrum bırakılarak felâkete atıldığı meş'um hengâmede bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan, haricî düşmanlarını tart, dahilî düşmanlarını imha eden, halka hürriyet ve hâkimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir. Halk Fırkası hiçbir safsataya iltifat etmiyerek Türk Cumhuriyetini kuran inkılâpçı bir ruhun bütün memleketlerde tecelli ve taazzuvudur. Halk Fırkası Türkiye'yi medeni âleme sokan ve orada yükseltmeyitaahhüt eden azimkâr bir fırkadır. Onun için Başvekilimiz muh-

terem İsmet Paşa Hazretlerinin fiilen idare ve riyaset ettiği Halk Fırkası'nın Reisi Umumiliği benim için medarı iftihardır.

Arkadaşlar; bu münasebetle bir Reisicumhurun fırka reisliğiyle ciheti alâkasını ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır:

Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılâp taraftarlığı, Halk Fırkası'nın mefkûresi, esas umdesi olan bu noktada, yeni Türkiye camiasında bir ferdi, hariç tasavvur etmek istemiyorum. Onun için Riyaseticumhurda bulunduğum halde fırkamızın riyaseti umumiyesini de fahrile muhafaza ediyorum. Bu suretle yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin takviye ve tarsinine hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim.

Muhteremarkadaşlar;

Fikrî ve içtimai inkılâpta, bana verdiğiniz kuvvet ve cesarete hassaten teşekkür ederim. Cemiyetimiz,fırkamız millet içinde milletle beraber vatan ve istiklâli kurtarmakta pişvâ olduğu gibi, fikrî ve içtimai inkılâpta da rehberliğini yapacak behemehal muvaffak olacaktır. Fırkamızın noktai azimeti milletin menafii âliye ve hayatiyesidir. Bu güne kadar bütün âsâr ve hâdisat bunu ispat etti.

Arkadaşlar; milletin muhabbet ve itimadından emin olarak üzerinde bulunduğumuz medeniyet, terakki ve teceddüt şehrahında azimli, tereddütsüz yürüyelim.

(*S ve D,* II, 189-190, 1924)

BALIKESİRLİLERE İLTİFAT
(22.8.1932)

Meclis Reisi Kâzım (Özalp) Paşaya 22 Ağustos 1932 gününde Balıkesir Halk Partisinde bir şölen verilmiştir. Özalp bu şölen sırasındaki izlenimlerini ve bağlılık duygularını Gazi'ye telgrafla sunmuş, Gazi de aşağıdaki telgrafla karşılık vermiştir:

Çok sevdiğim yurdun ve bütünün parçalarından birine kavuştuğunuzu bildiren tel yazısını sizi çok seven arkadaşlarla birlikte okuduk. Balıkesirlilerin büyük istekle kavuştukları büyük Bütünün Kurultay Başbuğuna sözleriyle gösterdikleri sevgi, tıpkı hepimize, Bütünümüze gösterilmiş gibi yüksek anlandı.

İstediğim şudur: Bütün Balıkesirlilere Bütün için, yurt için kendimizi unuturcasına yapmak istediğimiz şeylerden söyleyiniz.

Oradaki yüksek kumandanlarımıza, zabitlerimize, askerlerimize, Cumhuriyetin büyük idarecilerine duygularınızı söylerken benden de onlar için duygulu bağlılığımı söyleyiniz. Size, sizi dinleyeceklere, tel yazınızı dinlemiş olan birlikle beraber ben de onur dilerim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal
(*S ve D*, VI, 352, 1932)

Kemal Atatürk'e neden diktatör diye çağırılmaktan hoşlanmadığını sordum:

- Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar; evet, bu doğrudur. Benim arzu edip te yapamıyacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü, ben zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine ramedendir. Ben, kalbleri kırarak değil, kalbleri kazanarak hükmetmek isterim.

O "Gazi" yani "muzaffer olmuş" unvanını da sevmez. Ona halk tarafından verilen ve "Türklerin babası" demek olan "Atatürk" diye çağırılmayı terciheder. İstirahatte iken yüzü sert dudaklı ve trajiktir. Neşeli olduğu zaman bile gözleri çelik parıldamasını muhafaza eder.

Mes'ut olup olmadığını sordum:

- Evvet; çünkü muvaffak oldum.

(*S ve D,* III, 100, 1935)

"Millete yepyeni bir program bildirdiniz. Bu program, benim millete vâdettiğim hususlardır. Celâl Bayar ve arkadaşları benim millete vâdettiklerimi yapacaklarını bana ve millete vâdettiler. Ben milletle beraber Celâl Bayar'ın ve arkadaşlarının programının nokta nokta tatbik edildiğini takip edeceğim. Daha iyi izah edeyim: Ben Türkiye Reisicumhuru Atatürk ve Türk milleti, Başvekil Celâl Bayar'ın ve onun hükûmetinin programını takip ediyoruz. Ve fiili neticesini görmek istiyoruz."

("Yeni Hükümet Programı Hakkında", III, 101-102, 1937) -C. Bayar'a demeç -

"Cumhuriyet hükümetimizin büyük fırkası", Halk Partisi, "bütün milleti kadrosu içine alan ... kutsal bir dernektir." İnkılâpçıdır, Türkiye'yi "uygar dünyaya sokan"dır. Cumhuriyetçidir, "düşünsel ve toplumsal inkılâp" yanlısıdır; bunlar Halk Partisi'nin ideali/ülküsü (mefkûresi)dir; bu "ana ilke"de Atatürk, "yeni Türkiye toplumunun (hiçbir) bireyi(ni) hariç tasavvur etmek istemiyor..." "Derneğimiz, partimiz millet içinde milletle birlikte vatan ve bağımsızlığı kurtarmakta öncü olduğu gibi, düşünsel ve toplumsal dönüşümde de rehberliğini yapacak (ve) kesinlikle başarılı olacaktır." Yine Kurtuluş Savaşı'ndan kazanılan meşruiyete dayanılarak tek-partinin ideolojisi yapılıyor; yine başarılar vadeden (ve kazanan) karizmatik liderin, tek-partinin mutlak şefinin, konumunun sarsılmazlığı çağrıştırılıyor: "... Başvekilimiz muhterem İsmet Paşa Hazretleri'nin *fiilen* yönettiği ve başkanlık ettiği Halk Partisi'nin *(resmi)* Genel Başkanlığı benim için övünç konusu/kaynağıdır (abç)." "... bu münasebetle bir Cumhurbaşkanının parti başkanlığıyla ilgili yanını ikide bir yineleyenler ve bütün dünya bilsin ki ..." ve "... Cumhurbaşkanlığında bulunduğum halde partimizin genel başkanlığını da övünçle ("fahrile") koruyorum." (Şu noktada bir anıştırmada bulunmadan geçemeyeceğim: Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal yaşamında ciddi bir "tarafsız Cumhurbaşkanı" geleneği yoktur; böylesi bir görece yeni teamül 1961 Anayasası'yla ortaya atılmıştır - o da, bu makama partisiz Genel Kurmay Başkanları'nın gelmesi/getirilmesi nedeniyle imal edilmiştir.)

Tabii, yukarıdaki "fiili" - "resmi" ayrımının bile uygulamada ne kadar gerçekleştiğini ileride göreceğiz (4. cilt).

İkinci alıntıda, millet-devlet-parti üçlemesinin "birliğini" ve "bütünlüğünü" sağlayan karizmatik mutlak şef şöyle diyor: "Balıkesirlilerin (yerel halkın) büyük istekle kavuştukla-

rı *büyük Bütünün* (tüm milletin) Kurultay(*) Başbuğuna (Meclis Reisi Kâzım Paşa'ya) sözleriyle gösterdikleri sevgi, tıpkı *hepimize, Bütünümüze* gösterilmiş gibi yüksek anlandı (abç)." Ve, bu kez, ön planda-yakında değil biraz geride ama yukarıda duran mutlak şef, *Bütün*'e (millete), "Bütün için, yurt için kendimizi unuturcasına yapmak istediğimiz şeylerden söyleyiniz" diyerek kendi rehberliğinde yapılmış ve yapılacak olan işleri hatırlatmayı ve "oradaki yüksek komutanlarımıza, subaylarımıza, askerlerimize, Cumhuriyetin büyük yöneticilerine" özel duygularını iletmeyi ihmal etmiyor. O anda orada değildir ama her zaman -ve Bütün'ün temsilcisi/vicdanı/özdeşi olarak- hep yerindedir ve duruma egemendir.

Üçüncü, ünlü alıntıda, Atatürk diktatör olmadığını / böyle çağrılmaktan hoşlanmadığını belirtiyor. İnce, usta ayırımlar yaparak diktatörlerin "zoraki ve insafsızca" hareket eden, "başkalarını (kendi) iradesine bağlayan (râmeden)" kişiler olduğunu söylüyor. Oysa: "Ben, kalbleri kırarak değil, kalbleri kazanarak *hükmetmek isterim* (abç)" ve "benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar; evet bu doğrudur. *Benim arzu edip te yapamıyacağım hiçbir şey yoktur*. Çünkü... (abç)." Sözcük tercihlerini, nominalizmi ve "çünkü"den sonra gelen nedensellik boşluğunu bir yana koyarsak, ortaya çok ilginç ve önemli bir beyan (itiraf değil), bir sav (sürçme değil) çıkıyor: "Ben," (o denli güçlüyüm ki); "yapamayacağım hiçbir şey yoktur." Ve: "Ben, ... hükmetmek isterim." Hükümet etmek ya da yönetmek değil, "hükmetmek"; yani "işleri ya da şeyleri yönetmek değil, millete ve insanlara hükmetmek. Kısacası, kendine diktatörlüğü yakıştırmayan, karizmatik *ve* otokratik bir siyasal liderin öz-tanımlamaları.

Bir sonraki paragraftaki "Gazi" ya da "Gazi Hazretleri" ünvanını sevip sevmediği savındaki gerçeklik payı bir yana

(*) "Kamutay" (Millet Meclisi) olması gerekir gibi görünüyor. "Kurultay", parti kongresi demek. (?)

(ya da değil; çünkü hemen bir üstteki alıntıda kendisi o unvanı kullanıyor ve bu bir istisna değil); Atatürk'ün, "Atatürk" diye, yani "Türklerin babası", daha doğrusu "Türkler'in en büyük ve en eski Ata'sı" diye çağrılmayı yeğlediği ise tartışılmaz - bu soyadını almış olması yeterlidir. Burada daha ilginç olan, Atatürk'e gerçekle bağdaşmayan yakıştırmaların daha o zamanlar başlamış olduğudur. Ayrıca, Atatürk "mutludur": "Evvet; çünkü başarılı oldum."

"Başarı"nın bir boyutu da elbette siyasi ve fikri dinamizmini ve mutlak otoritesini ömrünün sonuna kadar korumuş olmasıdır (bazı yorumların tersine). 1937'de o günkü Başbakan Celal Bayar'a, yeni hükümet programı hakkında verdiği demeçteki tona bakınız: "Bu program, *benim* millete *vâdettiğim* hususlardır. Celal Bayar ve arkadaşları (Başbakan ve vekiller) benim (Cumhurbaşkanı'nın) millete vâdettiklerimi yapacaklarını *bana ve millete* vâdettiler. *Ben milletle beraber* Celâl Bayar'ın ve arkadaşlarının *programının nokta nokta uygulandığını izleyeceğim.* Daha iyi açıklayayım: *Ben Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk ve Türk Milleti, Başbakan Celâl Bayar'ın ve onun hükümetinin programını takip ediyoruz. Ve fiili sonucunu görmek istiyoruz" (abç)."*

Burada, 1924 Anayasası'nın *de jure* Cumhurbaşkanı konuşmuyor; karizmatik lider (Atatürk) ve karizmatik lidercilik (Atacılık) fenomeninin ve *de facto* durumunun yaratıcısı *ve* nesnesi konuşuyor. Başbakan ve bakanlar kurulunu, millet meclisi denetlemeyecek, "milletle beraber" - "millet adına" - "milletin kendisi/vicdanı/beyni olarak" mutlak karizmatik şef denetleyecektir, ki programı da zaten baştan o dikte etmiştir ve ona söz verilmiştir. İleride daha derinlemesine görmeye çalışacağız ki, belki de daha önemli olan, millet-parti-devlet üçlemesinden çok millet-şef ikilemesi/özdeşliği; hatta "ata" ve "atacılık" "birlemesi"/indirgemesidir. (Özellikle bkz. 4. cilt.)

Atatürk'ün Siyasal İdeolojisi: "9 Umde" ve "3 Ok" (1923 ve 1927)

HALK PARTİSİNİ KURMAK HAKKINDAKİ KARARINI AÇIKLAMASI
(6.XII.1922)

Ankara'da *Hâkimiyeti Milliye, Yenigün, Öğüt* gazeteleri muhabirlerine.

... Binaenaleyh halâs ve istiklâl için yaptığımız cidali itmam etmek ve Cenabı Hakkın milletimizi meftur kıldığı istidat ve kabiliyeti âzami derecede inkişaf ettirmek ve memleketimize bahşeylediği bilcümle menabii kuvvet ve servetten âzami surette istifade ederek esbabı zafımızı izale eylemek için bundan böyle hiçbir fırsat ve vakti fevt etmiyerek çalışmağa mecburuz. Ancak bu mesai senelerle takip ve tatbik edilecek bir programa müstenit olmazsa akamete mahkûmdur. Durbinane olduğu kadar milletimizin ihtiyacatı âcilesine çaresâz olacak bir programa müstenit olmıyan ıslahat teşebbüsleri, şahsî ve keyfî olmaktan kurtulamaz. Bu gibi teşebbüslersahipleri olan şahısların tebeddülü ile, hattâ şahsî nüfuzunun tenakusu ile söner gider. Diğer cihetten herhangi bir programın uzun bir devri mesai-

ye rehber olması için memlekette bilcümle vatanperverânın ona müzahir olması icap eder. Hakikaten azîm bir kitlei vatanperverânın ıslahat emellerini ihtiva etmiyen bir programın muvaffakiyetli ve müstemir olması ümit olunamaz.

Bu millî maksat ve mülâhazaları nazarı dikkatte bulundurarak milletimin, her sınıf halkında ve hattâ âlemi islâmın en uzak köşelerinde beni ebediyen müftehir bırakacak surettegördüğüm teveccühve itimada kesbi liyakat etmek için en mütevazı bir ferdi millet sıfatiyle hayatımı, sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhün istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenit ve Halk Fırkası namiyle siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim.

Başka memleketlerde müteşekkil bu gibi fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de, bunları tamamiyle memleket ve milletimizin hakikî ihtiyaçlarını tatmine kâfi bulmadım. Bu sebeple şimdiden böyle bir programın esaslarını tesbit eylemek üzere bilcümle vatanperverânın, erbabı ilim ve fennin müzaheret ve müşareketine müracaatı vazife addeyledim. Köylülerimizi ve halkımızı ezen ve fakir düşüren adaletsiz vergilerin ne suretle ıslahı lâzım geleceğine ve ticaret ve ziraat ve sanayiimizi inkişaf ettirecek maddî, iktisadî tedabire ve orman ve maadin gibi tabiî servetlerimizden menafii umumiye namına daha kolaylıkla istifadeyi temin için ne gibi ıslahatı ka-

nuniye yapılması lâzım geleceğine, arazi ve emlâke temellük hususunda herkes için daha emniyetbahş tadilâtı kanuniye yapılması lâzım gelip gelmiyeceğine, evkaf umurunun ne suretle şayanı ıslah bulunduğuna ve memlekette hangi nikatı nazardan ne gibi ameliyat ve inşaatı nafia yapılabileceğine ve askerlik müddetinin tadiline velhasıl milletimizi elyevm hali tedennide bırakan esbab ve âvamilin sureti izalesine müteallik erbabı ihtisasın gönderecekleri mütaleat kemali ehemmiyetle nazarı itibara alınacaktır. Bu hususta beyanı mütalea edecek zevata şimdiden teşekkür ederim. İstiklâl mücadelâtı esnasında olduğu gibi saadeti milliyemizi temine matuf olacak mesai devresinde dahi umum milletin müzaheretine ve bilcümle münevveran ve vatanperverânın müşareketine mazhar olacağımı ümit ederim.

(*S ve D*, II, 46-48, 1922)

SEÇİM HAKKINDA BEYANNAME
(8.IV.1923)

Memleketi ve milleti inhilâl ve izmihlâl felâketinden kurtarmak için milletten aldığı selâhiyeti mutlaka ile içtima eden (Türkiye Büyük Millet Meclisi) hakimiyeti milliye esasatına müsteniden bir halk devleti ve hükûmeti teşkil etti.

Deruhte ettiği vezaifi milliyenin kısmı mühimmini üç senelik mütemadi mesaisile ifa ey-

lemiş olan Meclis 1 Nisan 1339 tarihinde tecdidi intihabata müttefiken karar verdi.

Önümüzdeki devrede inşaallah takriri müsalemet müyesserolacağından iktisadi tekemmülâtını temin, her nevi teşkilâtımızı itmam ve ikmal ve bu suretle mülkü milleti refaha nail etmek gaye olacaktır.

Yeni devrei mesaide Meclisin ekseriyetini bu gaye etrafında toplamak ve memleketi hakimiyeti milliye dairesinde siyasi teşkilâta mazhar etmek için bir Halk fırkası teşekkül edecektir. Meclisde elyevm müteşekkil (Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu) Halk fırkasına intikal edecektir.

Mezkûr Fırkanın, halk hakimiyeti, teceddüt ve inkişafatı maddiye ve maneviye esasatına mübteni mufassal ve muntazam bir programı bilcümle azasının nazarı münakaşa ve tasvibine arzedilecektir.

Buna intizaren Gurubumuz aşağıdaki umdelerle yeni intihabata iştirake karar vermiştir. Bu umdeler memleketin en müstacel ihtiyacatını ve bir çok erbabı ihtisasın mutalaatı ve bilhassa İzmirde bütün memleket mümessillerinden müteşekkil olarak inikat eden iktisat kongresi mesaisi dahi nazarı dikkate alınarak tesbit edilmiştir.

Umde 1- Hakimiyet bilâkaydı şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil tedvir etmesi esasına müstenittir. Milletin hakiki ve yegâne mümessili (Türkiye Büyük Millet Meclisi) dir. Türkiye Büyük Millet

Meclisinin haricinde hiç bir fert, hiç bir kuvvet ve hiçbir makam mukadderatı milliyeye hakim olamaz. Binaenaleyh bilcümle kavaninin tanziminde, her nevi teşkilâtta, idarenin alelumum teferruatında, terbiyei umumiye ve iktisat hususatında hakimiyeti milliye esasatı dahilinde hareket olunacaktır. İcra vekillerinin vazife ve mesuliyeti kanunu, vilâyatın mahalli umurda manevi şahsiyetlerini ve muhtariyetlerini istimal edebilmelerini kâfil olan Şuralar kanunu, vilâyetlerin iktisadi ve içtimai münasebetleri itibarile birleştirilerek Müfettişi umumilik teşkili kanunu, nevahi kanunu süratle intaç ve tatbik olunacaktır.

Umde 2- Saltanatın ilgasına ve hukuku hakimiyet ve hükümraninin gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessili hakikisi olan Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde mündemiç bulunduğuna dair 1 Teşrinisani 1338 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin müttefikan verdiği karar lâyetegayyer düsturdur. İstinatgâhı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan makamı Hilâfet, beynelislâm bir makamı mualladır.

Umde 3- Memleketteemniyetve asayişin katiyetle muhafazası en mühim bir vazifedir. Bu gaye milletin arzu ve ihtiyacına mutabık olarak temin edilecektir.

Umde 4- Mahkemelerimizin bilhassa seri bir surette tevzii adalet edebilmeleri temin edilecektir. Bundan başka külliyatı kanuniyemiz ihtiyacatı milliyeyeve ilmi hukukun telekkiya-

tına göre yeni baştan ıslah ve ikmal olunacaktır.

Umde 5- 1- Âşar usulünde halkın şikâyet ve mağduriyetini mucip olan nıkat esaslı bir surette ıslah edilecektir.

2- Tütün zıraat ve ticaretini milletin azami nefine göre temin edici tedbir alınacaktır.

3- Müessesatı maliye çiftçilere, sanayi ve ticaret erbabına vesair bilcümle erbabı mesaiye kolaylıkla para ikraz edecek surette ıslah ve teksir olunacaktır.

4- Zıraat Bankasının sermayesi tezyit olunacak, çiftçilere daha kolay ve daha vasi yardım edebilmesi temin edilecektir.

5- Memleketimiz çiftçiliğine zıraat makineleri vasi mikyasta idhal olunacak ve çiftçilerimizin alât ve edevatı zıraiyeden kolaylıkla istifade etmeleri temin kılınacaktır.

6- Mevaddı iptidaiyesi memleketimizde bulunan mamulât ve masnuatı memleket dahilinde vücuda getirmek için himaye ve teşvikat icrası ve mükâfat itası suretlerile azami tedabir alınacaktır.

7- Müstacelen muhtaç bulunduğumuz demiryolları için heman teşebbüsat ve fiiliyata başlanılacaktır.

8- Tahsili iptidaide tedrisatın tevhidi ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asri esasata tevfiki ve muallim ve müderrislerimizin terfih ve ikdarı temin edilecektir. Vesaiti münasebe ile halkın tenvir ve talimine de tevessül olunacaktır.

9- Sıhhatı umumiye ve muaveneti içtimaiyeye ait müessesat ıslah ve teksir edilecek ve sayi amel erbabını himaye edici kanunlar yapılacaktır.

10- Ormanlarımızdan terekkiyatı fenniyeye muvafık surette istifadeyi meadinimizin en nafi tarzda işletilmesini ve hayvanatımızın ıslah ve teksirini temin edecekesaslar vazolunacaktır.

Umde 6- Hizmeti fiiliyei askeriye müddeti tenkis olunacaktır. Bundan başka okuyup yazmak bilenlerin ve orduda okuyup yazmak öğretenlerin müddeti hizmeti bir derece daha azaltılacaktır.

Ordu mensubininin temini refahı bilhassa mültezemdir.

Umde 7- İhtiyat zabitanının hayat ve istikballerini kendilerine ve memleketeen nafi bir surettetemin etmekesaslı bir hedefimizdir.

Müdafaai memleket ve istiklâli millet uğrunda malûl kalan mensubini askeriye ve efradı millet ile alelumun mütekaidin ve itam ve eramilin zaruret ve sefaletlerine meydan bırakmıyacak tedabir ittihaz olunacaktır.

Umde 8- Halk umurunun azami süratle intacı faal, muktedir, müstakim bir silsilei memurinin kemali intizamla ve usul ve kanun dairesinde iş görmesine mütevakkıf olduğundan sınıfı memurin bu noktai nazardan ikmal edilecek ve bütün şuabatı devlet daimi teftiş ve murakabeye tabi tutulacaktır. Diğer taraftan memurinin nasp, azil, terfih, masuniyet, mesu-

liyet tekaüt ve taltifleri tesbit edilecektir.

Münevveranı memleketten ve mesaliki muhtelife erbabı ihtisasından şuabatı umuru devlette en nafi bir surette istifade edilmek mukarrerdir.

Umde 9- Harap olan memleketimizin süratle tamir ve ihyası zımnında devletçe ittihaz olunacak tedabirden başka inşaat ve tamirat için yer yer şirketler teşekkülü teşvik ve temin ve ferdi teşebbüsleri himayeye medar olacak ahkâm vazolunacaktır. Sulh hakkındaki noktai nazarımız: mali, iktisadi, idarî, istiklâlimizi behemehal temin etmek şartile sulhün iadesine çalışmaktır. Bu şeraiti temin etmeyen sulh muahedesi kabul olunamaz.

8 Nisan 339
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal
(*S ve D*, IV, 488-490, 1923)

SEÇİM HAKKINDA BEYANNAME
(29.VIII.1927)

Aziz Vatandaşlarım!

İstiklâl Mücadelesinin zadei tabiisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası son dört senelik devrede dahi siyasi mesuliyet deruhte etmek üzere bütün vatandaşların teveccüh ve itimadına arzı vücud ediyor. Benim ve mefkûre ve kanaat arkadaşlarımın Cumhuriyet Halk Fırka-

sı namı altında geçen dört sene zarfında vatanın mukadderatı üzerinde ittifak ettiğimiz mücadelelerin semeratını bugün huzuru vicdan ile tehattur edecek mevkide bulunuyorıız. Dört sene evvel büyük ve emsalen nadir bir mücadeleden şan ve zaferle çıktıktan sonra yeni Türk devleti milletlerin tabii ve ebedi hayatını tanzim eden ve asla inkita ve tevakkuf etmeyen mesai ve ihtiyacat karşısında bulunuyordu. Türk Tarihi zaferlerle malidir, ve zaferlerden sonra milletin umumi hayatında ve istikbalinde müessir olacak esaslı tedabir ve ıslahat yolunda mühim neticeler alındığı mesbuk değildir. Bunun içindir ki mazideki zaferlerin tesirleri muvakkat olmuş ve millet ondan sonra daha müşkil şerait ve açık söylemek mecburiyetindeyimki; inhitata maruz kalmıştır. Ben ve siyasî fırkam zaferden sonra geçen dört sene zarfında bilhassa bu esas noktai nazardan hareket ettik. Milletimiz silâhın ve siyasetin emsalsiz zaferlerini kazandıktan sonra milletin istikbaline dikilen nazarlarımızla bir lahza sükun ve rehavet hissetmeksizin milletin istikbalini ebedileştirecekesaslı hedeflere vakfı mesai eyledik.

Aziz Vatandaşlarım!

İstiklâl mücadelesinde, hâkimiyet bilâkaydü şart milletindir, düsturunu kazanarak çıkan milletimiz henüz bu düsturu devletin şekli resmisinde kati ve tereddütsüz anlaşılacak ve Türk milletinin ebedi hayatında ve beynelmilel münasebatında her hangi bir iltibas ve ma-

kûs ümide mahal vermiyecekbir tarzda tatbik edememişti. Cumhuriyetin ilâniyle Hakimiyeti Milliye düsturumuz halde ve istikbalde hakimiyeti milliye hududu dahilinde gösterilmek istenilecek aykırı ihtimalata sed çekmiş oldu. Türk milletinin başında belâ olduğu asırlardan beri sabit olan Hilâfetin ilgasiyle Türk Cumhuriyeti tarihin cereyanında lâyık olduğu temiz ve kavi mevkii itibarı bihakkın ihraz eyledi. Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk istiklâli gibi Türk Cumhuriyetini de Hilâfetten ve her gûna iştirak ve müdahalâttan âzade olan salim şeklinde ilelebed muhafazaya vakfı vücud eylemeği vatanın birinci derecede sebebi mevcudiyeti addetmektedir.

Aziz Vatandaşlarım!

Geçen dört sene zarfındaki icraatımızı burada müfredatiyle saymak istememek kezalik milletimizin hakiki ihtiyacatına tevafuk eden teşebbüsatımızı tahakkuk ettirmek için açık ve merdane mesaimize muarızlarımızın ne kadar meşkûk mahiyette mevani ikaına çalıştıklarını da tahattür ettirmiyeceğim. Yalnız bu memleketin siyasi hayatında gayri mesbuk olan bir noktayı zikredeceğim. Biz dört sene evvel siyasi mevkii iktidar için milletten itimad ve emniyet istediğimiz zaman neleri icra etmeği vaid ve ilân eyledikse, onları evvelce derpiş edebildiğimizden daha mükemmel ve daha radikal bir surette tahakkuk ettirdik. Dört sene evvel esas mesail meyanında Hakimiyeti Milliye hayatında dikkatli olacağımızı,

milletimizin umumi hayatını asri ve medeni kanunlarla ıslaha çalışacağımızı, aşar vergisi ve tütün meselesi üzerinde ıslahat yapabileceğimizi ve memleketin şimendiferleri ve vesaiti nakliyesi üzerinde tedabire tevessül edebileceğimizi derpiş ediyorduk. Hakimiyeti milliye düsturu hilâfetsiz Türk Cumhuriyeti ile en mükemmel şekline irtika ettirildi. Aşar sistemi külliyen ilga olundu. Tütün inhisarı millileştirildi. Memleketin umumi hayatına esas olan kanunlar ise yarım ve tedrici tehavvülat ile avutucu ve uzatıcı bir istihaleye düşmeksizin ilmin ve medeniyetin en yüksek asârları suretinde tecelli ettirildi. Memleketin harici siyasetini takip ettiğimiz açık dürüst ve müsalemetperverâne olduğu kadar itimadı nefse müstenid ve Türk milletinin yüksekhaysiyetve kudretiyle mütenasip hattı hareketi milletimizin halen ve istikbalen mesud inkişafatını her ne olsa tevakkuftan siyanet edecek bir emniyet yolundadır. Her türlü inkişafın temeli olan muvasalat meselesinde ve tahsisen şömendöferler siyasetinde bugüne kadar tahakkuk ettirdiğimiz esaslar Türk milletinin iktisad ve imar kabiliyetine ve yüksek hayatına şayanı iftihar delail meyanına girmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkasının malî ve iktisadî zeminde tahakkuk ettirdikleri vaktiyle program halinde ifade olunduğu zaman muarızlarımızca o derece gayrı mesbuk ve gayrı mümkün görünmüştür ki onlar bütçe muvazenesi aşarın ilgası şömendöferlerinşası gibi ta-

savvuratını bizi tahtie için emsalsiz fırsat zannetmişlerdi.

Fırkamızla muarızlarımızın arasındaki başlıca zihniyet farkı bizim büyük Türk milletinin temayülat ve ihtiyacatını hakkiyle bulmakta isabet ettiğimiz kadar, Türk milletinin hayatiyet ve kudretindeki hazineyi de lâyıkiyle takdir edebilmektekikifayetimizdir. Bir milletin siyasi mukadderatında mevki sahibi olabilmek için onun ihtiyacını müşahede ve onun kudretini takdirde ehliyet sahibi olmak birinci şarttır.

Aziz Vatandaşlarım!

Önümüzdeki dört sene için Cumhuriyet Halk Fırkasına yeniden itimad etmenizi istediğim bu günlerde benim mefkûre ve mesai arkadaşlarımın istikbale ait düşüncelerimiz dört sene evvelkinden daha vazıh daha katidir.

Türk vatanının itilası için önümüzde hallolunacak meselelerin çok ehemmiyetliolduğu kanaatında ve bunların halli için bütün mevcudiyetimizi vakf eylemekazmindeyiz.

Türk vatanının dahili ve harici siyasetinde vahdet ve emniyet ile Türk vatanının inkişaf ve umranını yeni devrei mesuliyetimizde yüksek tecelliyata mazhar kılacağımızı ümid ediyoruz.

Bilhassa millî ve iktisadî meselelerimizin halli için mesaimizi sureti mahsusada tevcih ve teksif edeceğiz. Dahilinde nifak ve şikaka müsaade etmeyen ve nimet ve külfeti bütün

memlekette her vatandaş için müsavi tutan millî vahdet hududu içinde iktisadî inkişafa mesaimizi vakf etmek işte dahili siyasetimizin esası bu olacaktır.

(*S ve D*, IV, 529-532, 1923)

Atatürk, kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesini tamamlamak ve "Cenabı Hakkın milletimizi donattığı doğal yetenekleri azami derecede geliştirmek ... için" bundan böyle de çok çalışmak gerektiğini, ancak bu çalışmanın "yıllarca izlenecek ve uygulanacak bir programa dayanmazsa" başarılı olamayacağını belirtiyor. Kişisel girişimlerin geçici ve hatta keyfî olacağını, ayrıca "herhangi bir programın uzun bir çalışma dönemine rehber olması için ülkedeki tüm yurtseverlerin ona yardımcı olması gerek(tiğini)" ekliyor.

"Bu milli amaç ve düşünceleri dikkate alarak milletimizin her sınıf halkında ve hatta İslam âleminin en uzak köşelerinde beni ebediyen kıvançlı kılacak biçimde gördüğüm yakınlık ve güvene layık olabilmek için ... halkçılık esasına dayalı ... siyasi bir parti kurmak niyetindeyim." Bu son derece önemli pasajdaki "ben" vurgusu, "halkçılık"ın ilk ilke ve sıfat olması ("cumhuriyetçilik" bile arkadan gelecek) ve "her sınıf halktan ve hatta İslam âleminden" yakınlık ve güven görüldüğünün söylenmesi dikkati çekiyor. "Halkçılık"ın tam anlamını ve niteliğini ileride (özellikle III. ciltte) çok ayrıntılı göreceğiz. Ayrıca, ölümlü bir siyasal lider, "ebediyen kıvanç" duyamayacak olduğuna göre, Atatürk'ün bu edebi sanat ve hitabet tekniğiyle kendini (ve eserini) "ölümsüz" görmek/kılmak istediği de anlaşılıyor. Başka bir deyişle "ebedî şef" sıfatının zemininin hazırlanmasında onun da en azından dolaylı

katkısı (ve isteği) var.

Başka ülkelerin, gözden geçirdiği programlarını yeterli bulmayan Atatürk, bir ideolojik pozitivist olarak, "ilim ve fen sahiplerini (ve tümünü) de yardım ve katkıya çağırıyor. Ülkenin çeşitli sorunlarını sayıyor, "kanuni iyileştirmeler" gereğini vurguluyor, "tüm milleti", "tüm aydınları ve yurtseverleri" katkıda bulunmaya davet ediyor. Burada saydığı sorunların çoğu ekonomik, birinci derecede vurguladığı amaç da "kalkınma" ve "mutluluk".

1923 seçim bildirgesinde, Atatürk, C.H.P.'nin ilk programı sayılması gereken "9 Umde"yi -ilkeyi- açıklıyor. Bildirgenin açılış paragraflarında dikkati çeken temalar "halk hakimiyeti", "yenileşme/yenileştirme (teceddüt)" ve "maddi ve manevi gelişmeler (inkişafatı maddiye ve maneviye)". Vurgu yine ekonomik kalkınmada; çünkü bu 9 İlke, "özellikle İzmir'de bütün ülke temsilcilerinden oluşarak toplanan İktisat Kongresi çalışmaları da dikkate alınarak saptanmıştır." (Korporatist bir modele göre toplattırılan İzmir İktisat Kongresi için bkz. III. cilt "Devletçilik" bölümü.")

9 İlke'yi fazla açmamıza gerek yok. Zaten tam metin vermiş bulunuyoruz. Yalnızca içeriklerini sıralayalım:

1. Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu ve miletin tek ve gerçek temsilcisinin T.B.M.M. olduğu, vb.

2. Saltanatın kaldırıldığı, "dayanağı T.B.M.M. olan Hilafet makamının, Müslümanlar arası (beynelislam) bir ulu makam" olduğu.

3. Emniyet ve asayiş.

4. Kanunların ve adliyenin, milli ihtiyaçlara ve hukuk biliminin gereklerine göre iyileştirileceği.

5. On maddelik bir ekonomik önlemler paketi. (8. maddedeki "milli eğitim" ve 9. maddedeki "sağlık" konularının da burada yer alması, bir tasnif hatası değil. İktisadi kalkınma-

yı "maddi hayatta başarı"yı esas hedef alan Kemalist "milli eğitim" ("öğretim"den çok "yurttaş yetiştirme" anlamındaki ideolojisini ileriki ciltlerde ele alacağız.)

6. Askerlik süresinin azaltılacağı ve ordu mensuplarının refahının sağlanacağı.

7. Yedek subayların ve harp malûllerinin sorunlarının çözüleceği.

8. Halk işlerinin ("millet işleri" ile "devlet işleri" ayırımı, Atatürk'ün sık sık yaptığı bir ayırımdır) daha iyi görülmesi için devlet dairelerinin iyileştirileceği; memurların sorunlarının halledileceği; aydınlardan devlet işlerinde yararlanılacağı.

9. Bayındırlık işlerinin hızlandırılacağı, şirketlerin kurulmasının özendirileceği, özel girişimlerin korunacağı, barış görüşmelerinde "mali, iktisadi, idari bağımsızlığın" sağlanacağı.

Daha çok ilerideki devlet ve parti politikalarının ilk ifadeleri olan bu 9 İlke, kısa sürede yeniden kümelendirilecek; önce "3 Ok", sonra da "6 Ok" olarak son ve kalıcı biçimini alacaktır.

1923 seçim bildirgesindeki "halkçılık" ilkesine ve Atatürk'ün partisinin adına çok geçmeden "cumhuriyetçilik" de eklendikten sonra, 1927'deki C.H.P. Büyük Kongresi'nden itibaren resmen "milliyetçilik" de eşlik etmeye başlayacaktır. 1927 seçim bildirgesinde dikkati çeken temalar arasında şunlar da var: Cumhuriyet Halk Partisi'nin "İstiklal Mücadelesinin *zadei tabiisi* (doğal çocuğu)" (abç) olduğu (ona rakip, hele muhalif olmak kolay iş değildir); "emsalen nadir (örneği az bulunan) bu mücadeleden şan ve zaferle çık(ıldığı)" (Atatürk, meşruiyet temellerini hep hatırlatıyor); "milletlerin tabii ve ebedi hayatı"; "silahın ve siyasetin emsalsiz zaferlerini kazandıktan sonra ... milletin geleceğini ebedileş-

tirecek esaslı hedefler için çalışmaya (kendimizi) vakf(ettik)" sözleri. Evet Atatürk'ün / C.H.P.'nin programı dogmatik değil pragmatiktir *(Nutuk*'u da hatırlayınız) ama prensipsiz ve hedefsiz hiç değildir; kalıcı (hatta ebedî) bir ideoloji, bir "rehber-ideoloji"dir. Atatürk de böyle söylüyor, Kemalist-Atatürkçü C.H.P. programları da böyle söylüyor (özellikle bkz. 3. Cilt: *Tek-Parti İdeolojisi*).

Tam metni aldığım halde, özellikle işaret etmek istediğim başka noktalar da var 1927 seçim bildirgesinde: Hilafet'in artık bir "belâ" olduğu telaffuz edilmekte (zaman-zemin yöntemini anımsayınız); "(bizim) açık ve mertçe çalışmamıza karşı çıkanların ne denli kuşkulu nitelikte engeller koymaya çalıştıkları"; vaad edilen işlerin "radikal bir biçimde" gerçekleştirildiği; "milletinin genel yaşamının çağdaş ve uygar kanunlarla iyileştiril(diği)" bunların başında geliyor. Sonra ekonomik politikalardan ve dış politikadan sözediliyor. Ve bildik bir tema yineleniyor: "Partimizle karşıtlarımız arasındaki başlıca zihniyet farkı bizim büyük Türk milletinin eğilimlerini ve gereksinimler[i] hakkiyle *bulmakta* (abç) isabet ettiğimiz kadar, Türk milletinin hayatiyet ve kudretindeki hazineyi de lâyıkiyle takdir edebilmekteki *yeterliliğimizdir.* Bir milletin siyasi mukadderatında mevki sahibi olabilmek için onun gereksinimini müşahede ve onun kudretini takdirde *ehliyet sahibi* olmak birinci koşuldur" (abç).

Karizmatik lider psikolojisi ve özellikleri üzerinde *Nutuk*'ta bir miktar durmuştum. 4. ciltte çok daha fazla duracağım. Ama burada da şunu kaydetmeden geçemeyeceğim. Yukarıdaki pasaj, dünya sosyal bilimler literatürüne geçmesi gereken bir klasiktir; karizmatik lider (en) "yeterlidir"; (en) "ehildir"; milletin eğilimlerini, gereksinimlerini, "hayatiyet ve kudret hazinesini" (en) "iyi bilir", (en) "iyi bulur". Bu üstün vasıflar da zaten (mutlak) "siyasi mevki sahibi olmak

için birinci koşul"dur; (yalnız) kendisinde ("Ben" - "Atatürk"-te) vardır. Karşıtlarında yoktur, dolayısıyla meşru değillerdir.

Bildirge, dış siyasette güvence ve iç siyasette "milli birlik sınırları içinde (özellikle) iktisadi gelişme" temalarıyla son buluyor. ("Nimet ve külfeti bütün ülkede her vatandaş için eşit" tutma retoriğiyle birlikte.)

Atatürk'ün Siyasal İdeolojisi: "6 Ok" (1931 ve 1935)

SEÇİM DOLAYISİLE MİLLETE BEYANNAME
(20.IV.1931)

Aziz vatandaşlarım,

Senelerdenberi şahsıma ve reisi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasına itimat ederek tevdi eylediğiniz devlet ve millet işlerini, hakiki icaplara uyarak ifaya çalışmaktayız. Yapılmış işler yüksek nazarlarınızın önündedir. Onları takdir ve tenkit etmek sizin hakkınızdır. Ancak biz memleket ve millet işlerini içinde yaşanılan umumi şartlar ve hadiselere göre en isabetli yaptığımıza vicdanen kani bulunuyoruz. Bu kanaatladır ki bu defaki intihapta dahi başlamış bulunduğumuz inkılâp ve itilâ mesaimize devam edebilmek için itimadınızı talep etmek üzere yüksek huzurunuza çıkıyoruz.

Şimdiye kadar olduğu gibi bugün dahi huzurunuzda vuku bulacak beyanatımız açık ve kati olacaktır. Çünkü onlar size hesabı verilmek muhakkak olan, yapılacak müsbet işlerin ifadesidir.

Aziz vatandaşlarım,

Esasen hep beraber üzerinde yürüdüğümüz

yol malûmdur. Mesai ve faaliyet tarzımızın esasları fırkamızın programında ve bilhassa dört sene evvel büyük kongremizin tasvibine iktiran eden umumi riyasetin program beyannamesinde vazıhdır. Son senelerdeki icraatımızla bu umumi riyaset beyannamesi muhteviyatı karşılaştırılırsa dört sene evvel millete yapabileceklerimizi arzettiğimiz meseleler üzerinde ne kadar ciddi çalışıldığı ve azami derecede muvaffak olunduğu kolaylıkla görülür.

Bizim bugün yeniden millete hatırlatmayı faydalı gördüğümüz esas noktalar şunlardır:

1- Cumhuriyet Halk Fırkasının Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı vasıfları onun değişmiyen bariz mahiyetidir.

Bu mahiyeti şu noktalar izah eder:

A) Millî mefkûreyesadık kalmak.

B) Milletin irade ve hakimiyetini, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete, karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanmak,

C) Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerle bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alâkadar ve faal kılmak.

2- Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü itibarile muhtelif

mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir.

A) Çiftçiler, B) Küçük sanat erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, D) Serbest meslek erbabı, E) Sanayi erbabı, F) Tüccar ve G) Memurlar. Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyeceksurette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet, marifet ve çalışma dercesiyle mütenasip olur.

3- Çiftçilerimizi kredi, istihsal kooperatifleri gibi iktisadi teşekküllere mazhar etmek ve bu teşekkülleri terakki ve tekemmül ettirmek gayedir.

4- Küçük sanatlar erbabını esnafı müşkilât ve zaaftan kurtarmak ve onları daha kuvvetli, emniyetli bir vaziyete koymak için icap eden kredi müesseseleri yaratmak düşündüğümüz esaslı noktalardan biridir.

5- Milliyetçi Türk amelesi ve işçileri mevcudiyetleri ve emekleriyle Türk camiasının kıymetli uzuvlarıdır. Bu itibarla amele ve işçilerin hayat ve haklarını ve menfaatlerini göz önünde tutarız.

6- Serbest meslek erbabının milli Türk mevcudiyeti için çok lüzumlu ve faydalı olan hizmetleri fırkanın daima takdir gözü önünde tutulur. Kabiliyetleri ve hizmetleri karşılığını

görmeleri için faaliyetleri sahasını açık ve emin bulundurmak ehemmiyet verdiğimiz vazifelerdendir.

7- Memleketin inkişafında büyük ticaret, fabrika, büyük arazi ve çiftlik sahiplerinin faaliyetleri mühimdir. Normal çalışan ve tekniğe istinat eden sermaye sahipleri teşvik ve himayeye lâyıktır.

8- Milletin yüksek menfaatini daima göz önünde tutarak bütün dikkat ve himmetleriyle vazifelerine hasrı hayat eden memurlar her türlü huzur ve refaha lâyıktırlar.

9- Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve milli mefkûreyimilli varlığı ve inkılâbı kollıyan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun fedakâr ve kıymetli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına sureti mahsusada itina ederiz.

(*S ve D*, IV, 549-550, 1931.)

Atatürk "şahsına" ve başkanı bulunduğu C.H.P.'ye ("ben" hep var; bana ve partime diyor, bize ya da partimize demiyor) güvenilerek verilen "devlet ve millet işleri"ni "gerçek gereklere" (?) uyarak yaptıklarını, "inkılâp ve yükselme (itilâ)" çalışmalarına devam ettiklerini söyledikten sonra, hep birlikte üzerinde yürünen yolun (en doğru ve şaşmaz) malûm olduğunu yineliyor ve özellikle dört yıl önceki büyük kongrenin (1927) onayladığı genel başkanlık program beyannamesine gönderme yaparak, bu konudaki sürekliliği vurguluyor. Ancak, C.H.P.'nin "6 Ok"u ilk kez maddeler halinde tam ve

açıkça sayılıyor: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık (ilk "3 Ok"), ve devletçilik (1929'da başlayan büyük ekonomik krize girildikten sonra), laiklik (1924 Anayasası bu yolda 1928'de değiştirildikten sonra), inkılapçılık (baştan beri zaten belirgin olarak var).

Her birini III. ciltte ("Tek-Parti İdeolojisi") hem Atatürk'ün tanımlarından hem C.H.P.'nin programlarından ayrıntılı ve paralel biçimde irdeleyeceğimiz "6 Ok" için burada Atatürk tarafından verilen kısa açıklamalar şöyle: "Milli ülküye bağlılık" (milliyetçilik), "milli irade ve egemenlik" (cumhuriyetçilik), "bireysel çalışma ve etkinliği esas tutmakla birlikte mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve ülkeyi bayındırlığa eriştirmek için ... özellikle iktisadi alanda devleti fiilen ilgili ve etkin kılmak" (devletçilik).

Daha sonra halkçılığın açıklaması, daha uzun bir biçimde, geliyor. Aynen alıyoruz:

> **Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş/karışmış değil ve fakat bireysel ve toplumsal yaşam için iş bölümü bakımından çeşitli çalışma (meslek) sahiplerine ayrılmış bir topluluk saymak esas ilkelerimizdendir.**
>
> **A) Çiftçiler, B) Küçük sanat sahipleri ve esnaf, C) Emekçi ve işçi, D) Serbest meslek sahipleri, E) Sanayi sahipleri, F) Tüccar ve G) Memurlar Türk topluluğunu oluşturan başlıca çalışma zümreleridir (gruplarıdır). Bunların herbirinin çalışması diğerinin ve genel topluluğun yaşam ve mutluluğu için zorunludur. Partimizin bu ilkeyle hedeflediği amaç sınıf mücadelesi yerine toplumsal düzen ve daya-**

nışma (tesanüt) sağlamak ve birbirine ters düşmeyecek biçimde çıkarlarda uyum kurmaktır...

Çok tipik, teknik bir solidarist (tesanütçü/dayanışmacı) korporatist, organizmacı, uyumcu toplum modeli tanımı *ve* amacı. Hem bir saptama, hem bir hedef. Anti-liberal ve anti-sosyalist. Liberal kapitalist değil ama korporatist kapitalist. Durkheim - Gökalp solidarizmine dayalı. (Bkz. T. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.) Atatürk'e/Kemalistler'e/Kemalist C.H.P.'ye popülizm ("orta-sınıfçılık" anlamında) hele sosyalizanlık yakıştırılmasına olanak vermeyecek kesinlik ve netlikte bir korporatist halkçılık. (Bu konuları III. ciltte daha da açacağız.)

Ardından, bu ilkeye bağlı bir dizi ekonomik politika sayılıyor ve yukarıda yapılan meslek grupları (aslında sosyal sınıflar) tasnifinde yer alan "uzuvların" (organların) hepsinin Türk topluluğu (organizma/vücut) için değeri, hizmeti, gereği belirtiliyor. Dikkati çeken vurgular arasında şunlar var: Türk emekçi ve işçilerinin milliyetçi olduğu / olması gerektiği (yani enternasyonalist ve sosyalist olmaması gerektiği); partinin *"amele ve işçilerin hayat ve haklarını"* (abç) gözönünde tutarken, *"serbest meslek sahiplerinin ... çok gerekli ve yararlı hizmetleri(ni)... takdir(le)"* (abç) gözönünde tuttuğu; *"ülkenin gelişmesinde büyük ticaret, fabrika, büyük arazi ve çiftlik sahiplerinin etkinliklerinin önemli (olduğu)"* (abç) ve *"normal çalışan ve tekniğe dayanan sermaye sahiplerinin teşvik ve himayeye lâyık"* (abç) olduğu. Tabii, bu vurgular çok anlaşılır vurgular: Baştan beri biliyoruz ki Atatürk ve Kemalistler tarafından defalarca ifade edilmiş olan ideoloji ve amaç, "milli burjuva yaratmak; milyonerler, hatta milyar-

derler yaratmak." Kalkınmacı bir ideoloji ama, devletçiliğine ve halkçılığına yanlış anlamlar yükleyip, sosyalizan bir kalkınmacı ideoloji olduğunu iddia etmeye imkân yok. (Özellikle *Kadro*'cuların, *Yön*'cülerin, *"Devrim"*cilerin yapmaya çalıştığı gibi.) Sınıfsız bir toplum, daha doğrusu sınıf mücadelesi olmayan bir toplum retoriği ile ve sınıflar-üstücü bir siyaset anlayışı, organizasyonu ve yöntemiyle yürütülen korporatist kapitalist bir kalkınmacılık projesi sözkonusu.

Kemalizm'in Türk siyasal kültürü üzerindeki etkileri derken kasdettiğimiz şeylerden biri de bu: Hem topluma nasıl bakılıyor, toplum nasıl anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılıyor ve bunun için hangi analitik kategoriler kullanılıyor; hem de toplumun nasıl olması gerektiğine ilişkin ne tür bir ideoloji imal ediliyor ve siyasal yapılar kuruluyor. Burada ele aldığımız pasajda çok önemli ve kalıcı olmuş ögeler var.

Devam ediliyor ve memurların "huzur ve refah"a layık oldukları söylendikten sonra, "(d)evletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve ulusal ülküyü, ulusal varlığı ve inkılabı koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun özverili ve değerli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına *sureti mahsusada (özel biçimde)* özen gösteririz" (abç) deniyor. ("Ordu" bölümünü anımsayınız.)

1931 seçim bildirgesinin, somut politikalara ilişkin bölümündeki bazı önemli noktaları IV. cilde ("Kemalist Rejim ve Reformlar") bırakırken, bu belgede, kısa da olsa, açıklamaları yer almayan son iki "Ok"u, "laiklik" ve "inkılapçılık" ilkelerini III. ciltte 1931 C.H.P. Programı'ndan ve Atatürk'ün bu konulardaki etraflı beyanlarından yararlanarak inceleyeceğimizi haber vermeliyim. Benzerlikle, 1935 seçim bildirgesinin önemli noktalarını da ileride ele alacağız - yine Atatürk'ün ilgili, kişisel görüşleriyle birlikte. Burada şunu söylemekle yetineyim: 1931 C.H.P. Programı'nda kapsamlı formüle

edilen ve 1935 C.H.P. Programı'nda daha da geliştirilerek son şekli verilen "6 Ok"un dördünün burada yapılan kısa açıklamaları, özellikle de daha uzun olan "halkçılık" tanımı, artık harfiyen korunacak bir kalıptır. Hem Atatürk'ün hem Atatürkçü/Kemalist C.H.P.'nin siyasal ideolojisinin temel direklerinden biridir. Bir bakıma da, dar anlamda, en siyasal olanlarındandır.

NAPOLYON, HARP VE SULH
(23.I.1923)

- Size parlak tarihî zaferiniz hakkında tebriklerimden başka bir şey getirmedim. Keşke Napolyon'a ait bir eser getirseydim.

- Ne diye getirecektiniz. Napolyon, beni başka askerlerden başka alâkadar etmez.

- Sizin Napolyon'a çok muhabbetiniz olduğu söyleniyor.

- Bu garip rivayet nereden çıktı? Napolyon ve sevkulceyşi hakkında tetkikatta bulundum. Fakat diğer herkes hakkında aynı tetkikatı icra ettim. Sakarya Muharebesi'ni Osterliç Muharebesi ile kıyas etmek bir iltifat sayılmaz. Ben, Napolyon'u hiç sevmiyorum. Çünkü Napolyon her şeye kendi şahsını sokardı. Mücadelesi muayyen bir dava için değildi; kendi şahsı içindi. İşte bu cihetle bu gibi adamlar için gayrikabil-i içtinap olan felâkete uğradı.

(*S ve D*, V, 97, 1923)

HABEŞİSTAN İMPARATORUNUN MEKTUBUNU SUNAN ELÇİYE SÖYLEV
(20.3.1932)

Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye tarafından Atatürk'e gönderilen mektubu sunmaya memur edilen Fevkalâde Murahhas ve Büyükelçi M. Babjerande Zellake Ajoudou, 20 Şubat 1932 tarihinde Gazi tarafından kabul edilmiştir. Kabul sırasında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey de hazır bulunmuştur. Mektup, Habeşistan Kralı Haile Selasiye'nin taç giyme töreni nedeniyle gönderilmiştir. Mektubu sunan elçinin söylevine Gazi, aşağıdaki söylevle karşılık vermiştir:

Büyükelçi Hazretleri!

Mufahham metbuunuz Haşmetli Habeşistan İmparatoru Hazretleri tarafından bana tevdie memur buyurulmuş olduğunuz mektubu memnuniyetle alıyorum. Zat-ı Haşmetpenahinin şahsım ve Türk Milleti hakkında izhar buyurdukları hisler ve temennilerden dolayı çok mütehassisim.

Cumhuriyet Hükümeti, İmparator Hazretlerinin taç giyme şenliğinde kendisini temsil ettirmek suretiyle yeni Türkiye'nin necip memleketiniz hakkındaki dostluk hislerinin bariz bir delilini izhar etmek istemiştir. Cumhuriyet Hükümeti ve ben, İmparator Hazretlerinin vukuflu ve nurlu idareleri sayesinde Habeş milletinin nispeten kısa bir zaman zarfında tahakkuk ettirmeye muvaffak olduğu terakkiyi muhabbetli bir alaka ile takip ediyoruz. İmpa-

rator Hazretlerinin saltanatlarının parlak başlangıcı ve milletinin mümtaz kabiliyetleri necip Habeşlileri ideallerine eriştirecek yakın bir atinin tahakkuku için birer fal-i hayr teşkil etmektedir.

İmparator Hazretlerine sıhhat ve uzun ömür ve Habeş Milletine de saadet ve ikbal temennilerimin iblağını zat-ı devletlerinden rica ederim büyükelçi hazretleri.

(*S ve D*, VI, 220-221, 1932)

MUSSOLİNİ'YE TELGRAF
(17.9.1928)

İtalyan izcilerinin Türkiye'yi ziyareti ve Atatürk tarafından kabulü üzerine İtalyan Başbakanı Mussolini, Gazi'ye İtalyanca bir telgraf çekerek memnunluğunu belirtmiş ve saygılarını sunmuştur. Atatürk de aşağıdaki Türkçe telgrafla karşılık vermiştir:

İtalya Hükümeti Reisi Mr. Mussolini Hazretlerine

17 Eylül 1928

Türk gençliği, İtalya'nın, aralarında oğullarınız da bulunan güzide gençliğini kabul etmekle bahtiyar olmuştur. Aziz ekselans, samimi hürmetlerimi size teyit ederim.

Gazi Mustafa Kemal

(*S ve D*, VI, 347, 1928)

TÜRK - İTALYAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE
(31.5.1932)

Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey 1932 yılı Mayısında Roma'ya resmi bir ziyaret yaptıktan sonra Türkiye'ye dönmeleri vesilesi ile İtalya Kralı Victor Emanuel ile Başbakan Mussolini, bu temasların mevcut dostluğu daha da kuvvetlendirdiği hakkında Gazi'ye birer telgraf çekmişlerdir. Gazi de aşağıdaki telgraflarla karşılık vermiştir:

Haşmetlu İtalya Kralı Victor Emanuel Hz.ne

İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü (Aras) Beyin ziyaretleri münasebetiyle keşide buyurulan lütufkâr telgrafnameden dolayı zat-ı haşmetpenahilerine har teşekkürlerimi arzederim. Zat-ı haşmetpenahilerinin bu kıymettar eser-i hatırnüvazilerinden dolayı pek mütehassis olarak takdim eylediğim samimi dostluk hissiyatının teminatını ve kendilerinin saadeti ile büyük dost memleketin refahı için beslediğim temenniyatın kabulünü rica ederim.

Aras'ın İtalya Gezisi Nedeniyle Benito Mussolini'ye Telgrafı
(31.5.1932)

Kıymettar telgrafnamenizden pek mütehassis olarak İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Beyin

büyük dost memleketinde gördükleri samimi ve dostane hüsn-i kabulden dolayı har teşekkürlerimi takdim ederim.

Bu ziyaretin büyük ve asil İtalyan milleti ve büyük dostumuz yüksek ve şerefli Duçe tarafından gösterilen hüsn-i kabulün iki memleketi yekdiğerine bağlayan sağlam ve samimi dostluk rabıtalarını daha ziyade sıkılaştırmaya yardım edeceğine kani bulunmaktayım. En iyi temenniyatve sarsılmaz dostluklar.

Gazi M. Kemal

(*S ve D*, VI, 351-352, 1932)

İRAN ŞEHİNŞAHI VE TÜRKİYE - İRAN MÜNASEBETLERİ HAKKINDA KONUŞMA
(16.VI.1934)

Çankaya köşkünde İran Şahı Rıza Pehlevi'ye verilen ziyafette söylenmiştir.

Büyük dostumuz ve aziz biraderim Şehinşah Hazretleri,

Kardeş İran milletinin ulu reisini Türkiye'de selâmlamakla duyduğum sevinç büyüktür. Ziyareti şahaneniz bütün Türk milletini bahtiyar etti.

Türkiye - İran münasebetlerinin tarihi gözden geçirilirse bu iki memleketin dostluktan ayrıldıkları zamanlar en müşkül devreleri yaşamış oldukları görülür. Halbuki milletlerimizin tabiî temayülleri ve yüksek menfaatleri

icabı olan dostluk bağları kuvvetlendikçe,her iki millet kuvvetli hale geldi ve refah buldu. Türkiye Cumhuriyeti bu hakikati tamamen idrak ederek İran dostluğunu siyasetinin en esaslı umdelerinden biri haline getirmiştir. Nasıl ki, zatı şahanelerinin kudretli idaresi altında komşu ve kardeş memlekette de aynı duygulara, aynı görüşlere kıymet ve ehemmiyet verilmiş ve böylece sarsılmaz ve silinmez bir Türkiye - İran dostluğu kurulmuştur.

Şehinşah Hazretleri, memleketinizin bütün terakkilerini alâka ve muhabbetle takip ediyoruz. Yüksek iradenizin yaratıcı eserlerini en derin hürmetle karşılıyoruz. Türkiye ve İran binlerce seneden beri deruhte etmiş oldukları yükselme ve yükseltme rolünde bugün de kuvvetli ve kudretli adımlarla ilerliyorlar. Bu iki kardeş milletin, bu defa ziyareti şahanenizle, bir kat daha yakınlaşan dostlukları, medeniyet için, insaniyet için, şüphesiz en sevinilecek neticelerden biridir. Sulh ve müsalemet içinde inkişaf etmekten başka gayeleri olmayan milletlerimizin, aynı zamanda, umumi sulha hâdim olmayı en şerefli vazife saydıklarına şüphe yoktur.

Türk milleti için unutulmaz bir hâtıra bırakacak olan bugünü, tarih yalnız Türkiye - İran münasebatmda değil, fakat cihan sulhunda sayılır günlerden olarak kaydedecektir.

Dost ve kardeş milletin büyük hükümdarı, Türkiye'nin ulu dostu olan zatı şahanelerinin

daima refah ve saadetini temenni ederek sıhhatı şahanelerine, kardeş milletin ikbaline ve Türkiye - İran dostluğunun feyizli inkişafına içiyorum.

(*S ve D,* II, 276-277, 1934)

İSVEÇ KIRALI VE TÜRKİYE - İSVEÇ MÜNASEBETLERİ HAKKINDA KONUŞMA

(3.X.1934)

Memleketimizi ziyarete gelen İsveç Veliahdı Prens Güstav Adolf şerefine Çankaya köşkünde verilen ziyafette söylenmiştir.

Altes Ruayâl;

Bu gece, ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duyduğum, tükel özgü bir kıvançtır.

Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmıyacak ılık sevgi içinde, bu yurtta, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız.

İsveç - Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, önü, bu iki ulus, ünlü sanlı sözlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır.

Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denlü yaltırıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özençe değer değildir.

Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ısıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar bugün en güzel utkuyu kazanmıya anıklanıyorlar: baysal utkusu.

Altes Ruayâl;

Yetmiş beşinci doğum yılında oğuz babanız, bütün acunda saygılı bir sevginin, söyüncü ile çevrelendi. Genlik, baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır.

Ünlü babanız, yüksek kıralınız beşinci Güstav'ın gönenci için en ısı dileklerimi sunarken, Altes Ruvayâl, sizin Altes Ruvayâl, prenses Louise, sevimli kızınız Altes Ruvayâl Prenses İngrid'in esenliğine; tüzün İsveç ulusunun gönencine içiyorum.

(*S ve D,* II, 277-278, 1934)

STALİN'İN KİŞİLİĞİ ÜZERİNE
(Ekim 1937)

1937'deki ziyaretinde Ernest Jackh'a söylenmiştir.

Geçecekyüzyıl zarfında bütün diğer diktatörlerin namı şanı söndüğü zaman tarih, Stalin'i Yirminci Asır Avrupasında ve milletlerarası sahada ve muasırları içinde en mühim bir devlet adamı olarak seçecektir.

(*S ve D,* VI, 240, 1937)

3. ciltte Atatürk'ün ve Kemalist C.H.P.'nin siyasal ideolojisinin çekirdeği olan "6 Ok"a ve bu ideolojinin toplumsal ve kültürel boyutlarına derinlemesine gireceğiz. 4. ciltte de, Atatürkçü/Kemalist rejimin (bu ideolojinin ürettiği ve onu yeniden üreten rejimin) yapılarının, kurumlarının, bazı önemli politikalarının teorik-karşılaştırmalı bir değerlendirmesini, yorumunu yapacağız. Bu arada, daha önce de sorduğumuz "nasıl bir Cumhuriyet" sorusuna, artık sağlam verilere ve birincil kaynaklara dayandırılmış bir yanıt vermeye çalışacağız. Bu bölümde ise, "nasıl bir cumhuriyetçi" sorusunun da yanıtlanmasına yardım edebilecek, şimdilik kısmî kalacak ama oldukça ilginç ipuçları verebilecek kimi gözlem ve yargılarına gözatacağız Atatürk'ün başka dünya liderleri ve siyasi şefleri hakkında.

Atatürk hitabeti çok seven bir siyasetçidir. Bu yönü güçlü liderler için de, devlet adına başka devlet adamlarıyla mesaj teatisinden ya da onlar hakkında görüş belirtmekten daha çekici ve hitabet sanatını gösterme olanağı sağlayan vesile azdır. Yukarıya aldığımız örnekler, hem bunu gösteren hem de bize Atatürk'ün başka dünya liderleri ve rejimlerine bakışı hakkında ön-veriler sağlayan metinlerdir.

Birinci alıntıda (1923), Napolyon'un Atatürk'ü "başka askerlerden başka ilgilendirmediğini, "Napolyon'u çok sevdiği" şeklindeki "garip söylentinin nereden çıktı(ğını)" sorduğunu, Napolyon'un stratejistliğini beğenmediğini, "Sakarya Savaşı'nı Osterliç Savaşı ile karşılaştırmanın bir iltifat sayıl(mayacağını)" okuyoruz. Atatürk'ün Napolyon'un askerliğini beğenmemesinden çok daha önemli olmak üzere, siyaset ve devlet adamlığını da hiç beğenmediğini görüyoruz:

"Ben Napolyon'u hiç sevmiyorum. Çünkü Napolyon her şeye kendi şahsını sokardı. Mü-

cadelesi belirli bir dava için değildi; kendi şahsı içindi."

Kendini çok daha üstün (en üstün) bir karizmatik lider olarak gören Atatürk; Napolyon'un bir dâvâ, bir misyon adamı bile olmadığını, kişisel çıkarı ve mevkii için çalıştığını, bencil olduğunu, özverili olmadığını söylüyor. Atatürk gerçekten de o denli zeki, inanmış *ve* usta bir karizmatik lider ki, tarih bilgisine de dayanarak, bir liderin konumunu ve gücünü koruyabilmesi için "ben-millet" özdeşliğini çok iyi kurması ve bu dengeyi hiç kaybetmemesi gerektiğini biliyor/seziyor *ve* hep söylüyor. (İleride, Atatürk'ün Napolyon'la ilgili başka değerlendirmelerine de yer vereceğiz.)

İkinci alıntıda (1932), Habeşistan İmparatoru'nun taç giyme töreni nedeniyle büyükelçisinin getirdiği mektuba cevaben verdiği söylevde Atatürk, İmparatora "haşmetli", "hazret", "zat-ı haşmetpenahi" (görkemli-koruyucu kişi), "İmparator hazretleri", diye hitap ediyor. Bu ifadelerin çoğu diplomatik nezaket ve kibarlık kural ve teamüllerinin gerektirdiği dozların ötesine geçiyor. Daha önemlisi, Cumhuriyetçi lider Atatürk, imparatorun "taç giyme şenliği"ni kutluyor, "yeni Türkiye" adına; İmparator hazretlerinin "vukuflu ve nurlu" yönetimi sayesinde Habeş milletinin görece kısa bir zaman içinde gerçekleştirmeyi başardığı ilerlemeyi sevgi dolu bir ilgiyle izlediğini söylüyor. "Cumhuriyet Hükümeti ve ben"in "İmparator hazretlerinin saltanatlarının parlak başlangıcı(nın) ... bir uğurlu/hayırlı belirti (fal-i hayır) oluştur(duğunu)" düşündüğünü belirtiyor (oysa cumhuriyet, erdemdi; saltanat ve "şahıs devleti", kusurdu). Öyle anlaşılıyor ki, "soylu Habeş milletinin seçkin yetenekleri"ni yönlendirecek bir güçlü lider (rejim ve yönetim biçimi ne olursa olsun), övülmeye değerdir. Buradaki rehber - millet - ilerleme kalıplarına ve bunların

içeriden dışarıya projeksiyonuna dikkat ediniz.

Üçüncü alıntıda (1928) fazla bir şey yok - "Mr. Mussolini Hazretleri" hitabı ve Türk gençliğinin faşist İtalya gençliğini kabul etmekle mutlu olduğundan başka. (Ancak, hemen hatırlatalım ki, dönemin kimi Avrupa hükümetleri ve rejimleriyle teatiler, karşılıklı nezaket mesajları ve gençlik gezilerinin ötesinde, iktisadi ve ideolojik alışverişleri de içermektedir - bkz. 4. cilt.)

Dördüncü alıntıda (1932) İtalya Kralı Victor Emanuel'e ve Başbakan Mussolini'ye çekilen telgraflarda Atatürk, birincisine saadet ve "büyük dost" ülkesine refah diliyor; ikincisine de *"büyük dostumuz yüksek ve şerefli Duçe"* (abç) diye hitabettikten sonra "iki ülkeyi birbirine bağlayan sağlam ve samimi dostluk bağlarını daha çok sıkılaştırma" temennisinde bulunuyor ve "sarsılmaz dostluklar" diye bitiriyor. (Kim açık yüreklilikle ve düz mantıkla iddia edebilir ki; bütün bunlar diplomatik nezaket dilini, "yurtta barış, dünyada barış" sloganının gerektirdiği içtenlikli ya da real-politik icabı iyi devletlerarası ilişkiler amacını aşmayan duygu, zihniyet ve anlam yükleridir?)

Beşinci alıntıda (1934), İran diktatörü "baba Şah"a "büyük dost", "aziz birader", "Şehinşah Hazretleri", "ulu reis", "zatı şahaneleri", "kudretli idare(ci)", "büyük hükümdar" diye hitabedilmektedir. (Ululayıcı sıfatlar bir-iki diplomatik kalıbın içine sığmamakta, bir katalog gibi akmaktadır.) Fazla uzatmayalım, "Şehinşah Hazretlerinin .... yüksek irade(sinin) yaratıcı eserlerinin" ilgi, sevgi ve derin saygı ile karşılandığına işaret edelim. Çok temel bir ölçüt, milletlere hükmetmekte ve onları dirije ederek ilerletmekte gösterilen kişisel iktidar sahipliği gibi görünmektedir.

Altıncı alıntıda (1934), 1934-35'te doruğuna ulaşan yeni-/arı/öz-Türkçe kullanılarak, iki milletin "ilerleme"sinden çok

"tarihsel erdemler"i vurgulanmakta (bu metne ileride, III. ciltte "Milliyetçilik" bölümünde de değineceğiz), İsveç Kralı "Altes Ruayâl"e, "Prenses Louise" ve "sevimli kızınız Altes Ruvayâl Prenses İngrid"e iyi dilekler sunulmaktadır. İçeride "ünvanlar ve lâkaplar" (Gazi, Hazret, vb. hariç) kanunla kaldırılırken, dışarıdaki ünvanlara aşırı bir önem verilmektedir. İçeride cumhuriyetçilik yüceltilirken, dışarıdaki her türlü - monarşik, diktatoryal, faşist dahil- rejim ve şef ululanmakta ve övülmektedir.

Bu bir barış politikası ve iyi ilişkiler diplomasisi değilse (ki burada değildir), nedir? Bir çifte standart mıdır, bir tutarsızlık mıdır, bir diplomatik riyakârlık mıdır? Bence hayır. Atatürk, zaman zaman manipülatif, çapraz mesaj veren, çokyanlı oynayan bir siyaset virtüözüdür ama; bu yanı, fevkalâde pragmatik siyaset yönteminin *(Nutuk*'u hatırlayınız) ayrılmaz bir parçası, bir ayırdedici özelliğidir. Yoksa, birçok yerde olduğu gibi burada da esas itibarile içtenliklidir; sözlerinde ve edasında bir hesap, siniklik yoktur; o kadar ki tutarsız olabileceği kaygısı aklına bile gelmemektedir. Çünkü o, büyük adamlara, şeflere, başarmış-becermiş iktidar sahiplerine, güçlü devletlere ve güçlü kişilere saygı duyar, tarihteki önemlerine inanır. Çünkü kendisi de onlardan biridir; üstelik o kategorinin (siyaset ve tarih felsefesi ve sosyal teori açısından değeri ayrı) kendi hiyerarşisi içinde kendini en yukarılarda görür. Ve teslim edilmelidir ki, o galeride yer alan zevatla mesaj teatisinden, dirsek temasından, boy ölçüşmekten çok hoşnuttur.

Örneğin son alıntı (1937) başka nasıl açıklanabilir:

> **Geçecekyüz yıl zarfında bütün diğer diktatörlerin namı şanı söndüğü zaman tarih, Stalin'i Yirminci Asır Avrupasında ve uluslarara-**

sı alanda ve çağdaşları içinde en önemli bir devlet adamı olarak seçecektir.

Burada ironi yoktur. Olumsuzlayarak bir önem yakıştırma da yoktur. Çünkü biliyoruz ki (III. ve özellikle IV. ciltlerde de kendi beyanlarından ve politikalarından ayrıntılı göreceğiz ki), Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki ve Lenin dönemindeki realpolitikçi ve yararcı diplomatik-askeri-malî iyi ilişkiler dışında, sosyalizme, komünizme, Bolşevizm'e düşmandır. O halde Stalin'in nesini beğenecek? Tek yanıt, tek yorum seçeneği var: Gücünü, güç politikasını, otoriter-totaliter yönetimini, şefçiliğini, şef-sistemini, kişi kültünü ve mutlak karizmatik liderliğini. Stalin'in ideolojisi ve rejiminin içeriği, gücünün meşruiyet kaynakları, yani otoritesinin hukuki-felsefi kaynakları ve eklemek zorundayız ki 1936 yargılamaları (demeç 1937'de verilmiştir) şu anda Atatürk'ün umurunda değildir. Burada üzerinde durduğu Stalin'in otoritesi (yani meşru gücü) ya da ideolojisi ve rejiminin niteliği değil, yalnızca ve en önemli olarak mutlak gücü ve tartışılmaz şefliğidir. Çünkü kendisi de cumhuriyetçi ama "mutlakçı cumhuriyetçi"dir. (Jakobenliğin, Jakoben merkeziyetçiliğin ve dirijist otoriterliğin çok ötesinde anlam yükleri taşıyan bir tanıyı ileride koyacağız.)

Son olarak şunu belirteyim. Bu demeçte, örneğin Napolyon'la ilgili sözlerindekine benzer, hiçbir çekince ve olumsuzlayıcı kayıt yok. "Nam ve şan" Türkçe'de olumsuz çağrışımlar yaptırmak için kullanılmaz. "Diktatör" de bu bağlamda pejoratif kullanılmıyor. "Mühim-önemli" ise, Türkçe'de nötr hele olumsuz kullanılmaz; yani "etkili" ya da "vahim" anlamında "önemli" denmek de istenmiyor.

Milletin Kahramanı - Kahramanın Milleti

Arkadaşlar;

Bu meydan muharebesinin safahatı öyle hâdisatın tecellisine saha oldu ki, o hakayiki kısaca ifade etmek için, diyeceğim ki, zafer "zafer benimdir" diyebilenindir; muvaffakiyet, "muvaffak olacağım" diye başlıyanın ve "muvaffak oldum" diyebilenindir. Bilirsiniz ki muharebe, daimî mücadele halinde bulunan gayri merî kuvvetlerin göze görünür şekil ve suret almasıdır. Onun için, Birinci İnönü muharebe meydanının âfakında yükselen zafer güneşi, Türk milletinin yüksek fazilet ve mâneviyetinin tezahürüdür. Bu tulû karşısında büyük inhizamlar oldu...

Birinci İnönü Zaferi, İkinci İnönü Zaferinin, Sakarya melhamei kübrasının ve en nihayet Türk vatanının; Türk istiklâlinin ilk zafer müjdecisi olmuştur. Bu sebeple Birinci İnönü Meydan muharebesini kazanan Türk ordusunun bütün mensupları, cihan tarihinde unutulmaz şanlı bir menkibe sahibi olarak ebediyen yaşıyacaklardır.

Bu münasebetle Türk ordusu gazilerini hürmet ve minnetle yadederim. Ve şühedamı-

zın aziz ruhlarına takdisatımı, takdim eylerim.

("Konya'da Bir Konuşma", II, 206, 1925)

BÜYÜK ZAFER HAKKINDA
(30.VIII.1928)

"30 ağustosta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk milletinin yanımda bulunduğu halde, idare ettiğim ilk ve son muharebedir. Bir insan kendini, milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz? Bunu tarif müşküldür. Eğer ben, izahta izhar-ı âcz edersem, beni mazur görünüz.

(*S ve D,* III, 83, 1928)
(*S ve D,* VI, 212, 1928)

... Ben bir ferdi millet sıfatiyle sizlerde bu vukuf ve idraki görmekle haz ve saadetler içindeyim. Bekir Efendi hazretlerinin beyanatı sırasında bilmünasebe hakkımda ibzal buyurdukları iltifatkârane sözlerden dolayı hassaten teşekkür ederim. Her vakit tekrar mecburiyetinde kalıyor ve tekrarı da faydalı görüyorum ki, eğer ben milletime herhangi bir hizmette bulunmuşsam, eğer ben herhangi bir teşebbüste önayak olmuşsam bu hizmet ve teşebbüsün menbaı aslîsi hürmetler ve muhabbetlerle merbut olduğum, bundan sonra da hürmet ve muhabbetle saadet ve ikbaline hasrı vü-

cut, vakfı hayat edeceğim aziz milletime, sizlere racidir. Efendiler, bir millette güzel şeyler düşünen insanlar, fevkalâde işler yapmağa kabiliyetli kahramanlar bulunabilir, lâkin öyle kimseler yalnız başına hiçbir şeyolamazlar, meğer ki bir hissi umuminin âmili, ifadesi, mümessili olsunlar. Ben milletimin efkâr ve hissiyatına yakından vakıf olmaktan, aziz milletimde gördüğüm kabiliyet ve ihtiyacı ifadeden başka bir şey yapmadım. Onun bu kabiliyet ve hissiyatına olan vukufumla müftehirim. Milletimdeki bugünkü muzafferiyatı tevlid edebilecek hassayı görmüş olmak, bütün bahtiyarlığım işte bundan ibarettir. Bekir Efendi Hazretleri tarihî bir zemin üzerinde idarei kelâm ettiler. Bazı cihangirlerden, fatihlerden bahis buyurdular.

Filhakika vakayii tarihiyeyi bu suretle tetkikten, kahramanlar ve cihangirleri vakayii tarihiye ile karşılaştırarak mukayeseden tevellüt edecek faideleri pek çoktur. Ben de bu noktadan şunu arzederim ki, tarihte şanlar, şöhretler kazanmış pek çok insanlar millî noktadan fazileti haiz değildir. Meselâ hakikaten kudreti askeriye sahibi olan, Moskova'ya kadar giden, yangınlar harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletinin hakikî ve millî menfaatlerine değil, kendi âmâli cihangiranesini tatmin içindi. Bunu tatmin için Fransa'nın milyonlarca güzide evlâdını eritti ve nihayet hepinizin bildi-

ğiniz akibete uğradı. Bizim Osmanlı tarihindeki en büyük ve şanlı görülen harekâtı da aynı noktadan tetkik, aynı mahiyette mukayese etmek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa burada Fatih'in geniş mikyastaki garp siyasetini, Selim'in şarkta ve cenupta yapmak istediği aynı siyaseti ve Kanunî'nin her iki siyaseti birleştirerek takip ettiği cihangirane siyaseti etrafiyle ve bütün delâili tarihiyesiyle mevzuubahs ederek bunlarda milletin hakikî menfaatine mugayir ve muzir olan mahiyetleri, bu şanlı seferler yüzünden uzak ve yabancı topraklarda milyonlarca evlâdı vatanın tebah olup gittiğini anlattıktan sonra sözlerine devam ederek şöyle demiştir:

Efendiler,

Milletlerden ibaret heyeti içtimaiyeler, birer hükûmet teşkili zaruretindedirler. Lâkin bu zaruret heyeti içtimaiyenin kendisini muhafaza etmesi içindir. Hükûmetlerin maksadı teşekkülü, gayesi, meflıumu bundan ibarettir. Halbuki bizim eski hükûmetlerimiz bunu düşünmediler, hükûmetlerimizin başındakiler şark ve garbe seri harekât icra ettiler, yalnız haricî siyasetleryapmak istediler. Halbuki haricî siyaset bir heyeti içtimaiyenin teşekkülü dahilisi ile sıkı surette alâkadardır. Çünkü teşekkülü dahiliye istinat etmiyenharicî siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir heyeti içtimaiyenin teşekkülü daimisi ne kadar kuvvetli, metin olursa, siyaseti hariciyesi de o nisbette kavi ve rasîn olur. Halbuki Osmanlı hüküm-

darları asla âmâli hariciyelerini, siyaseti hariciyelerini şark ve garbin uzak iklimlerine yapılan o zararlı sergüzeştleri milletin ihtiyacat ve teşekkülâtı dahiliyesine göre icra etmediler; bunun için bütün o seferler zayıf neticeler verdi. Nihayetinde ne o haricî emeller takarrür eyledi, ne de dahilî vaziyette bir istikrar husule geldi. Bütün edvarı tarihiyede muhtelif milletlerde, muhtelif insanların yaptığı harekât hep bu şekilde tetkik ve mütalea edilebilir. Böyle devletlerin âkibeti izmihlâldir. Nitekim Osmanlı devleti de, milleti değil şahısları düşündüğü için, milletin hayatî ihtiyaçlarını temin değil, eşhasın şan ve ihtirasını tatmin ile hareket ettiği için inhitata ve sukuta başladı. Nihayet ademin mezarına gömüldü. Milletimiz bu kadar sarsıntılardan sonra, asırların bu kadar tahribatından sonra, bînihaye yoksulluklara rağmen yeniden intibah bulmuş, azmü iman ile yeniden ayağa kalkmış, münkariz Osmanlı devleti yerine arzı mevcudiyet eylemişse, bu milletimizin kendi hukukuna, kendi hâkimiyetine, kendi benliğine sahip olmasından, hukukundan ve millî menfaatleri haricinde emellerden içtinap eyliyerek yürümesinden husule gelmiştir. Milletimiz aynı yolda yürüdükçe hakikaten ebed müddet olacağına şüphemiz olmamalıdır. Bu yolda yürüdükçe şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Cenabıhakkın lûtfu bizimle beraber olacaktır.

Benim şahsen kuvvet ve kudretim, halkın

bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir. Bu itimat devam ettikçe ben de bu itimada kesbi liyakat etmekte devam edecek ve âtiye bu mütekabil emniyetle hep beraber yürüyerek inşallah pek az zamanda millete refah ve saadet verecek olan büyük gayemize varacağız.

("Afyonkarahisar Belediye Meclisi Üyeleriyle Konuşma", II, 161-163, 1923)

Atatürk, "ben-(ve)-millet" özdeşliği temasını dünya tarihindeki örnekler arasında en iyi kullanan karizmatik liderlerden biridir. Birincisi, davasına/misyonuna içten inanmıştır; ikincisi tarihi iyi, siyaseti de (özellikle güç politikası anlamında siyaseti) çok iyi bilir; üçüncüsü son derece usta bir hatiptir. Karizmatik lider literatürü ve örnek olayları hakkındaki "teorik notlar"ımıza 4. ciltte yer vereceğiz. Burada ek bazı verileri toplamaya/sergilemeye devam edelim.

Karizmatik liderliğin ayırdedici özelliklerinden biri (ya da karizmatik lider tiplerinin bazılarında baskın olan özelliklerden biri) "başarı inancı" ise, bir diğeri de "kahramanlık"tır. Atatürk'te bunların ikisi de fazlasıyla var. Birinci alıntıda "zafer 'zafer benimdir' diyebilenindir; başarı 'başarılı olacağım' diye başlayanın ve 'başarılı oldum' diyebilenindir" diyor. Elimizde Atatürk'ün Max Weber'i ve onun "karizma ve karizmatik otorite" teorisini bildiğine ilişkin (şimdilik) bir ipucu olmadığına göre; Atatürk örneğini tanımamış olmasının, Max Weber (ölümü: 1920) için büyük bir kayıp olduğunu teslim etmemiz gerekir. Çünkü, yukarıdaki sözler, Weber'in incelemeye ve tanımlamaya çalıştığı büyük adam ve otorite tipini doğrulayan çok açık ögeler, hatta kanıtlar içeriyor.

İkinci alıntıdaki motifler de "kahramanlık" ögesi için aynı şeyi söyletecek nitelikte. Atatürk, karizmatik liderin izleyicileriyle olan özdeşliğini de (önce öne geçen, sonra "bir"leşen, daha sonra üste çıkan) mükemmel anlatıyor. Kahraman, milletin içinden çıkıyor, milletle birlik (ve bir) oluyor, başarıyı o sayede gerçekleştiriyor, başarılı olunca da tek ve en doğru ve en güçlü oluyor. "Millet-(ve)-ben", "millet-ben"e; "ben-(ve)-millet", "ben-millet"e ve zaman zaman da "ben"e dönüşüyor. Sürecin (bireysel ve toplumsal psikolojik sürecin - tabii politik uzantılarıyla birlikte) sonunda gelinen bu nokta, aslında çıkış noktasında zaten mevcut bulunan "ben"e yeniden dönüş oluyor. Çünkü milletin gerçek eğilimini/cevherini keşfeden/bilen/yönlendiren "ben" olmasaydı, millet de olmayacaktı, "dönüşüm" ve "ilerleme" de olmayacaktı. (1. cilt *Nutuk*'u ve bu cildin baştaki bölümlerini hatırlayınız.)

İkinci alıntıda "(b)ir insan kendini, milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz?"deki "birlik"ten, üçüncü alıntıda "kahramanlığa" geçiyoruz. Bekir Efendi'nin tarihteki bazı "cihangirlerden ve fatihlerden" söz etmesi vesilesiyle Atatürk önce "millet-ben-kahraman" vurgusunu kullanıyor:

> **... eğer ben milletime herhangi bir hizmette bulunmuşsam, eğer ben herhangi bir girişimde önayak olmuşsam bu hizmet ve girişimin asıl kaynağı saygılar ve sevgilerle bağlı olduğum, bundan sonra da saygı ve sevgiyle mutluluk ve iyiliğine vücudumu ve hayatımı adayacağım aziz milletime, sizlere, geri döner (sizden çıkar).**

Ama derhal de hatırlatıyor ki:

> **Ben milletimin düşüncelerine ve duygularına yakından vakıf olmaktan, aziz milletimde gördüğüm yetenek ve gereksinimi ifadeden başka şey yapmadım. Onun bu yetenekve duygularıma olan vukufumla övünç duyuyorum. Milletimdeki bugünkü zaferleri doğurabilecek hassayı görmüş olmak, bütün mutluluğum işte bundan ibarettir.**

Bütün mutluluk, tabii ki, ilerideki gelişmeleri öngörebilmiş bir teorisyenin ya da sosyal bilimcinin sevincinden ibaret değil; başarılarının yardımıyla karizmatik otoritesi pekişmekte ve mutlak şef konumunun sarsılmazlığını sağlamakta olan usta bir siyasetçinin kendinden hoşnutluğu ve üstün yeteneklilik iddiasını da içeriyor. Karizmatik liderin otoritesi başarıyla pekişiyor, ama asıl kaynağı kendi üstün yetenekleri - milletin üstün yeteneklerini keşfetmesine imkan veren. Zaten, daha alıntının birinci cümlesinde, daire üzerinde ilerlenirken yeniden dönülecek çıkış noktası da haber verilmişti: "Ben bir millet ferdi sıfatiyle sizlerde bu vukuf ve idraki görmekle haz ve mutluluklar içindeyim." "Milletin kahramanı", "kahramanın milletine" dönüşüyor / geri dönüyor: Kahraman, milletteki (kendi keşfettiği ve "doğru yol"da yönlendirdiği) idrak vb.'yi görmekle haz ve mutluluk duyuyor, hatta "aferin" diyor. İleride göreceğiz ki, daha da ileri gidilecek ve milletten, kahramanına layık olması da istenecektir - önce kahramanın kendisi, sonra alt-şefler ve tüm resmi-eğitsel-ailevi-siyasal kültürel yapılar tarafından. Kimlerden? Herkesten, özellikle de çocuklardan ve gençlerden.

"Kahramanlık" temasına devam ediliyor. Atatürk diyor

ki: "Gerçekten de, tarihi olayları bu biçimde incelemekten, kahramanlar ve cihangirleri tarihi olaylar ile karşılaştırmaktan (!) doğacak yararlar pek çoktur. Ben de bu noktadan şunu arzederim ki, tarihte şanlar, şöhretler kazanmış pek çok insanlar milli noktadan erdeme sahip değildir. Örneğin gerçekten askeri kudret sahibi olan, Moskova'ya kadar giden, yangınlar harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletinin gerçek ve milli çıkarlarını değil, kendi cihangirane emellerini tatmin içindi." Atatürk'ün, bir önceki bölümde Napolyon'un askerliğini de beğenmediği yolundaki sözleri ile buradaki, sonunda Fransızlar'ı kırdırmış olsa bile, Napolyon'un "milliyetçi"/"millici" olmadığı hakkındaki görüşünün isabeti üzerinde durmayalım. Önemli olan, tarihi büyük adamların yaptığına inanan Atatürk'ün (Bkz. 1. cilt: *Nutuk*), kimlerin/kimin gerçek büyük ve erdemli kahraman sayılabileceğine ilişkin sözleridir: Napolyon değil, Osmanlı padişahları değil, Kanunî değil, Yavuz değil. Çünkü hepsi cihangir, hiçbiri "yurtta barış, *dünyada barışçı* (abç)" değil ve milletleri fetih uğruna kırdırıyorlar. Yani bunlar fâtih ama, gerçek kahraman değil; kişisel emeller ve konumlar peşinde olmuşlar. Üstelik şahıs devletleri, kişisel iktidarlar kurmuşlar.

Oysa, yeni Türkiye devletinde millet kendi haklarına, kendi egemenliğine, kendi benliğine sahip oldu (Atatürk'ün önderliğinde). Aynı yolda yürüdükçe (Atatürk'ün yolunda) "gerçekten ebed müddet (sonsuz süreli)" (yani "millenium"-dan da uzun) olacak ve "Cenabıhakkın lûtfu bizimle beraber olacaktır." Gerçek (ya da en büyük) kahramanın kim olduğu karşılaştırma yöntemiyle çağrıştırılmaya başlanıyor. Son paragrafta da, bildiğimiz şef-millet yakınlığı ve güveni teması, "milletin kahramanı" vurgusuyla yineleniyor. Ancak, "benkahraman" ve "kahramanın milleti" vurgusu her an öbürüyle

yer değiştirebiliyor, çünkü en arkada / en başta asıl o var. Toplumsal algılamada fenomenolojik olarak ona dönülüyor gibi görünüyor ama, Atatürk'ün her zaman tam telaffuz edilmeyen bireysel psikolojisindeki, hatta siyasal ontolojisindeki çıkış noktası o: "Ben." Ve dünya liderleri arasında rakip tanımayan bir "Ben."

.... Arkadaşımızın şahsım hakkında gerek ocak namına gerek halkın hissiyatı namına okuduğu destandan ayrıca mütehassisim. Milletin her vesile ve her vasıta ile böyle emniyet ve itimadını gördükçe kuvvetim artıyor, vaktim olmadığı için görülen zarurete binaen kıymetli beldenizden bu gece harekete mecbur olduğum için, sizlerle uzun müddet hasbıhalde bulunamıyacağıma müteessirim. Yalnız bu teessürümü şununla tadil etmekteyimki, memleketiniz güzergâh üstündedir. Buraya sühuletle gelinmek her vakit mümkündür. İnşallah ileride daha etraflı ve mufassal görüşmek mümkün olur.

Paşa Hazretlerinin bu nutkundan ve büyük Gazilerinin kendileriyle teklifsizce, arkadaşça hasbıhallerde bulunmasından mütehassis olan bir genç ayağa kalkarak dedi ki:

'Büyük Gazimiz, siz bütün bir tarihsiniz ve bizler de böyle canlı bir tarihin karşısında bulunmakla tarihî kimseler olduk. İleride bizim bir bu nasibimizi ve sizin büyüklüğünüzü düşünen ahfadımız, sizin için diyecekler ki: o da bizim gibi bir insan mı idi, bizim gibi yürür,

bizim gibi konuşur mu idi, acaba onun gözleri de bizim gibi mi görür, kulakları bizim gibi mi işitirdi?".

Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

Arkadaşlarım;

Ben zannediyorum ki, efradı umumiyei milletin hiçbirinden fazla yüksekliğe malik değilim. Bende fazla teşebbüs görüldiyse bu benden değil, milletin muhassalasından çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdanî temayülâtınız bana noktai istinat teşkil etmemiş olsaydı; bendeki teşebbüsatın hiçbiri olamazdı. Millete ait meziyetleri yalnız eşhasa atfeden zihniyet, eski idarelerin sistem ve usûl meselesinden neşet ediyordu. Vaktiyle mevcut devlet ve milletlerin mahiyeti teşekkülü sırf bir şahsın menafiini ve arzularını tatmine matuf idi. Eşhasın bu arzu ve emellerine hadim olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden kat'iyen nasibedar olamaz, ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atfolunurdu. Bugün bu hal mevcut değilse, millet kendi büyüklüğünü olduğu gibi cihana göstermişse, fazlalık bende değil, şekli hazırın mahiyetindedir. Bu şekil mevcut oldukça, bu mevkie çıkacak herkesin yapacağı şey bundan başka türlü olamaz. Arkadaşımızın hakkımdaki sözleri beni mütehassis etti. Fakat bana karşı söylediğiniz sözlerin asıl samimiyeti, bana karşı gösterdiğiniz harekâtın asıl ciddiyeti, ancak bugünkü şekli idarenin muhafazasında göste-

receğiniz celâdetle sabit olacaktır.

("Afyonkarahisar Gençleriyle Konuşma", II, 158-159, 1923)

KENDİ HASTALIĞI HAKKINDA

(12.III.1928)

Mezkûr matbuatın bir kısmının -filvâki bir kısm-ı kalilinin- hastalığımdan bahsetmelerinin mânasını anlıyamıyorum. Görüyorsunuz ki sıhhatim mükemmeldir. Ölüme doğru en çok atılanlardan biriyim. Kurşun ve gülle yağmuru altında birçok muharebelere iştirak ettim. Hattâ ölüm bir defa kalbimin yanından sıyırarak geçti. Kalbimin üzerinde bir saat vardı ve bu saat mermi parçasının şiddetini kesretti. Sıhhatim tamamen yerinde, kuvvetim de hal-i inkişafta. Ölmiye asla niyetim yok...

(*S ve D*, III, 82, 1928)

NEVYORK'TAN İSTANBUL'A UÇAN AMERİKALI TAYYARECİLER HAKKINDA

(3.VIII.1931)

"Ben Amerika'nın bu kahraman çocuklarını, kahramanlığın bütün evsafına malik ve bütün cihan karşısında tatbika muannidane müteşebbis gördüm. Kendileri yüksek kahramanlıklarını, yüksek tevazu içinde gizliyorlar. Ümit ederim ki, beklerim ki, bu gençler, bugün

yaptıklarından daha büyük fiilî eserler sahibi olacaklardır. Bununla, zaten çok yüksek olan Amerika camiası müftehir olacağı gibi, bütün insanlık yüksek heyecanlı iftiharlarla mesrur olacaktır. Bu sevinçlerin en yükseğini en derin hassasiyetle Türk milletinin duyacağına şüphe yoktur. Çünkü Türk milleti, güzel her şeyi, her medenî şeyi, her yüksek şeyi sever, takdir eder.

Fakat muhakkaktır ki, herşeyin fevkinde tapındığı bir şey varsa, o da kahramanlıktır. Bu sözlerim şüphesiz bugünkü müteyakkız Türk gençliğinin kulaklarında yüksek ve müessir akisler yapacaktır. Yüksek hasletlerine ehemmiyetle baktığım Türk çocuklarından daha az şey istemem."

(*S ve D*, III, 90-91, 1931)

ROMANYA DIŞİŞLERİ BAKANI ANTONESCU İLE KONUŞMA
(17.III.1937)

....

Milletler gam ve keder bilmemelidir. Şeflerin vazifesi, hayatı neşe ve şevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir.

Vaktile kitaplar karıştırdım. Hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyordu. "Mademki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki muvakkat ömür esnasında neşe ve saadete yer

bulunamaz" diyorlardı.

Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki: "Mademki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe şen ve şatır olalım".

Ben kendi karakterim itibarile ikinci hayat telâkkisini tercih ediyorum, fakat şu kayıtlar içinde:

Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar bedbahttırlar. Besbelli ki o adam fert sıfatile mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lâzım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve saadet, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

Bir insan böyle hareket ederken, "benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı farkedecekler mi?" diye bile düşünmemelidir. Hattâ en mesut olanlar, hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır.

Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır.

Bahçesinde çiçek yetiştiren adam çiçekten bir şey bekler mi? Adam yetiştiren adam da, çiçek yetiştirendeki hislerle hareket edebilmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan

adamlardır ki memleketlerine ve bunların istikbaline faydalı olabilirler. Bir adam ki, memleketin ve milletin saadetini düşünmekten ziyade kendini düşünür, o adamın kıymeti ikinci derecededir. Esas kıymeti kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak şahsiyeti ile kaim gören adamlar, milletlerinin saadetine hizmet etmiş sayılmazlar. Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler, milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkânlarına nail ederler. Kendi gidince terakki ve hareket durur zannetmek bir gaflettir.

Bu münasebetle muhterem misafirimize şunu diyeceğim: Ben düşündüklerimi sevdiklerime olduğu gibi söylerim. Aynı zamanda lüzumlu olmıyan bir sırrı kalbimde taşımak iktidarında olmıyan bir adamım. Çünkü ben bir halk adamıyım. Ben düşündüklerimi daima halkın huzurunda söylemeliyim. Yanlışım varsa halk beni tekzip eder. Fakat şimdiye kadar bu açık konuşmada halkın beni tekzip ettiğini görmedim.

(*S ve D*, II, 280-281, 1937)

"Ben-kahraman"a tapınılmasında, milletin "siyasi terbiyesi" açısından hiçbir sakınca görmeyen Atatürk; bunu ister (hem arzu hem talep eder anlamında); bunun doğal hakkı olduğunu düşünür; ideolojisini (ustaca) üretir ve ürettirir (görmeye devam edeceğiz); sembollerini (örn. "Atatürk" soyadı) ve yapılarını (örn. "ebedi devletin ebedi şefi" sistemi) yaratır ve yarattırır.

Birinci alıntıda Atatürk, "şahsı hakkında ... okunan destan"dan duygulandığını söyler. Resmi tarih yazıcılarının naklettiği pasajda "Paşa Hazretlerinin bu nutkundan ve büyük Gazilerinin kendileriyle teklifsizce, arkadaşça söyleşilerde bulunmasından duygulanan bir genç" ise Atatürk'e "siz bütün bir tarihsiniz" dedikten sonra ona insanüstü nitelikler yakıştırmak demeye gelecek bir konuşma yapar.

Atatürk'ün yanıtına ve tutumuna dikkatli bakmak gerekiyor, çünkü toplumda ya da siyasi sınıfta başlayan "atacılık"a karşı Atatürk'ün istekli ve usta bir "ata" olarak aldığı tavır önemlidir:

"Ben sanıyorum ki, milletin bütün fertlerinin hiçbirinden fazla yüksekliğe sahip değilim. (Nerede kaldı *Nutuk*'taki ve bu ciltteki en ve tek üstün yetenekli "ben"?) Bende fazla girişim görüldüyse bu benden değil, milletin bileşkesinden çıkan bir girişimdir. (Kim milleti bir araya getirip yönlendirdi, ona yol gösterdi?)". Paragraf aynı doğrultuda devam ediyor ve bitiyor. Özü, "kahraman ben değilim, sizsiniz" retoriği. Son cümledeki "bugünkü yönetim biçimini" korumanız -ki Atatürk'ün eseri- "bana karşı gösterdiğiniz harekâtın asıl ciddiyeti"nin kanıtı olacaktır formülasyonu ise, hem alçakgönüllü, hem yukarıdan ve talepkâr.

İkinci alıntıda yine "kahramanlık" ve olağandışılık motifleri var. Cesaret, ölüme meydan okuma, istatistik kanunlarını zorlayan bir rastlantı, milletin kurtuluşu için hayatını tehlikeye atış - kısacası, karizmatik otoritenin kaynaklarını destekleyen motifler.

Üçüncü alıntıda ise, siyasetin merkezi konularından belki çok uzak bir vesile ile söylenmiş, ama çok önemli bir son paragraf var. Türk milleti yine süperlatiflerle övüldükten sonra şöyle deniyor:

Ama kesindir ki, (Türk milletinin) herşeyin üstünde tapındığı bir şey varsa, o da kahramanlıktır. Bu sözlerim kuşkusuz bugünkü uyanık Türk gençliğinin kulaklarında yüksek ve etkili yansımalar yapacaktır. Yüksek huylarına/özelliklerine önemle baktığım Türk çocuklarından daha az şey istemem."

Ulusal kahraman Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Amerikan pilotlarının kahramanlığını vesile edinerek, genel olarak kahramanlığı ve kahramanlığa / kahramanlara tapınmayı (adeta bir Türk Carlyle'ı gibi) en yüce erdemlerden biri olarak Türk milletine ve özellikle Türk gençlerine telkin ediyor. Ve bu sözlerini, uyanık ve yüksek nitelikli Türk gençlerinin iyi bellemesini talep ediyor ve "Türk çocuklarından daha az şey istem(iyor)." Ayrıca, birinci paragraftaki (Amerikan çocukları hakkında söylenen) "kahramanlığın bütün vasıflarını" "bütün dünya karşısında" "inatla uygulamaya girişmek" gibi ifadeler, "Gençliğe Hitabe"deki bazı leitmotiflerle büyük benzerlik gösteriyor.

Gelecek kuşakların kahramanlığı ve "kahraman"ı unutmaması talebinin, "Ata'nın izindeki çocuk(-büyük)", "nice Atatürkler yetiştirme", "ulu öndere" layık olma" vb. gibi siyasal kültürümüzdeki bir sürü motifle ilgisini semiyotik olarak incelemek de ilginç bir araştırma konusu olabilir.

Son alıntı ise bize bir kez daha Atatürk'ün ne denli usta bir hatip ve karmaşık kişilikli bir karizmatik lider olduğunu gösteriyor. Kontrollu bir metin olan *Nutuk*'taki iç-tutarlılık dozundan çok sayıdaki konuşma ve demecinde bazen uzak düşebiliyor Atatürk. Ama bunları tam bir çelişki olarak değil; ikili tutumlar olarak, farklı mesajlar vererek daha çok kişiye ve gruba hitabedip hepsini söyleminin etkisi altına al-

ma, ya da bu örnekte olduğu gibi "süblimasyon"lar yaparak kahramanın "ego"su ile "maske"si arasındaki dengeyi sağlama tekniği ve ustalığı olarak görmek gerekir diye düşünüyorum.

Atatürk, bu son alıntıda, yukarıdakinden oldukça farklı olarak, iddialı bir kahraman çağrışımı değil, feylesof bir şef çağrışımı yaptırıyor. "Şeflerin görevi, hayatı neşe ve şevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir .... yaşadığımız sürece şen ve şatır olalım." ("Mürşit" gene var. Ve buradaki yol gösterici, adeta epiküriyen bir "filozof-kral".) Asıl devamı önemli: "Şahsını önemseyen adam bedbahttır", "insan kendisi için değil millet ve gelecek kuşaklar için çalışmalıdır" deniyor. Her zaman kendi üstün yeteneklerini, başarılarını, hizmetlerini hatırlatma huyuna sahip olduğunu buraya kadar defalarca gördüğümüz şef, burada farklı bir retoriğin rüzgârını arkasına alıp şöyle diyor: "Bir insan böyle hareket ederken, 'benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı farkedecekler mi?' diye bile düşünmemelidir. Hatta en mutlu olanlar, hizmetlerinin bütün kuşaklarca meçhul kalmasını yeğleyecek karakterde bulunanlardır." Biliyoruz ki bu tipik Atatürk değil, ama Atatürk bazen bunu da yapabilen karmaşık bir kişi.

Çiçek yetiştiren adam nasıl çiçekten bir şey beklemezse, adam yetiştiren adam da böyle hareket etmelidir sözlerinin sahibi de tipik Atatürk değil, atipik Atatürk. Ama "süblimasyon" çok kayda değer.

Konuşma, tipik bitiyor: "Yanlışım varsa halk beni tekzip eder. *Fakat şimdiye kadar bu açık konuşmada halkın beni tekzip ettiğini görmedim* (abç)." Çünkü Atatürk'ün ve partisinin yolu, siyasal ideolojisi ve icraatı, en (ve tek) doğru yoldur.

ATATÜRK VE İNKILÂP
(21-24.III.1930)

1916'daAtatürk'ün askerliği - Mizacı - Dine karşı vaziyeti - Şahsı ve kumandanlığı ve liderliği - Hâkimiyet-i Milliye - Avrupa'ya karşı vaziyeti - Musiki inkılâbı.

Vossische Zeitung muhabirine demeç.

Bu demeç, 1916 senesinde Mustafa Kemal'in kendisi müstakil olarak faaliyete başlaması için fırsatı ne suretle elde edebileceğini tazammun eder. Kendisinde müftehirane bir vaziyet görülmeden şöyle demiştir:

- Ordugâhta, yalnız başıma iken sıçrayıp ateşe başlamıştım. Aynı zamanda İngiliz askerinin o dakikada hemen bize mukabil ateş açamıyacaklarına kanaat ediyordum. Binaenaleyh, bundan bir tehlike hasıl olmıyacağını biliyordum. Benim o vakitteki asıl gayem ve maksadım, vaziyete ve ahvale tamamen muttali olmaktı.

Bu hâdise, Gazi'nin mümtaz olduğu cihetlerden birisini de, onun fahr ü mübahat haya-

lâtından uzak olduğunu da gösterir. Söz Napoleon'un mizacına intikal edince, yüzünde Napoleon'a karşı ihtiram alâmeti görülürken, teessüf ve teessürle, Napoleon'un kendi hayalâtına kapıldığını ve tahta culûs ettiğini ve kendine kayser lâkabı verdiğini ve Hindistan'a göz diktiğini, akraba ve taallûkatını yüksek makamlara isâl ettiğini zikretmiştir.

- Gayelerimizin şahsî olmaması icabeder. Yerli olmıyan bir kimse, mensup olmadığı bir memleketi yükseltmek murad ettiği zaman, şahsî garezlerden kendisini beraat ettiremez. Kendini eski kanunlara bağlayıp mazi ile ittisalini muhafaza etmek istiyen bir kimse, asrî bir devlet dahi tesis edemez. Napolyon polis nazırı "Fouchet"nin hayatını bildiği halde, onu mevkiinde ipka etmiştir, bundan maada kendisinin en büyük düşmanlarına itimat etmesi, cinnetten başka bir şeyle tefsir edilemez. Napolyon esaslı bir fikre istinat etmeden işe başlamış ve kendisine bir fırsat icat edeceğini zannettiği hâdisatın cereyanına tâbi olmuştur. Onun bu suretle hareketi, demokrasiciliğin vücudunun altmış senelik gecikmesine sebebiyet vermiştir; diyebiliriz. Napolyon hakkında telif ettiğiniz kitabın Türkçeye tercümesini ve altı aydır gazetemde (Hakimiyet-i Milliye) neşredilmesini emretmiştim. Bunun sebebi nedir biliyor musunuz?

İşte bunun sebebi şudur ki, bir cihetten onun kahramanlığından ve sabr-ı metanetinden asker bir ders alsın, diğer cihetten yerli ol-

mıyan bir kimsenin, diğer bir memlekete girmesiyle, o memleketehiyanet etmekle, âkibetin neyemüncer olacağını millet anlasın.

Gazi'nin bu beyanatı, onun bizzat kendisi için çizdiği programı bize gösteriyor. Dine karşı vaziyetini şöyle anlattı:

"Âhiren Kur'anın tercüme edilmesini emrettim. Bu da ilk defa olarak Türkçeye tercüme ediliyor. Muhammed'in hayatına ait bir kitabın tercüme edilmesi için de emir verdim. Halk, tekerrüretmektebulunan bir şeymevcut olduğunu ve din ricalinin derdi ancak kendi karınlarını doyurup, başka bir işleri olmadığını bilsinler. Camilerin kapanmasına hiçbir kimse taraftar olmamasına rağmen, bunların bu suretle boş kalmasına taaccüp ediyor musunuz?

Çobanlar, güneş, bulut ve yıldızlardan başka bir şeybilmezler. Yer yüzündeki köylüler de ancak bunu bilirler. Çünkü, mahsulât havaya tâbidir. Türk yalnız tabiatı takdis eder.

Gazi'ye dedim ki; kendisinin bu kanaati, en büyük akılların kanaatlerine tevafuk eder. "Goethe" de bu tabiate "Allahlar" namını vermiştir. Daha evvel bu memlekete aksettirilmesi uzak görülen bu sözleri Mustafa Kemal, Almanca ve onu yüksek sesiyle tekrar eylemiş ve bundan sonra şöyle demiştir:

"Ben bu muammayı kabul edemem, takdise lâyık ancak cemiyet-i beşeriyenin reisi olan kimsedir.

İlâhiyat bahsinden "kader" meselesine geç-

tim. Ve "kaza ve kader" denilen bu iki kelimenin arasındaki farkı izah ettiğini ve bunların mânası "talih ve tesadüf" kelimelerinin mânasına yakın olduğunu söyledim. Kelimeleri işittiği zaman, biraz tevakkuf ettikten sonra bu iki kelimenin arapça olduğunu ve Türkleri alâkadaretmediğini söyledi:

- Talihten soruyorsunuz. Talihin esası, tatbiki mümkün olan mesailde tefekkür ve mülâhaza ettikten sonra işe başlamaktır. Kumandan olan bir kimsenin büyük bir azim ile fırsatları elden kaçırmaması icabeder. Aynı zamanda, akla muvafık olan şeyleritakip etmesi lâzımgelir. Tebeddülâtın sabit ve muayyen vaziyetleri yoktur. Şu kadar var ki, bu tebeddülât hal ve faaliyette bulunan kimseler için de bir kolaylık verir.

İşte burada kendisine âtideki suali sordum:

- Şu halde siz, o vakitlerde kumandanlığı ele almamış olsaydınız, bu memleketin kurtarılmasını ve vasıflarının birleştirilmesini düşünecek diğer kimseler zuhur etmiyecek miydiler?

- Diğer kimselerin nasıl düşündüklerini bilmiyorum. Benim takip ettiğim hat ve hareket, ancak kendi fikrimin mahsulüdür.

Aramızda bulunan tercüman hariciye vekili idi. Mumaileyh, bu sözleri muzafferiyat nârasiyle karıştırılan bir sesle tercüme ediyordu. Halbuki, Gazi bunları söylerken, böyle hususî bir ahenk vermiyordu. Bu sebepten ken-

disini takdir ettim.

Gazi, ordu kumandanlarının liderlerden sayılmasını ve kendisine bir asker nazariyle bakılmasını arzu etmez. Hattâ, Avrupa'daki insanların, böyle bir asker kumandanı iken, Gazi'nin nasıl bir hükûmet reisi olduğunu görünce, kendilerinde bir dehşet hasıl olduğunu Gazi'ye söylediğim zaman, birdenbire cevap vermeyip biraz sonra şöyle demiştir:

- Hakikaten bir kumandan, hükûmet reisi olduğu zaman, bir tehlike hissedilir. Çünkü, onda bir asker kumandanlığından başka bir meziyet yoktur. Bundan maada onu hiçbir kimse murakabe altına alamaz. Bunu elbette Almanya'da tecrübe etmiştiniz. Harb zamanında reisiniz kimdi?

- Ludendorf.

Bozgunluk gününde firar eden adam reis değildir.

Mustafa Kemal bunu söyledikten sonra, Kayser'den bahsetmiş ve şiddetli bir surette aleyhinde bulunmuştur. Bundan sonra:

- Sizin hüsn-ü taliiniz vardır,

demiştir.

- Siz de Talât Paşa gibi bir kumandana tâbi idiniz, dedim. Ve Talât Paşa'yı takdir edenlerden olduğumu gösterdim. Gazi, Talât Paşa'nın düşmanı olduğu halde beni bu takdirime muvafakat göstermiş ve Talât Paşa Selânik'te küçük memur iken onunla nasıl tanıştığını anlatmıştır. Talât Paşa'nın istidadının eksik olduğunu ve bunun sebebi de mumaileyhin

Enver Paşa'ya karşı olan itimadı olduğunu, bu sebeple yoldan saptığını söylemiştir.

Gazi, bana karşı istifhamkâr bir nazarla baktı ve şöyle dedi:

- Daha evvel ihtiras meselesini zikretmiştiniz. Hakikat-ı halde onsuz büyük bir iş meydana getirilemez. Fakat, onun herhalde millet yolunda bir hizmet gayesine matuf olması lâzımdır. Reis olan kimsenin, milletin mefkûresine göre hareket etmesi ve milletin ruhiyatına vakıf olduktan sonra, o milletin meyline tâbi olması icabeder. Ben de, padişahlardan kurtuluşumuz tamam olmadan evvel, hemen meclisi intihabata dâvet ettim. Ve riyaset hususundan vazgeçerek, af bile kabul ettim. Hâkimiyet kâmilen milletindir. Yâni, intihap olunan mebuslarındır. Umur-u idareye sizin zannettiğiniz kadar müdahale etmiyorum.

İşte vekillerden birisi karşınızda bulunuyor. İsterseniz kendisinden sorunuz ki, ben onun vazifesine müdahale ediyor muyum? Ben bugün riyasetten ve hattâ ordu kumandanlığından çekilmeğe ve kendi mütalâam için inzivaya hazırım.

- *Fırka riyasetinden de vazgeçer misiniz?* diye sordum.

- Hayır... asla vazgeçmem, çünkü benim kanaatimce bu fırka, memleketin hakikî siyasî fikirlerini temsil ediyor...

Buralarda hayli senelerdenberi ikamet eden ecnebilerin şehadet ettikleri gibi, hakikat-i halde Mustafa Kemal, bizzat o, asıl men-

şeine muvafık olan demokrasi esasatını bu memlekette vücude getirmek için var kuvvetiyle mesai sarfediyor. Padişahların sûiidarelerini tenkit ettiği halde Mustafa Kemal, 1924 senesinde, saltanat ve hattâ hilâfeti kabul etmesi için Ankara'ya gelen Müslüman heyetlerinin kendisine vaki olan tekliflerini reddetmiştir.

Çünkü, bu heyetlerin mezkûr tekliflerini kabul etmiş olsaydı, yüzlerce senelerdenberi mabeyinlerde patlıyan ihtilâllere ve ihtilâlci kumandanlarının mahlû hakanın tahtı üzerine cülûs etmeleriyle neticelenen usûl ve âdâta muhalefet etmiyecekti. Esasen, bu cihetlerden Napolyon'u tenkit eden Mustafa Kemal'in, Müslüman heyetlerinin mârr-uzzikir tekliflerini redetmekle kendisine karşı bir muhalefet zuhur etmiyeceğinden emin bir halde kalmıştır.

Gazi'nin hayatı pek basit bir şekildedir. Ötedenberi yanında, ancak onun büyük ef'alinden korkmak neticesi uzak kalan ve istirdadı müteakip İzmir'de ölen ihtiyar (muhterem valide)si bulunuyordu. Gazi, zevcesini tatlik ettikten sonra, bütün emvalinin Halk Fırkasına kalmasını tavsiye etmiştir. Kendisinde debdebe ve azamet eseri görülmez, rüşvetlere karşı şiddetli mücadelede bulunur. Bu sebepten, onun eski dostu bahriye vekilini hapse mahkûm etmekten geri kalmamıştır. Mustafa Kemal'in demokrasiye taraftarlığı ile beraber, kendisinin demokrat olduğu kanaa-

tiyle mütemayizdir.

Gazi söylüyor:

- Kapıda duran nöbetçi bile benden korkmaz. İsterseniz kendisinden sorunuz. Korku üzerine hâkimiyet bina edilmez. Toplara istinat eden hâkimiyet pâyidar olmaz. Böyle bir hâkimiyet ve hattâ diktatörlük, ancak ihtilâl zuhurunda muvakkat bir zaman için lâzım olur. Âzaları pek fazla olan bir komisyon, büyük işler meydana getiremez. Memleketimize bakınız, sükûnet içindedir. Daima emniyet ve selâmete taraftarız, asıl arazimizden başka bir metre murabbaı arazide gözümüz yoktur. Çünkü, arazimiz vâsi olup, kendi sekenesine dar değildir.

Bütün devletlerle emn ü selâmet muahedelerini akdettik. Ancak, yeni hücumlara maruz kalmamaklığımız için orduyu bulunduruyoruz...

- Şu halde, matbuata niçin serbestlik verilmiyor?

- İdare ve hükûmetin mezhebine taarruz etmemek şartiyle bütün matbuat serbesttir.

Gazi'nin Avrupa'ya karşı vaziyeti:

Gazi, Garp yolunda durabilmesi için, Türk'ün bütün ihtiyacatını yine garpten iktibas etmek lüzumunu görüyor. Milliyet mefkûresiyle Avrupa'dan iktibas etmek meselesi arasında bir tenakuz görüp görmediğine dair kendisinden sorduğum suale, şöyle cevap vermiştir:

- Asla.. Çünkü asrî olan milliyet prensibi beynelmilel tâammüm etmiştir. Biz de Türklü-

ğümüzü muhafaza etmek için, gayetle itina edeceğiz. Türkler medeniyette asîldirler. Yunandan evvel İzmir taraflarında sâkin eski bir millet olduğumuzu ilmî bir surette ispat etmeğe çalışıyoruz.

Musıki inkılâbı:

Gazi hazretleri söylüyor:

- Montesquieu'nün "bir milletin musıkicilikteki meyline ehemmiyetverilmezse,o milleti ilerletmek mümkün olamaz" sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için, musıkiciliğe pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.

Biz garplılara göre şark musikiciliğinin kulaklarımıza gelen garabeti cihetinden bahsettim ve dedim ki; şarkın yegâne anlıyamadığımız bir fenni varsa, o da onun musikiciliğidir. Gazi, itiraz ederek şöyle demiştir:

- Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.

- Bu nağmelerin ıslahiyle terakki ettirilmesi mümkün değil midir?

- Garp musikiciliği bugünkü haline gelinceyekadar, ne kadar zamanlar geçti?

- Dört yüz sene kadar geçti.

- Bizim bu kadar zaman beklemeğe vaktimiz yoktur. Bunun için, garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.

(*S ve D,* III, 84-89, 1930)

Tamamını buraya aldığım bu son derece ilginç ve önemli demecin, hem 1. ve 2. ciltteki çeşitli temaları bağlayıp toparlayan, iyi bir ara-kesme noktası, hem de 3. ve 4. ciltlere Atatürk'ün kendi sözleriyle iyi bir geçiş olacağını düşünüyorum.

Bir konuyu sona bırakarak sırayla gidelim. Kahramanlık ve cesaret temalarıyla başlayan demeç, Napolyon eleştirisiyle devam ediyor. Napolyon'un bencilliği, hayalciliği, ünvan merakı, yayılmacılığı, nepotizmi, eski kanunlara bağlılığı (?), düşmanlarına güvenme hatası, "esaslı bir fikre dayanmadığı", "demokrasiciliğin doğuşunu altmış yıl geciktirdiği", "yerlisi olmadığı ülkeye hıyanet ettiği", ama kahramanlığından, sabrından ve dayanıklılığından askerin ders alması gerektiği sözkonusu ediliyor.

"Kaza ve kader" sözcüklerinin Arapça olduğunu ve "Türkleri ilgilendirmediğini" söyleyen Atatürk, talihin esasının ise "uygulanması mümkün olan sorunlarda düşündükten ve tarttıktan sonra işe başlamak" olduğunu; fırsatları değerlendirmenin, akla uygun şeyleri izlemenin, komutanlar için önemli olduğunu belirtiyor. Pragmatik, voluntarist ama aynı zamanda realist bir yaklaşım. En (tek) doğru yol benimkidir teması yineleniyor: "Benim izlediğim çizgi ve hareket, *ancak kendi düşüncemin ürünüdür* (abç)." (Dışişleri Bakanı'nın bu sözleri "muzafferiyet nârasiyle karıştırılan bir sesle" çevirdiği notuna dikkat.)

Atatürk'ün yalnızca bir askeri komutan olarak değil, daha çok bir sivil siyasi lider gibi görülmek istediği; Ludendorf gibi salt asker "reis"lerin denetlenemeyeceği ve milleti bozguna götüreceği sözkonusu ediliyor; Kayser'in şiddetle aleyhinde bulunuluyor; Talat Paşa'nın Enver Paşa'ya güvenmek hatası yüzünden yoldan saptığından ve "yetenek eksikliği"nden sözediliyor.

"(İhtirassız) büyük bir iş meydana getirile(meyeceği)"

ama bu ihtirasın "millet yolunda bir hizmet amacı" taşıması ve "reis olan kimsenin ... milletin ruhiyatına vakıf olması" gerektiği söylendikten sonra, "yönetim işlerine sizin sandığınız kadar müdahale etmiyorum deniyor ve dışişleri bakanı tanık gösteriliyor. "Ben bugün riyasetten ve hatta ordu kumandanlığından çekilmeğe ve kendi mütalâam için inzivaya hazırım" deniyor, ama parti başkanlığından (Atatürk'ün en önemsediği sıfatı ve konumu olduğunu önceden de biliyoruz) vazgeçip geçemeyeceği sorusuna: "Hayır ... asla vazgeçmem, çünkü benim kanımca bu parti, ülkenin gerçek siyasi düşüncelerini temsil ediyor" yanıtı veriliyor. Atatürk'ün çeşitli sıfat ve makamları konusundaki ikircikli tutumunu, siyasetten çekilip çekilmeyeceği konusundaki farklı sözlerini, 4. ciltte "rejim" bahsinde ele alacağız. Burada önemli olan Atatürk'ün siyasal partinin baş-ideologluğuna (ve tabii, değişmez genel başkanlığına) verdiği öncelik ve ağırlıktır.

Demokrasi ve demokratlıkla ilgili kimi değinmeler de var bu görüşmede. "Kapıda duran nöbetçi(nin) *bile* (abç) benden korkma(dığı)"; korku ve toplara dayanan egemenliğin ve diktatörlüğün kalıcı olamayacağı, belki ancak geçici bir zaman için gerekebileceği söyleniyor. Basına niçin özgürlük verilmediği sorusu, tahmin edebileceğimiz gibi karşılanıyor: "Yönetim ve hükümetin mezhebine saldırmamak koşuluyla bütün basın özgürdür." (Bkz. "Basın" bölümü.)

Çağdaşlaşma - Batılılaşma yönündeki dönüştürücü reformlar (inkılap) konusunda çok kısa ama önemli bir teati yapılıyor. Milliyetçilikle, milliyet ülküsüyle Avrupa'dan (Batı'dan) "iktibas" (düşünce ve kurum alma anlamında) arasında bir çelişki olup olmadığı sorusuna şu yanıt veriliyor: "Asla... Çünkü çağdaş olan milliyet ilkesi uluslararasında yayılmıştır. Biz de Türklüğümüzü korumak için, gayetle özen göstereceğiz. Türkler uygarlıkta asildirler. Yunandan önce İz-

mir taraflarında yerleşmiş eski bir millet olduğumuzu bilimsel bir biçimde kanıtlamaya çalışıyoruz." (İleride özellikle bkz. 3. cilt, "Milliyetçilik" bölümü.)

Görüşme, "musıki inkılâbı" konusuyla kapanıyor.

Sona bıraktığımız konuya geliyoruz. İleriki ciltlerde "din inkılabı" ve "laiklik"le ilgili ideolojik tanımlar ve kurumsal uygulamalar planında ayrıntılı inceleyeceğimiz çok önemli sorunlara ilişkin çok ilginç bazı sözleri var Atatürk'ün burada. Muhammed'in hayatına ait bir kitabın ve Kuran'ın Türkçe'ye (ilk kez) çevrilmesini emrettiğini, din adamlarının fırsatçı olduğunu, camilerin kapatılmadığını ama boş kaldığını anlatan ve bir İslam reformatörü mesajı veren Atatürk şöyle devam ediyor:

> **Çobanlar, güneş, bulut ve yıldızlardan başka bir şey bilmezler. Yer yüzündeki köylüler de ancak bunu bilirler. Çünkü, ürünler havaya bağlıdır. Türk yalnız doğayı kutsar.**

Atatürk'ün belki de bir deist ya da panteist olduğunu düşündürtebilecek bu sözleri üzerine, kendisininkine benzer biçimde Goethe'nin de "bu doğaya 'Allahlar'" adını verdiği hatırlatılınca Atatürk itiraz ediyor:

> **Ben bu muammayı (bilmeceyi) kabul edemem, kutsanmaya layık ancak insan toplumunun başkanı olan kimsedir.**

Atatürk'ün bir yandan belki de bir ateist olduğunu düşündürtebilecek bu sözlerinde, Atatürk metinlerinin en çapraşık mesajlarından biri var: İnsan toplumunun başkanı ne demek? Ve: Bu kimse niye kutsansın? Bu soruları yanıtlama

denemesine ileriki ciltlerde özellikle "laiklik" bölümlerinde ve "teorik notlar"da girişeceğiz.

SONUÇ

Birinci ciltte (Atatürk'ün *Nutuk*'u) esas olarak Atatürk'ün dünya görüşünü, tarih felsefesini, genel siyaset anlayışını ve siyaset yöntemini görmüştük. Bu ciltte de esas olarak Atatürk'ün siyasal ideolojisini gördük. Tabii, bu ayırım keskin bir ayırım değil; bu ilk iki ciltte birbiriyle örtüşen ve temel bir tutarlılık içinde birbirini tamamlayan çok şey olduğu gibi, her iki ana başlıktan, 3. *(Tek Parti İdeolojisi)* ve 4. *(Kemalist Rejim ve Reformlar)* ciltlere taşan ya da bilerek ertelediğim malzeme de var; o ciltlerin ana temalarının ve verilerinin bu iki cildin içeriğini tamamlayan ve açan çok yanı da var.

Türk Siyasal Kültürünün Resmi Kaynakları'nı bu dört cilde ayırmış olmam, geniş bir konuyu ve hacimli malzemeyi belli birtakım analitik vurgulara göre sınıflandırıp organize etme gereğinden kaynaklanıyor. Seçtiğim mimari yapının, konunun ve çalışmanın bütünlüğünü bozmadığı umudunu taşıyorum; ama, tabii ki, başka türlü düzenlenemezdi de demiyorum.

Ayrıca, "Giriş"te de belirttiğim gibi, Atatürk'ün dar anlamda "siyasal ideolojisi" başlığı altına girmesi gereken bazı uzun ve bütünsel metinleri 3. cilde bıraktığım gibi "6 Ok" -gibi bu siyasal ideolojinin çekirdeğini (tamamını değil) oluşturan ilkeler hakkında Atatürk'ün çok önemli kişisel görüşlerini de -ki partinin kurumsal 6 Ok'unun ilk formülasyonları bunlar- 3'e bıraktım. "Atatürkçülük" ile "Kemalizm"in ayrı

şeyler olmadığını (olamayacağını) daha iyi göstermek için.

"Söylev ve Demeçler"den 4. cilde bırakılan malzeme de oldu. Özellikle, Atatürk'ün Kemalist rejimin kurumsal yapısının ne olduğu konusundaki çözümleme ve değerlendirmelerimize ışık tutacak, kanıt sağlayacak sözlerinin bir bölümü de oraya ertelendi.

Bütün bunlardan sonra yine de şunu söylemek mümkün. Bu ciltte daha çok Atatürk'ün/Kemalistler'in siyasal ideolojisinin "Siyasal Kemalizm" denebilecek boyutları yeraldı; 3. ciltte bunun "6 Ok" kısmı tamamlanacak - Kemalist ideolojinin iktisat ve sınıf politikalarıyla ilgili yönleri de dahil olmak üzere. "Kültürel Kemalizm" denebilecek boyutları ise daha çok 4. ciltte, radikal reformların uygulanması ve değerlendirilmesiyle birlikte ele alınacak.

Bu ciltte yorum yine en azda, ya da az, tutuldu; verilerin ortaya konmasına devam etme işine ağırlık verildi. *Nutuk* bütünsel bir metin olduğu için 1. ciltte yaptığım "Nutuk'ta söylenen" / "Nutuk'tan çıkan" türünden bir toparlamayı da bu ciltte yapmayacağım. Zaten "tematik tasnif" metodunun mantığı ve 1. cilde göre bu ciltte demin söylediğimize karşın görece artmış bulunan yorum dozu, böyle bir toparlamayı zaten fazla kılıyor.

Şu kadarını belirteyim ki, bölüm başlıklarının da sergilediği üzere, Atatürk'ün millet, seçim, meclis, milli egemenlik, parti, şef, muhalefet, basın, ordu, rejim, devlet, kahramanlık ve kahramana tapınma konularındaki görüşlerine baktık. Bunların Türk siyasal kültüründeki izlerini görmeye çalıştık. Özellikle "nasıl bir cumhuriyet?" ve "nasıl bir cumhuriyetçilik?" sorularına ileride daha yeterli verilebilecek yanıtlar için ciddi ipuçları elde ettik.

Taha Parla

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜRÜN RESMÎ KAYNAKLARI

CİLT 1
Atatürk'ün *Nutuk*'u

CİLT 2
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

CİLT 3
Tek-Parti İdeolojisi

CİLT 4
Kemalist Rejim ve Reformlar

CİLT 5
Belgeler

İLETİŞİM YAYINLARI 160 • ARAŞTIRMA-İNCELEME 30 • ISBN 975-470-145-8 (Tk.No.) / ISBN 975-470-194-6 (2. Cilt)